

Mastergradsoppgave

Anne Kathrine
Nødtvedt Malme

Kultur og migrasjon

En studie av hverdagsliv
og tilpasningsprosesser i eksil

Høgskolen i Telemark

Avdeling for allmennvitenskaplege fag

Mastergradsavhandling i kulturfag 2011

Anne Kathrine Nødtvedt Malme

Kultur og migrasjon.

En studie av hverdagsliv og tilpasningsprosesser i eksil.

Høgskolen i Telemark 2011
Avdeling for allmenne fag
Institutt for kultur- og humanistiske fag
Hallvard Eikas plass
3800 Bø

<http://www.hit.no>

Rettigheter etter lov om åndsverk: Anne Kathrine Nødtvedt Malme

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng.

Trykket ved Høgskolens kopisenter i Bø

Tittel: Kultur og migrasjon. En studie av hverdagsliv og tilpasningsprosesser i eksil.

Forfatter: Anne Kathrine Nødtvedt Malme

Studentnr.: 962370

Fagkode: 8934

Oppgavetype: Masteroppgave, kulturanalyse

Studiepoeng: 60

Studium: Master i kulturstudier

Konfidensiell: Nei

SAMMENDRAG

Denne masteroppgaven har følgende tittel:

”Kultur og migrasjon. En studie av hverdagsliv og tilpasningsprosesser i eksil”.

Å forlate sitt opprinnelsesland som flyktning, innebærer store omveltninger som brudd med levemåter og tap av familie, nettverk, status og trygghet. I møte med eksillandet stilles flyktninger overfor mange utfordringer når de skal tilpasse seg til et liv i en ny sammenheng. Hensikten med oppgaven er å se nærmere på hvordan flyktninger selv beskriver at de løser utfordringer i hverdagen, og hvordan de knytter mening og sammenheng til egen praksis, hvilke begrunnelser de selv gir og hva de selv vektlegger som betydningsfullt. Oppgaven vil på denne måten søke å øke kunnskapen om flyktnings hverdag sett med flyktningsenes egne øyne.

Materialet er innsamlet gjennom et feltarbeid der deltagende observasjon og dybdeintervju er brukt som metoder.

Problemstillingen i oppgaven er følgende:

”Hvordan forsøker flyktninger i eksil å skape sammenheng og mening i hverdagslivet eksemplifisert gjennom matpraksis, det å være foreldre og ved å delta i ulike nettverk?”

Hovedkonklusjonene er at flyktingene er aktive aktører når de tilpasser sine liv i eksil.

Matpraksis er en arena der flyktingene kan velge å videreføre tradisjoner fra opprinnelseslandet uten å bli miskjent av storsamfunnet. Flyktingene oppnår anerkjennelse i familien og eget nettverk, og maten skaper sammenheng mellom fortiden og nåtiden. Matpraksis gir rom for aktive valg i eksil og skaper i liten grad ambivalens og usikkerhet.

Å være foreldre i eksil innebærer langt mer ambivalens og usikkerhet enn matpraksis gjør. Alle foreldre ønsker å gi barna en god framtid i eksil, de er aktive i oppfølging av barnas skolegang og fritidsaktiviteter, men de velger også ulikt når de markerer grenser for barna i møte med det norske. Strukturene rundt familiene skaper et mer begrenset mulighetsrom i foreldrerollen enn innenfor de valgene familien kan gjøre knyttet til matpraksis.

Nettverkene har stor betydning i flyktingenes liv. Noen deltar i både norske og etniske nettverk, mens andre er mest knyttet til etnisk nettverk. Foruten å gi trygghet og tilhørighet, utøver de etniske nettverkene press mot den enkelte til å følge tradisjoner og religiøse regler fra opprinnelseslandet i eksil. Dette innebærer i noen grad en forskansning mot det norske.

Materialet viser stor grad av variasjon mellom de valgene flyktingene gjør. Det å tilpasse livet i eksil handler om et samspill mellom strukturene rundt den enkelte og de selv som aktører. Hvilken tilnærming den enkelte velger avhenger både av den enkeltes medbrakte ballast og de mulighetene som finnes både i det etniske nettverket og storsamfunnet.

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	5
FORORD.....	9
1 INNLEDNING	11
1.1 PROBLEMSTILLING	12
1.1.1 Utdyping av problemstillingen	12
1.2 OPPGAVENS HENSIKT	16
1.3 OPPGAVENS OPPBYGGING	16
2 METODISK REFLEKSJON	18
2.1 VALG AV METODE.....	18
2.1.1 Deltagende observasjon	19
2.1.2 Dybdeintervju	21
2.2 VALG AV INFORMANTER	22
2.2.1 Informantene.....	23
2.3 INFORMASJON OG SAMTYKKE	27
2.4 SPRÅKUTFORDRINGER.....	27
2.5 MIN SITUERING I FELTET	28
2.6 NEDTEGNING AV FELTNOTATER	29
2.7 ANONYMISERING AV MATERIALET	29
2.8 ANALYSE AV FELTNOTATENE.....	30
3 TEORETISKE PERSPEKTIVER	31
3.1 INNLEDNING TIL PERSPEKTIVENE	31
3.2 STRUKTURPERSPEKTIVET – STRUKTURER OG BETINGELSER RUNDT FLYKTNINGENE	32
3.2.1 Flukt, brudd og bosetting i kommunene.....	32
3.2.2 Integrering som offisielt mål i norsk innvandringspolitikk.....	33
3.2.3 Maktfordeling mellom majoritet og minoritet.....	36
3.2.4 Omtalen av flyktninger og innvandrere.....	38
3.2.5 Vektleggingen av det å komme i arbeid og utdanning.....	39
3.2.6 Muligheter ved å være en minoritetsperson.....	39
3.3 AKTØRPERSPEKTIVET	41
3.3.1 Symbolsk interaksjonisme.....	42
3.3.2 Erving Goffmans aktørperspektiv	43
3.4 IDENTITET OG TILHØRIGHET	45
3.4.1 Identitet og tilhørighet.....	45
3.4.2 Identitet skapes i relasjon til andre.	46
3.4.3 Å identifisere seg sosialt	47
3.4.4 Samhold og ytre press.....	47
3.4.5 Etnisk identitet.....	48
3.5 NETTVERK OG SOSIAL KAPITAL.....	49
3.5.1 Nettverk.....	49
3.5.2 Nettverk og sosial kapital	50
3.5.3 Nettverk, sosial kapital og integrering	51

4	PRESENTASJON AV MATERIALET OG ANALYSE	53
4.1	MATPRAKSIS I EKSIL	53
4.1.1	<i>På matkursene for menn – glede, anerkjennelse og markering av grenser</i>	54
4.1.2	<i>Hos familien fra Midt-Østen – en god husmor</i>	62
4.1.3	<i>Hos Miriam, Deman og guttene – de viktige tradisjonene</i>	64
4.1.4	<i>Hos Sadio og Guled – å spise sunt er viktigst</i>	66
4.1.5	<i>Hos Dahabo – å finne praktiske løsninger betyr mest</i>	69
4.2	FORELDREROLLER I EKSIL	72
4.2.1	<i>Hos Dahabo – sterk og tydelig mor</i>	73
4.2.2	<i>Hos Sadio og Guled – enighet, uenighet og ambivalens</i>	80
4.2.3	<i>Hos Miriam, Deman og guttene – ambisjoner og utfordringer</i>	83
4.3	NETTVERK OG TILHØRIGHET I EKSIL	86
4.3.1	<i>Innvandrerbutikkene som møteplass og nettverk</i>	87
4.3.2	<i>Hos Iman og Ahmed – åpenhet for begge deler</i>	89
4.3.3	<i>Hos Miriam, Deman og guttene – tryggheten i det somaliske</i>	90
4.3.4	<i>Hos Dahabo – åpenhet med stort hjerte</i>	94
4.3.5	<i>Hos Sadio og Guled – åpenhet og ambivalens</i>	96
5	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	103
5.1	MAT SOM SYMBOL PÅ TILNÆRMINGSMÅTE I EKSIL.....	103
5.2	FORELDREROLLER SOM SYMBOL PÅ TILNÆRMINGSMÅTE I EKSIL	105
5.3	NETTVERK SOM SYMBOL PÅ TILNÆRMINGSMÅTER I EKSIL	108
5.4	BÅDE MULIGHETER OG BEGRENSNINGER.	111

REFERANSELISTE

VEDLEGG

FORORD

Denne masteroppgaven er avslutningen på min master i kulturstudier.

Med en helsefaglig utdanning i ballasten, har det vært utfordrende å begi seg inn i kulturanalyse. Arbeidet med oppgaven har vært krevende, men også veldig utviklende og lærerikt.

Aller først vil jeg rette en stor takk til mine informanter som åpnet sine hjem for meg og fortalte meg om mange sider av det livet de lever i eksil. Uten deres åpenhet og tillit hadde det ikke blitt noen oppgave.

Jeg vil takke avdeling for helse- og sosialfag ved HiT som ga meg mulighet til å bruke tid på masterstudiet.

En stor takk går til hovedveileder Arild Hovland som gjennom nyttige og spennende veiledninger har motivert meg til å fortsette arbeidet og delt med meg av sine kunnskaper og erfaringer innenfor feltet.

En spesiell takk går til min gode kollega Kjersti Røsvik for støtte, ideer og oppmuntring gjennom arbeidet med oppgaven.

Til slutt vil jeg takke min kjære mann og mine fire flotte sønner og deres like flotte kjærester for tålmodighet, oppmuntring og verdifull støtte underveis!

Skien, mai 2011

Anne Kathrine N. Malme

1 INNLEDNING

Gjennom livet må alle mennesker innordne og tilpasse seg. Mye av tilpasningen gjør vi frivillig og ut ifra egne valg. Ved migrasjon der mennesker flytter fra et land til et annet, er kravene til tilpasning større fordi migrasjonsprosesser medfører mange omveltninger i den enkeltes liv. Mennesker som migrerer møter et nytt samfunn og en ny kultur hvor tidligere erfaringer og kunnskap ofte ikke strekker til. I de overgangsfaser som migrasjonen representerer, vil det være viktig å skape måter å leve på som gir livet mening og sammenheng i en ny kontekst (Austveg 1994).

Å forlate sitt opprinnelsesland som flyktning, innebærer store omveltninger som brudd med levemåter i opprinnelseslandet og tap av familie, nettverk, status og trygghet. Mange kan ikke reise tilbake til sitt opprinnelsesland, og bruddene med opprinnelseslandet er derfor ofte definitive.

I møte med eksillandets normer og verdier, strukturer, rammer, forventninger og krav stilles flyktninger overfor mange utfordringer knyttet til tilpasningsprosesser innenfor mange områder i livet. Ulike strategier kan tas i bruk for å skape sammenheng og mening. Strategiene kan representere ulike måter å tilpasse seg til livet i eksil. De kan også markere ulik grad av tilhørighet til opprinnelseslandet eller eksillandet.

Flyktninger har noe felles gjennom det at de har reist fra sitt opprinnelsesland til et annet land. Opplevelse av påkjenninger før, under og etter flukten er for mange også et felles trekk. Å være minoriteter i eksillandet har fellestrekk gjennom det å måtte lære et nytt språk og nye levemåter. Fremtiden er for mange ofte preget av stor grad av usikkerhet (Breivik1997).

Samtidig er det stor grad av ulikhet mellom flyktninger knyttet til hvilke land de kommer fra, hvilke tidligere identiteter de har gjennom utdannelse, religion, klasse og om de har levd i en by eller på bygda (Fangen 2008). De valgene de gjør innenfor sine tilpasningsprosesser er også ulike.

I denne oppgaven vil jeg ha fokus på hvordan flyktninger prøver å skape sammenheng og mening i livet i eksil. Jeg vil ha fokus på tre områder i hverdagslivet; matpraksis, foreldreroller og deltakelse i nettverk.

Matpraksis var utgangspunktet for studien, mens foreldreroller og nettverk var to andre områder i hverdagslivet som fikk oppmerksomhet under feltbesøkene. Det er ikke matpraksis, det å være

foreldre eller hvilke nettverk den enkelte deltar i i seg selv som er interessant i denne studien, men heller hvordan disse områdene fremstår som symboler på tilpasningsprosesser i eksil.

Både den enkeltes bakgrunn, samhandling med etnisk nettverk og møtet med majoritetssamfunnets rammer og strukturer påvirker de valgene flyktningene gjør. Hvordan disse faktorene påvirker tilpasningsprosessene er også fokus for denne oppgaven.

1.1 Problemstilling

Opgavens problemstilling er formulert på følgende måte:

”Hvordan forsøker flyktninger i eksil å skape sammenheng og mening i hverdagslivet eksemplifisert gjennom matpraksis, det å være foreldre og ved å delta i ulike nettverk?”

I forlengelsen av problemstillingen har jeg formulert to spørsmål:

- Prøver flyktningene å bli så norske som mulig eller prøver de å beholde sin opprinnelige identitet eller prøver de å ta med seg det beste fra begge kulturer?
- Hva er det som påvirker det mulighetsrommet flyktningene har og de valgene de gjør?

1.1.1 Utdyping av problemstillingen

I dette kapitlet vil jeg utdype hovedperspektivet som oppgaven analyseres innenfor. Jeg vil også avklare noen sentrale begreper knyttet til problemstillingen.

Et kulturanalytisk perspektiv

All kulturanalyse handler på en eller annen måte om dette samspillet mellom struktur og aktør. Forholdet gjelder det helt grunnleggende spørsmålet om mennesket er fritt til å handle og velge selv, eller om det er bestemt av de vilkår og betingelser det vokser opp med og lever sitt liv under – eller om det er noe tredje som gjelder.

Vi velger å se de betingelsene mennesket lever under, og de strukturene det er innfelt i, som *mulighetsbetingelser* som gjør det mulig for individet å gjøre valg og handle og samhandle med andre mennesker og grupper (Sørensen, Høystad, Bjurstrøm, Vike 2008, s.123).

Fokuset i denne oppgaven er for det første å drøfte hvorvidt strukturene flyktningene lever innenfor åpner for et mulighetsrom der de kan være aktive aktører i å skape sammenheng og

mening i livet i eksil. Derneft er målet å drøfte hvordan flyktningene gjennom matpraksis, foreldreroller og nettverk bruker det mulighetsrommet de har til å skape sammenheng og mening i livet i eksil. Både et aktørperspektiv og et strukturperspektiv vil derfor bli vektlagt i teorikapitlet og drøftingen i denne oppgaven.

Flyktninger

Informantene i denne oppgaven er alle flyktninger. En flyktning er en person som må befinne seg utenfor sitt eget hjemland på grunn av forfølgelse i hjemlandet. Forfølgelsen kan skyldes rase, religion, nasjonalitet eller politisk oppfatning. Flyktninger kan oppholde seg i flyktningleirer i naboland til landet de flyktet fra. Da er de godkjent av FN som flyktninger. Eller de kan komme på egen hånd til Norge som asylsøkere (Myhra 2000).

Arbeidsinnvandrere og flyktninger har det til felles at de er innvandrere og migranter. Mens arbeidsinnvandrere kan returnere tilbake til opprinnelseslandet, har flyktninger ved å flykte svært ofte stengt muligheten til å reise tilbake. Deres migrasjon er ofte endelig.

Flyktninger kommer vanligvis fra land som ikke ligger innenfor den vestlige delen av verden. I dette ligger i stor grad at deres tidligere levemåte skiller seg mye fra levemåter i Norge.

Hverdagsliv

Informasjonen som er samlet inn i denne oppgaven er hentet fra flyktnings hverdagsliv i eksil.

Marianne Gullestad påpeker at hverdagsliv er noe alle mennesker har:

Alle mennesker har et hverdagsliv, både elitepersoner, kvinner og menn, barn og voksne. Ettersom voksne, mannlige elitepersoner i alle fall er sentrale i historiskrivning og samfunnsanalyse, blir hverdagsperspektivet likevel på en spesiell måte knyttet til kvinner, barn og "vanlige" mennesker. Å skrive om hverdagslivet er en måte å gi også disse gruppene en plass i samfunnsanalysen og i historien (Gullestad 1989, s.17).

Gullestad poengterer at hverdagslivsbegrepet kan brukes til å fokusere på andre enn de dominerende grupper i samfunnslivet. Begrepet kan også omfatte de marginaliserte gruppene som det ellers ikke blir satt mye fokus på (Gullestad 1989).

Siden flyktninger i liten grad tilhører de dominerende gruppene i samfunnet, vil det å sette fokus på deres hverdagsliv gi flyktningene en plass i samfunnsanalysen.

Gullestad trekker også inn at begrepet hverdagsliv ikke er knyttet til en bestemt institusjon eller lokalitet som for eksempel skole, arbeidsplass, lokalsamfunn eller nærmiljø. Begrepet går på tvers av slike institusjonelle felt. Gullestad påpeker at hverdagslivet også kan knyttes til en romlig komponent, og da først og fremst hjemmet:

Samtidig kan også hverdagslivet indirekte ha et tyngdepunkt. Slik jeg ser det, står hjemmet kulturelt sett sentralt som en løsning på menneskers ønske om å skape mening og integrasjon. Dette betyr ikke at denne løsningen er den mest sentrale for ethvert menneske, men at den er den mest sentrale i kulturen (Gullestad 1989, s.23-24).

Hjemmet står sentralt i denne oppgaven både fordi materialet i stor grad er innsamlet i hjemmene, men også fordi samtalen har dreid seg om hverdagslige ting som foregår i hjemmet som mat og måltider og samhandling mellom familiemedlemmene. Samhandling er knyttet til aktiviteter både i hjemmet og utenfor hjemmet. Noe av materialet er samlet inn utenfor hjemmet, men aktiviteten har vært knyttet til hverdagslige gjøremål som handling og tilberedning av mat og det å spise sammen.

Tilpasningsprosesser og tilnæringsmåter

Jeg har så langt i teksten valgt å bruke begrepet tilpasningsprosesser om det flyktninger gjør i møtet med eksillandet.

I tilpasning ligger det likevel ikke at det bare er flyktningene som skal tilpasse seg. Begrepet integrering har vært en uttalt målsetting for norsk flyktning- og innvandrerpolitikk. Integrering innebærer en tilpasning fra begge sider, både fra flyktningenes side, men også majoritetssamfunnets side.

I begrepet integrering ligger det også at flyktninger ikke nødvendigvis må gi avkall på sentrale deler av sin kulturelle bakgrunn i sine tilpasningsprosesser i eksil.

En måte å beskrive tilnæringsmåter på har jeg hentet fra boken ”Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge” av Katrine Fangen. Her beskriver hun hvordan somaliere i Norge selv bidrar til å forme sitt liv og sin posisjon i eksillandet. Fangen er i boken opptatt av de somaliske innvandrernes bakgrunn i form av klasse, utdanning, om de kommer fra by eller landsbygd. Fangen har fokus på somaliernes valg av tilpasningsstrategier. Hun har lagt vekt på temaer knyttet til deltagelse, utstøting, tilhørighet og identifisering. Ved å analysere noen norsksomaliernes erfaringer og tematisering av tilpasning, deltagelse og identitet, har hun frembrakt innsikter som kan være relevant for studier av andre innvandrergupper (Fangen 2008).

Katrine Fangen beskriver tre ulike tilnæringsmåter som kan anvendes til livet i Norge:

De somalierne jeg har snakket med, tematiserer tre ulike tilnæringsmåter til livet i Norge, nemlig ”å prøve å bli så norsk som mulig”, ”å ta med seg det beste fra begge kulturer” og å forholde seg ut fra en forestilling om at man ”alltid vil være somalisk” dersom man kommer fra Somalia. Det er heller ikke uvanlig å veksle mellom ulike forholdelsesmåter (Fangen 2008, s.102).

Jeg vil i denne oppgaven drøfte om disse tilnæringsmåtene kan gjenfinnes i materialet fra min studie.

I tillegg vil jeg benytte et annet perspektiv som er hentet fra forskning som er gjort av Alejandro Portes og Rubén Rumbaut. De to har forsket på framtidsutsiktene til andre- og tredjegerasjons innvandrere. Forskningen er gjort i USA, men kan ha relevans også i Norge. Portes og Rumbaut vektlegger fire faktorer som er avgjørende for andregenerasjonens framtid. Den første faktoren gjelder innvandringshistorien til førstegenerasjon innvandrere, om de har relevant utdanning, yrkeserfaring, språkkunnskaper, om de blir sett på som lovlige eller ulovlige, og om de får tilbud om introduksjonsprogram og språkopplæring (Engebrigtsen og Fuglerud 2009, Portes og Rumbaut 2001a).

Den andre faktoren gjelder hastigheten på tilpasningen til det nye samfunnet hos foreldre og barn. Dersom barna tilpasser seg eksillandets levesett språk vesentlig raskere enn sine foreldre, også kalt ”*dissonant akkulturasjon*”, så bidrar dette til å plassere dem i en sosial risikosone, hovedsakelig fordi dette fører til svekket foreldreautoritet (Ibid).

Ved ”*konsonant akkulturasjon*” tilpasser foreldre og barn seg eksillandets språk og kultur i samme takt. Det er en prosess som man ofte finner blant høyt utdannede innvandrere. Selv om dette er en bedre tilpasningsprosess enn den forrige, er det ikke en ideell situasjon fordi foreldre-barn-forholdet alene ikke i tilstrekkelig grad beskytter mot samfunnets diskriminering (Ibid).

Portes og Rumbaut argumenterer for at ”*selektiv akkulturasjon*” gir bedre beskyttelse. Dette betegner forfatterne som en situasjon hvor foreldre og barn tilpasser seg det nye samfunnet langsomt innenfor rammen av sin egen etniske minoritet, noe som gir et godt grunnlag for opprettholdelse av foreldreautoritet og for begrensning av generasjonskonflikter.

Hvilke hindringer av økonomisk og kulturell art som den oppvoksende generasjon møter i eksillandet, vil også ha betydning for tilpasningsprosessen. Det samme gjelder de ressurser som kan mobiliseres i familien og i minoritetsgruppen for å møte hindringene i det nye samfunnet. Portes og Rumbaut mener at minoritetsmiljøene utgjør en viktig ressurs og er en ”sosial kapital” i den enkeltes møte med de snubletråder majoritetssamfunnet spenner opp på veien mot tilpasning (Ibid).

1.2 Oppgavens hensikt

Offentlige dokumenter og media beskriver gjerne flyktinger ved å innta et "utenfraperspektiv" fremfor et "innenfraperspektiv". Beskrivelser av flyktinger blir dermed fremstilt ved hjelp av majoritetens blikk fremfor flyktingenes eget. Denne oppgaven har som hensikten å utfordre dette ved å se nærmere på hvordan flyktinger selv beskriver at de løser hverdagen utfordringer, hvordan de knytter mening og sammenheng til egen praksis, hvilke begrunnelser de selv gir og hva de selv vektlegger som betydningsfullt. Oppgaven vil på denne måten søke å øke kunnskapen om flyktingers hverdag - men sett med flyktingenes egne øyne.

1.3 Oppgavens oppbygging

I innledningen i kapittel 1 har jeg så langt presentert noe av bakgrunnen for valg av tema og problemstillingen. Videre har jeg gjort rede for noen sentrale begreper i oppgaven og oppgavens hensikt.

I kapittel 2 vil jeg gjøre rede for metoden som er brukt i oppgaven. Jeg vil presentere hvordan jeg fant og valgte informantene og hvilke metoder jeg har brukt i innsamlingen av materialet. Deretter vil jeg gjøre rede for hvordan jeg gjennomførte feltbesøkene. Jeg vil spesielt belyse hvorfor jeg ikke brukte tolk, og de utfordringer som oppstod på grunn av dette. Min egen situering i feltet vil bli vektlagt. Jeg vil også beskrive hvordan feltnotatene ble nedtegnet og hvordan jeg har anonymisert materialet. Jeg vil til slutt i kapittel 2 gjøre kort rede for hvordan jeg har gått frem når jeg har analysert materialet fra feltbesøkene.

I kapittel 3 vil jeg gjøre rede for de teoretiske perspektivene i oppgaven. I første del av kapitlet vil jeg gjøre rede for sentrale strukturer og rammer innenfor norsk innvandringspolitikk. Disse strukturene og rammene lager betingelser for det handlingsrommet flyktinger har i sine tilpasningsprosesser.

I andre del av kapitlet gjør jeg rede for teori som viser hvordan mennesker som aktive aktører, bruker de mulighetene de har til å utforme livet. I tredje del av kapitlet har jeg fokus på hvordan identiteter formes og er under press i eksil i samhandlingen med majoritetssamfunnet og eget nettverk. Jeg vil til slutt sette nettverk i sammenheng med utvikling av sosial kapital.

I kapitel 4 vil jeg presentere og analysere materialet fra feltbesøkene på matlagingskursene, i familiene og i innvandrerbukkene. Kapitlet er delt inn i tre underkapitler med fokus på henholdsvis matpraksis, foreldreroller og nettverk.

I kapitel 5 vil jeg samle trådene i oppgaven ved å oppsummere informasjonen jeg har fått i feltarbeidet og teorien jeg har anvendt opp mot problemstillingen. Jeg vil peke på noen mønstre i tilnæringsprosesser til livet i eksil.

2 METODISK REFLEKSJON

Jeg vil i dette kapitlet gjøre rede for de metodene jeg valgte for å samle informasjon og hvordan jeg nedtegnet informasjonen jeg fikk i feltarbeidet. Jeg vil gjøre rede for valg av informanter og presentere informantene kort. Videre vil jeg kommentere min egen bakgrunn fra dette feltet og begrunne de valgene jeg har gjort knyttet til de språklige utfordringene i innsamlingen av materialet. Til slutt vil jeg vise hvordan materialet er anonymisert og analysert.

2.1 Valg av metode

Hensikten med denne oppgaven har vært å samle informasjon om hvilke måter flyktninger tilpasser seg hverdagslivet for å skape sammenheng og mening i livet i eksil. Jeg har ønsket å ha fokus på opplevelsesaspektet. Jeg skulle ut i en verden som var ukjent for meg siden jeg selv aldri har migrert eller vært på flukt. For å samle informasjon, har jeg gjort et feltarbeid, og jeg har valgt å anvende deltakende observasjon og intervju som metode for innsamling av informasjon. Deltakende observasjon er i utgangspunktet en antropologisk metode og tilhører den kvalitative forskningstradisjonen (Horntvedt 2003).

Målsettingen med et feltarbeid er å beskrive, analysere og diskutere menneskelige samhandlingsmønstre (Ibid).

Feltmetodikken er preget av en induktiv tilnærming der man forsøker å nærme seg en virkelighet man ikke kjenner uten klare hypoteser, noenlunde forutsetningsløst og med en vag og lite presis problemstilling. Formålet er ikke å belyse holdbarheten av teorier gjennom hypotesetesting, men å utvikle begreper om et fenomen og få større helhetsforståelse av alle aspekter ved fenomenet (Horntvedt 2003, s. 78).

Jeg startet feltarbeidet uten klare hypoteser og ingen presis problemstilling. Ved å starte uten en avgrenset problemstilling, kunne jeg i stor grad ha fokus på det som skjedde underveis i feltbesøkene, og de temaene informantene selv tok opp.

Jeg kom inn i kulturstudiet med en helsefaglig bakgrunn der sunnhet og helse var i fokus. Jeg hadde tidligere arbeidet med bosetting og integrering av flyktninger. I dette arbeidet ble jeg ofte presentert for utsagn fra både helsepersonell, barnehage- og skoleansatte om at innvandrerbarn og voksne spiste mat som inneholdt for mye sukker og fett. En slik generalisert negativ holdning stilte jeg meg tvilende til, og jeg ønsket å undersøke dette nærmere.

I starten av feltarbeidet var fokuset knyttet til hva slags mat informantene spiste, om den var sunn, næringsrik og om den medvirket til god eller dårlig helse. I løpet av feltbesøkene ble mitt perspektiv endret fra fokus på mat som sunnhet og helse til å se på mat som symboler på mening. Jeg oppdaget at mat hadde en sentral betydning i eksil, ikke som sunnhet og ernæring, men som fellesskap, glede, trygghet og for noen som videreføring av livet som var levd i opprinnelseslandet.

På samme måte hadde andre elementer i hverdagslivet betydning for å skape sammenheng og mening i eksil. Hvordan foreldrene så på seg selv som foreldre og hva de vektla som viktig i oppdragelsen i eksil ble synliggjort både i samtalene og i observasjonene. Det samme gjaldt nettverket de var en del av og hvilken betydning dette hadde i eksil. Mat, foreldreroller og nettverk ble i denne studien symboler på hvordan informantene søkte å skape sammenheng og mening i livet i eksil. Mitt fokus ble endret fra sunnhet og helse til å lete etter mening og sammenheng i møte med informanter og det de formidlet til meg.

2.1.1 Deltagende observasjon

I feltarbeidet brukte jeg deltagende observasjon som metode for å samle inn informasjon. Metoden kan beskrives som innsamling av data ved å delta i det daglige livet til menneskene som studeres, se hvordan de går inn i ulike situasjoner og hvordan de oppfører seg i dem, gå inn i samtale med deltagerne og prøve å hente ut deres fortolkning av de hendelsene som er observert (Fangen 2004).

Under deltagende observasjon kommer forskeren tett på menneskene som hun skal studere, og deltar til dels sammen med dem i deres sammenhenger. Forskeren kan ved bruk av deltagende observasjon studere sosial praksis i de sammenhenger den naturlig forekommer. Forskeren kan oppleve deltagerens hverdag sammen med dem, selv om forskeren har en annen status (Ibid).

Jeg var deltagende observatør på to matkurs som var organisert av og i en kommune, i innvandrerbutikker og i flyktningfamilier. På matkursene var konteksten konstruert ved at deltagerne ikke deltok frivillig, men som et element av en organisert virksomhet. På den andre siden så var ikke virksomheten organisert av meg som forsker, men var del av den virkeligheten som deltagerne måtte ta del i som deltagere i et introduksjonsprogram.

Det er to handlingsprinsipper knyttet til deltagende observasjon; å involvere seg i samhandlingen med andre og å iakttatte det de foretar seg.

Jeg har i dette feltarbeidet benyttet begge handlingsprinsipper når jeg har handlet, laget mat og spist med informantene og når jeg har iaktatt det som er sagt og gjort.

Fangen (2004) henviser til Becker (1970) som hevder at forskning ved bruk av deltagende observasjon kommer bedre ut hva gjelder en rekke vurderingskriterier, sammenlignet med for eksempel intervjuforskning. Ved å prøve det som sies opp mot det som forskeren ser, kommer forskeren nærmere inn på deltagerne. Noen forskningsobjekter kan være uvillige til å prate om sensitive tema. Gjennom deltagende observasjon kan jeg oppnå tilgang, og ved det få anledning til å konfrontere deltagerne med spørsmål på bakgrunn av det jeg har sett (Fangen 2004).

Gjennom mine feltbesøk både på matkursene og i familiene erfarte jeg nettopp dette. På matkurset åpnet deltakerne seg mer og mer for hver kursdag ettersom de ble kjent med hvem jeg var og hva hensikten med min deltakelse var. Det tok også noe tid å få komme hjem til noen av familiene. Det var første etter å ha vært sammen med meg flere ganger på matkurset eller på senteret, at de sa ja til mine besøk i deres hjem. Både på matkursene og i hjemmene, kunne jeg samtale med deltakerne og observere det de sa til hverandre, det de gjorde sammen og hver for seg og samhandlingen med meg. Jeg stilte mange ganger spørsmål på bakgrunn av det jeg observerte.

Det å være tilstede i et felt som deltagende observatør, kan ha ulike former. Man kan være skjult eller åpen observatør, eller aktiv eller passiv i sin deltagerrolle.

Både i innvandrerbbutikkene, på matkursene og i familiene valgte jeg å være aktivt deltagende observatør. Noen ganger var jeg med på matlagingen, andre ganger dekket jeg på bordet eller ryddet av bordet etter måltidet.

På matkurset forstod deltagerne raskt at jeg hadde en helsefaglig kompetanse. Fordi temaet var mat, stilte de spørsmål til meg om hva som var sunn og ikke sunn mat i Norge, og hvilke vitaminer de ulike næringsstoffene inneholdt. Jeg svarte på spørsmålene og stilte spørsmål tilbake for å få frem deres erfaringer og kunnskaper knyttet til matvarer.

Feltbesøkene i familiene foregikk på noe ulik måte. I to av familiene var jeg med og både laget mat og spiste sammen med familiene etterpå. I de to andre familiene var maten laget før jeg kom,

eller av andre familiemedlemmer mens jeg var der. I disse familiene spiste jeg sammen med dem jeg samtale med.

Deltagende observasjon er en metode som forutsetter deltagelse, engasjement og som stadig setter forskeren i situasjoner der vedkommende må velge. Ingen metodebok kan forutsi alle de valgsituasjoner forskeren kan komme i, eller forskrive hvilke valg forskeren skal gjøre (Fangen 2004).

Dette ble synliggjort da dette skjedde på en av kursdagene på matkurset:

Lederen hadde hatt det første møtet med gruppen uken før uten at jeg var med. Han hadde da spurt deltakerne om jeg kunne delta og fått ja til det.

Jeg hadde fått vite at programmet denne dagen var å lage ørret til middag. Leder hadde planlagt å helsteke ørreten i stekeovn.

To timer før møtet ringte leder til meg. Han hadde blitt innkalt til et viktig møte og lurte på om jeg kunne ta ansvaret for gruppen sammen med assistenten på senteret. Jeg tenkte først at dette kunne bli problematisk metodisk. Jeg skulle være deltakende observatør. Dersom jeg gikk inn i lederrollen, så tok jeg vel en rolle langt utover dette? Eller ville dette innebære en enda klarere deltakerrolle? Jeg ville gi mer og kanskje få enda mer selv?

Jeg valgte å si ja til å være i gruppen uten leder denne dagen (Eget feltnotat).

Jeg informerte veileder om de valgene jeg gjorde i denne situasjonen i ettertid. Veileder ga støtte til at jeg hadde valgt å gjennomføre kursdagen selv om rammene ble noe annerledes enn planlagt.

2.1.2 Dybdeintervju

Det er vanlig å kombinere deltagende observasjon med mange andre datainnsamlingsmetoder (Fangen 2004).

Jeg brukte dybdeintervju i tillegg til deltagende observasjon i to av familiene. I disse intervjuene tok jeg opp tema fra feltbesøkene og ba om utfyllende informasjon om det som jeg hadde hørt og observert i feltbesøkene.

I starten av arbeidet med oppgaven, gjorde jeg et dybdeintervju med en tannpleier og en ansatt i en barnehage. Begge hadde mye erfaring med barn og foreldre som var innvandrere.

Informasjonen jeg fikk i disse to intervjuene var viktig bakgrunnsinformasjon i det videre arbeidet med oppgaven. Noe av informasjonen er det også henvist til i analysen.

2.2 Valg av informanter

Et felt er noe som en forsker definerer og konstruerer som sitt område for datainnsamling i en viss periode. Man skaper et felt i forhold til eget interesseområde. Feltet utgjøres av mennesker som samhandler og opptrer i en konkret virkelighet (Horntvedt 2003).

Jeg ønsket å finne flyktninger som mitt felt i denne studien. Som jeg tidligere har nevnt, så er det likheter i flyktningers bakgrunn knyttet til flukt, brudd og det endelige ved deres migrasjon.

Flyktninger kommer i stor grad fra land utenfor den vestlige delen av verden, og dette innebærer på mange måter at den levemåten de hadde i opprinnelseslandet skilte seg mye fra levemåter i Norge. For min studie var dette et viktig utgangspunkt.

Å komme inn i et felt kan være vanskelig, særlig når en forsker ønsker å komme hjem til de informantene hun vil samle informasjon hos. Gjennom mitt tidligere arbeid i en kommune, hadde jeg et nettverk blant flyktninger og flyktningarbeidere.

Da jeg skulle finne informanter, tok jeg kontakt med ansatte i flyktningarbeidet som ga meg tips om flyktninger jeg kunne kontakte. Jeg ble fortalt av den ene flyktningtjenesten at de noen uker senere skulle starte matkurs for flyktningmenn i et introduksjonsprogram. Jeg spurte de ansatte i flyktningtjenesten om å få være med på kurset og fikk ja til det. Da jeg kom på første kursdag i matkursene orientert jeg kursdeltakerne om oppgaven min og spurte de om jeg kunne delta. Jeg fikk ja til det av alle deltakerne.

Etter å ha vært på matkursene ønsket jeg å komme hjem til noen flyktningfamilier. De fleste av mennene på matkursene hadde vært i Norge bare 2-3 år, og deres norskkunnskaper var varierende. Dersom jeg skulle gjennomføre feltbesøk i deres familier, ville det være behov for å bruke tolk. Jeg bestemte meg for å finne familier som hadde vært i Norge i noe lengre tid. Jeg spurte en som arbeidet på senteret der matkursene ble gjennomført, og han svarte ja til min forespørsel. Så spurte jeg to kvinner som hadde ulike oppgaver på senteret og begge svarte ja på min forespørsel. Til slutt spurte jeg en mann som jeg har kjent gjennom flyktningarbeidet i flere år. Han var også innom senteret ganske ofte. Også han og ektefellen svarte ja.

Utvalget av mine informanter kan grupperes i to hovedgrupper: Voksne mannlige flyktninger som var deltakere på matkurset, og som har vært i eksil i 2-3 år og flyktningfamilier som har vært i eksil i mer enn 5 år. I to av flyktningfamiliene var mødrene alene om omsorgen, mens i de to andre var både mor og far sammen om omsorgen for barna.

Informantene er ikke representative for verken innvandrerbefolkningen eller flyktningbefolkningen generelt. Det var heller ikke hensikten. Antagelig var det blant familiene flere flyktninger med høyere utdanning enn hva det er i flyktningbefolkningen generelt.

Dette har antagelig gitt meg andre svar enn om jeg hadde hatt et annet utvalg.

At alle var flyktninger, medførte at alle hadde erfaringer med definitive brudd, flukt og tap som var smertefulle. De hadde også til felles at de enten var midt i, eller hadde vært gjennom ulike typer opplæring og introduksjonsprogram de første årene etter sin ankomst til eksillandet.

2.2.1 Informantene

Den informasjonen jeg presenterer i denne oppgaven er, som nevnt, samlet inn gjennom feltbesøk på matkurs for menn som er flyktninger, i to innvandrerbutikker og i fire flyktningfamilier.

Feltarbeidet ble gjennomført over en periode på 8 måneder.

Matkurs for menn.

Jeg deltok i to matkurs hvor det var bare mannlige deltakere. Det var 8 deltakere på hver gruppe. Hvert kurs gikk over 2 måneder med en kursdag i uken.

Mennene var i alderen 20-40 år. De som deltok var flyktninger og kom fra Afghanistan, Somalia, Irak, Kongo, Sudan og Midt-Østen. Gruppene var uensartet med hensyn til utdanning og yrkeserfaring. Langt de fleste var muslimer. Bare to av kursdeltagerne hadde en kristen religiøs bakgrunn. En hadde høyere utdanning. De andre hadde noe skolegang, og de hadde arbeidet som håndverkere før de kom til Norge.

De fleste hadde bodd på asylmottak før de kom til kommunen. De hadde bodd i kommunen mellom to og tre år.

Å delta på matkurset var en del av hver enkelt sitt introduksjonsprogram. Kommunen hadde ansvaret for introduksjonsprogrammet og matkurset.

Målsettingen med matkurset var at deltakerne skulle bli flinkere i å forstå og å snakke norsk. Å lage mat var et virkemiddel i denne læringen. Gjennom å vise matretter fra eget land og at alle deltok og lærte av hverandre, ble språktreningen et viktig element.

Deltakerne var svært aktive, ivrige og bidro med egne erfaringer og kunnskaper. Kursdagene var preget av liv, humor, latter, glede og stort engasjement. Formen var uformell og avslappet, samtidig som det var en fast ramme rundt det som skjedde.

Innvandrerbutikkene

I feltarbeidsperioden besøkte jeg innvandrerbutikker flere ganger. Første besøk i en innvandrerbutikk ble gjort sammen med deltagerne på ett av matkursene. Neste besøk ble gjort sammen med en av de andre informantene som forberedelse til at vi skulle lage mat sammen. De to neste gangen besøkte jeg innvandrerbutikker på egen hånd. Jeg snakket med innehaverne i butikkene. De ga mye informasjon og var interessert i å fortelle om virksomheten sin, hvilke kunder de hadde og hva slags matvarer de solgte.

Familiene

Jeg vil nå presentere flyktningfamiliene jeg hadde feltbesøk hos. Presentasjonen vil inneholde noen felles data: opprinnelsesland, antall familiemedlemmer, bakgrunn for flukten, utdanning, yrkesbakgrunn, botid i Norge og norskferdigheter.

Familie 1: Dahabo og hennes 6 voksne barn

Familien kom fra Somalia og bestod av mor Dahabo som var enke med 6 voksne barn, 3 døtre og 3 sønner. Dahabo hadde opprinnelig ytterligere 5 sønner. Hun mistet de fem sønnene under urolighetene i Somalia før hun flyktet derfra.

”Jeg hadde 8 sønner og 3 døtre. På en uke mistet jeg 5 sønner!”

Dahabo var utdannet lærer i opprinnelseslandet. Hun flyktet med barna under krigen i Somalia. Flukten gikk først til et naboland. Der bodde hun med barna i et slumområde i noen år før hun fikk mulighet til å dra til Norge. I slummen var det utrygt. Men hun hadde gode venner som hjalp henne gjennom den utrygge tiden.

I Norge kom Dahabo og barna til et asylmottak, og derfra flyttet Dahabo for fem år siden til kommunen hun nå bodde i. Hun hadde fullført norsk- og samfunnskunnskapsopplæring og arbeidet i barnehager i flere år.

Dahabo snakket godt norsk og forstod spørsmålene mine. Når hun ble ivrig, snakket hun fort, og jeg måtte spørre opp igjen noen ganger. Døtrene og sønnene snakket flytende norsk.

Jeg hadde tre feltbesøk hjemme hos Dahabo. Det første varte i 3 timer. De to etterpå varte 1,5 timer hver gang. De to siste gangene ba jeg henne utdype tema som hun hadde fortalt meg om i de foregående feltbesøkene.

Familie 2: Sadio, Guled og to tenåringssønner

Også denne familien kom opprinnelig fra Somalia. Familien bestod av mor Sadio, far Guled og to sønner i tenårene; Aden og Osman. Foreldrene Sadio og Guled kom til Norge tidlig på 90-tallet som flyktninger. De kom først til en annen kommune, men flyttet til kommunen de bodde i nå etter noen år. Etter at de kom til Norge hadde de fått Aden og Osman.

Sadio og Guled vokste opp i Somalia, men reiste til et land i Asia for å studere. Mens de studerte der, ble det krig i Somalia. Ingen av dem kunne reise tilbake til Somalia. I likhet med mange andre somaliere, besluttet de å reise til et annet land. Da de kom til Norge gikk begge to på norskopplæring. Etter norskopplæringen hadde begge vært i jobb i mange år både i skolen og som tolker. Begge to var i gang med videreutdannelser ved siden av jobbene de hadde.

Norskferdighetene var svært gode hos alle familiemedlemmene. Når Sadio ble ivrig, snakket hun fort. Jeg måtte konsentrere meg for å få med meg alt. Sadio og Guled var like aktive i samtalen da begge var til stede. Begge uttrykte sterke meninger. Om en del utsagn var de uenige og noen av disse ble åpent diskutert.

I denne familien hadde jeg to feltbesøk. Det første besøket ble gjort i familiens hjem.

Det andre feltbesøket ble gjort to måneder senere. Denne gangen kom Sadio hjem til meg. Dette var mitt forslag fordi hun umiddelbart sa ja til en ny samtale, men ikke foreslo at jeg skulle komme hjem til henne. Vi hadde avtalt å snakke sammen ca 1 -2 timer. Samtalen varte i 3 timer.

Familie 3: Miriam, hennes to sønner og kusine Deman.

Jeg traff Miriam og Deman da jeg hadde feltbesøk i matgruppene. Begge kom opprinnelig fra Somalia.

Miriam hadde to sønner på 10 og 12 år. Miriam var enslig mor. Miriam kom til Norge med de to guttene i starten på 2000-tallet etter å ha vært i et naboland til Somalia i flere år som flyktning. Miriam hadde lite skolegang fra Somalia. I Norge hadde hun gått på introduksjonsprogrammet i kommunen. Nå hadde hun jobb to ganger i uken på et senter. Miriam snakket bra norsk, men hun strevde innimellom med å finne norske ord. Da hjalp Deman henne både med å oversette fra norsk til somalisk og med å finne norske ord. Guttene til Miriam snakket flytende norsk.

Deman var 23 år. Hun kom alene til Norge på samme tid som Miriam. Hun og Miriam var slektninger. Deman var mye sammen med Miriam og hjalp henne med matlaging og husarbeid. Hun var i gang med en helsefaglig utdanning. Deman snakket flytende norsk.

Den første gangen vi laget mat sammen var på senteret der Miriam arbeidet. Det var Deman som spurte om jeg kunne lage ”norske kaker” sammen med henne, Miriam og guttene. Det gjorde vi en ettermiddag på senteret. Senere var jeg to ganger hjemme hos Miriam. Den første gangen samtalte vi sammen. Den andre gangen laget vi mat sammen. Deman var sammen med oss begge ganger. Guttene var noe hjemme, noe på koranskole og noe ute og lekte mens jeg var hjemme hos Miriam.

Familie 4: Iman, Ahmed og deres fem barn

Denne familien var fra Midtøsten. Familien bestod av far Ahmed, mor Iman og deres 5 barn mellom 6 og 17 år. De tre eldste var jenter og de to yngste gutter. Ahmed kom først til Norge for 5 år siden. Iman og barna kom 8 måneder etterpå. De bodde først på asylmottak i en mindre kommune før de flyttet til kommunen de bodde i nå.

Ahmed fortalte at han hadde hatt en god jobb i Midtøsten. Familien hadde et stort hus, og de levde et godt liv. Barna gikk på gode skoler. Men Ahmed var politisk aktiv og ble satt i fengsel i lange perioder. Huset deres ble robbet for mye av det de eide. Til slutt ble situasjonen uholdbar, og de reiste til Norge som flyktninger. Ahmed hadde gått på introduksjonsprogrammet og jobbet nå i et vikariat i en barnehage. Han snakket godt norsk. Iman gikk på introduksjonsprogrammet. Iman hadde ikke vært i arbeid i opprinnelseslandet. Etter grunnleggende skolegang hadde hun fått opplæring i det å være en god husmor, og etter at hun og Ahmed hadde giftet seg og fått barn, hadde hun vært hjemmeværende. Iman snakket bra norsk, men strevde innimellom med å finne ord og med å forstå alt jeg sa. Da jeg var hjemme hos familien, var de eldste døtrene mye til stede. De hjalp moren med å forstå hva jeg sa og med å finne norske ord når hun ville fortelle meg noe.

Jeg hadde to feltbesøk i familien. Under det første feltbesøk laget mor Iman, den eldste datteren og jeg mat sammen. Etterpå spiste hele familien og jeg middag sammen. Etter måltidet satt vi i stuen og pratet. Ved det andre besøket snakket Iman og jeg sammen i stuen. 2 av døtrene gikk til og fra og deltok innimellom i samtalen. Ahmed var denne dagen på jobb.

2.3 Informasjon og samtykke

Både på matkursene og i familiene leverte jeg skriftlig informasjon som jeg gikk gjennom muntlig sammen med informantene. Alle skrev under på samtykkeerklæringen.

I innvandrerbutikkene fortalte jeg innehaverne om hensikten med besøkene mine og hva informasjonen jeg fikk skulle brukes til.

2.4 Språkutfordringer

Fra starten av arbeidet med oppgaven gjorde jeg en vurdering av om jeg skulle bruke tolk i feltbesøkene. Jeg bestemte meg for å avvente avgjørelsen inntil jeg hadde funnet informanter. Det viste seg at språkferdighetene blant disse var ulike.

På matkursene var mye av formålet med kurset at deltagerne skulle trene på å snakke og forstå norsk. Ut fra dette kunne jeg ikke introdusere tolk, det ville være å gå på tvers av intensjonene med hele kurset.

På matkursene var det flere språkgrupper representert. Dersom jeg skulle brukt tolk der, så måtte jeg bestille flere tolker. Dette ville blitt en svært vanskelig situasjon å håndtere under feltbesøkene.

Dialogen på matkursene kunne noen ganger oppleves fra min side å forbli på et overfladisk nivå; jeg fikk med meg noe, forstod ikke helt, men strevde med å komme bak. Det var vanskelig å gripe fatt i noen ord, utsagn, begreper for å gå videre på disse. Samtidig aktiviserte dette alle på matkursene. Når en strevde med å forstå og bli forstått, så trådte andre støttende til.

I familiene oppstod noen av de samme utfordringene som på matkursene når to av mødrene ikke forstod alt jeg spurte om og samtidig hadde problemer med å uttrykke seg på norsk. I den ene familien hjalp far og barna til når mor hadde problemer med å forstå eller finne ord, i den andre familien hjalp slektningen til.

I to av familiene snakket informantene så godt norsk at det ikke var behov for hjelp med det språklige.

At jeg ikke brukte tolk i de to familiene der mødrene snakket og forstod minst norsk og på matkursene, la på den ene siden begrensninger på kommunikasjonen. Ikke alle forstod alt jeg spurte om, noen strevde med å forklare det de vil si til meg, og jeg strevde med å forstå.

På den andre siden ville det å bruke tolk medført noen begrensninger i samhandlingen med informantene. Tolken ville ha kommet fra en tolketjeneste. Denne tolken ville verken jeg eller informantene kjent til fra før. Det ville lett ha oppstått en kunstig situasjon der jeg ikke hadde fått den samme kontakten som når jeg var alene i familiene og sammen med deltagerne på matkursene. Dette ville blitt forsterket i hjemmene som jo er private og intime arenaer der fremmede vanligvis ikke har adgang.

At jeg valgte å ikke bruke tolk, kan ha medført at jeg mistet noe informasjon. Samtidig har det sannsynligvis gjort det mulig å oppnå en mer åpen kontakt enn med tolk til stede.

På det nonverbale planet har jeg uten å ha tolk til stede registrert mimikk, øyekontakt, engasjement, deltakelse/tilbaketrekking, vennskapelighet i form av kroppskontakt, hjelpende handlinger overfor hverandre, smil, irritasjon, utålmodighet og tretthet.

2.5 Min situering i feltet

Noen år tilbake arbeidet jeg i flyktningfeltet. Gjennom dette arbeidet var jeg vant til å omgås mennesker fra mange deler av verden. Dette kan ha gjort det lettere for meg å oppnå god kontakt fordi en slik situasjon ikke var fremmed, men derimot kjent. Fremmedhet kan skape usikkerhet, mens kjennskap kan skape trygghet.

Da jeg arbeidet i flyktningfeltet, måtte jeg ofte forsvare flyktninger mot generaliserte og negative utsagn fra nordmenn. Dette kan ha gjort det er vanskelig å være kritisk til de menneskene jeg forsvarte. Det er nesten som om "kjærlighet gjør blind" enkelte ganger. Dette kan ha påvirket både observasjonene under feltbesøkene og tolkningene mine i arbeidet med materialet. Jeg kan ha observert det som har passet inn i mitt ønskede bilde av flyktninger og analysert i mindre grad kritisk enn det jeg ville ha gjort om jeg hadde en mindre nærhet til feltet. Å skulle være kritisk overfor noe jeg på mange måter hadde et nært forhold til og som jeg ved flere anledninger har forsvart i ulike sammenhenger, har til tider vært vanskelig. Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg etter hvert inntatt en posisjon der jeg har analysert utsagn og handlinger med et utenfraperspektiv, og ikke primært et ønske om å forsvare det jeg har sett og hørt. Jeg har hele tiden forsøkt å være nysgjerrig og interessert og spørrende uten selv å innta bestemte standpunkt som jeg har argumentert for.

2.6 Nedtegnning av feltnotater

Jeg var forsiktig med å notere underveis i feltbesøkene. Min vurdering var at det ville virke forstyrrende på kommunikasjonen og samhandlingen dersom jeg noterte hele tiden alt som ble sagt og alt jeg observerte.

Både på matkursene og i familiene noterte jeg derfor bare oppskrifter mens maten ble laget. Og jeg skrev ned noen utsagn. Under intervjuene skrev jeg ned noe mer av det informantene sa. Det var enklere å notere når det var færre tilstede og mye av samtalen foregikk mellom meg og en annen. Jeg lot alltid notatene ligge åpne på bordet foran meg slik at den jeg snakket med kunne se på notatene mine.

På matkursene var det spesielt viktig å begrense det jeg noterte under feltbesøkene. På ett av møtene skjedde følgende:

Mens jeg noterte matrettene, sa plutselig en av deltakerne:

”Er du journalist, Anne Kathrine?”

Jeg benektet det og gjentok det som jeg også tidligere har sagt at jeg er student på høgskolen, at jeg skal skrive om matvaner og migrasjon. Og at jeg bare skriver ned konkrete ting som oppskrifter, fremgangsmåter og det de sier om matens betydning. Det virket som det var greit, han spurte ikke noe mer der og da. Siden språkferdighetene er mangelfulle, så er det viktig å gjenta informasjonen. Jeg har bestemt meg for å gjenta informasjonen om prosjektet på neste kursdag (Eget feltnotat).

Dette bekreftet for meg at jeg skulle være forsiktig med å skrive notater underveis på kursdagene. Å informere godt, spørre om lov, være åpen om det jeg gjorde var viktig for at flyktningene skulle ha tillit til meg og gi meg informasjon og stole på at ikke informasjonen ble misbrukt.

Årsaker til flukt er mange ganger politisk undertrykking, krig og overgrep i de landene flyktningene kommer fra. Det er ofte myndighetene de flykter fra. Tilliten til myndighetspersoner kan være liten. Flyktninger kunne også være redde for at andre flyktninger og innvandrere var agenter for det regimet de kommer fra.

Det var rett etter feltbesøkene og dybdeintervjuene at jeg arbeidet med å nedtegne utsagnene og observasjonene på en grundig og nøyaktig måte.

2.7 Anonymisering av materialet

Flyktningmiljøene er ikke store. Det er viktig å unngå at enkeltpersoner og grupper blir identifisert (Dalen 2004). For å sikre anonymiteten til mine informanter har jeg gitt de fiktive

navn, jeg har ikke nevnt hvilken kommune de bor i, ikke vært konkret på hvilke arbeidssteder de har mens de deltok i prosjektet og hvilke utdannelser de er i gang med der det har vært aktuelt.

I forhold til den ene familien fra Midt-Østen, så har jeg ikke identifisert hvilket land dette gjelder for å unngå at de kunne identifiseres. Med hensyn til familiene fra Somalia, så har jeg identifisert deres opprinnelsesland. Dette fordi det er mange familier fra Somalia i området hvor informasjonen er innhentet.

Hvilket år familiene og deltagerne på matkursene kom til Norge, er beskrevet på en ikke helt presis måte for å forhindre at de kan identifiseres.

De eneste opptegnelsene jeg har, er mine feltnotater. Disse vil bli destruert når oppgaven er ferdig sensurert.

2.8 Analyse av feltnotatene

Etter å ha gjennomført feltbesøkene og nedtegnet observasjoner og uttalelser i feltnotatene, satt jeg med et stort materiale. Materialet inneholdt mange elementer fra informantenes hverdagsliv. For å få oversikt, skrev jeg først sammenhengende fortellinger fra matkursene, fra innvanderbutikkene og fra hver av familiene hver for seg. Etter å ha lest igjennom alle fortellingene flere ganger, identifiserte jeg hvilke tema som hadde vært mest omtalt. Jeg så også etter hva som var likt og ulikt innenfor disse temaene. Og jeg fant fram til observasjoner og utsagn som var overraskende og skilte seg ut. Jeg bestemte deretter de tre hovedområdene i det videre analysearbeidet; matpraksis, foreldreroller og nettverk.

Jeg gikk så tilbake til fortellingene, fant sitater og observasjoner på matkursene og i familiene som belyste de ulike temaene. Jeg brukte så ulike teoretiske perspektiver for å analysere situatene og observasjonene. Til sist tok jeg ut elementer fra alle fortellingene og arbeidet de sammen i egne kapitler om matpraksis, foreldreroller og nettverk.

3 TEORETISKE PERSPEKTIVER

Jeg vil i dette kapitlet gjøre rede for de teoretiske perspektivene jeg har valgt for å analysere materialet fra feltarbeidet.

3.1 Innledning til perspektivene

I nye kulturstudier har forståelsen av forholdet mellom struktur og aktør endret seg i takt med de tre hovedvendingene i fagfeltets utvikling. Forståelsen av hva og hvem som bestemmer menneskelig atferd, har flyttet seg fra strukturene utenfor mennesket til de indre strukturene og personlige valg og til forestillinger og diskurser som mennesket selv har internalisert og deltar dialogisk i overfor forskjellige ytre betingelser og overgripende strukturer. Måten mennesker tenker og føler på, er påvirket av de vilkårene som omgir dem og hvordan disse vilkårene blir internalisert (Sørensen, Høystad, Bjurstrøm og Vike 2008).

I analysen av materialet fra feltbesøkene har jeg valgt å anvende både et strukturperspektiv og et aktørperspektiv fordi jeg mener begge perspektivene er sentrale når flyktningene tilpasser sine liv i eksil.

I eksil lever flyktningene livet innenfor en annerledes kontekst enn den de kom fra. Flyktninger er minoriteter i denne konteksten. Jeg starter med fokus på de strukturer og rammer som minoritetene blir omsluttet av. I kapittel 3.2 vil jeg gjøre rede for noen av de ytre betingelsene og overgripende strukturene som påvirker mulighetsrommet til flyktninger i eksil.

Det andre hovedperspektivet er et aktørperspektiv. I kapittel 3.3 vil jeg gjøre rede for teori som kan belyse hvordan flyktninger kan fremstå som aktører i utformingen av livet i eksil.

Jeg vil spesielt vektlegge Erwing Goffmans rolleteori.

I kapittel 3.4 og 3.5 vil jeg gjøre rede for noen sentrale fenomener som blir utsatt for press og endring i eksil. Dette er identitet og identitetsutvikling, nettverk og sosial kapital. Disse fenomenene rommer både personen som aktiv aktør og den betydningen strukturene har for innordning og tilpasning.

3.2 Strukturperspektivet – strukturer og betingelser rundt flyktningene

Strukturene rundt mennesker påvirker deres oppfatning av seg selv, og de konstruerer rammene som mennesker kan handle innenfor. Jeg vil i dette kapitlet redegjøre for noen sentrale prinsipper i norsk innvandringspolitikk fordi disse prinsippene påvirker mulighetsrommet flyktninger har for å skape seg et liv i eksil.

3.2.1 Flukt, brudd og bosetting i kommunene.

Flyktninger er inn- og utflyttere fra ett land til et annet. Begrepet migranter omfatter både flyktninger, asylsøkere og arbeidsmigranter, men brukes vanligvis ikke om studenter og turister (Eriksen og Sørheim 2006).

Det er store forskjeller i bakgrunnen til mennesker som er flyktninger. Flyktninger kommer ikke til Norge fra et sosialt og økonomisk tomrom. De har til felles at de er mennesker på flyttefot over landegrensene, men for øvrig er de mennesker med ulike erfaringer og ulike verdier, forskjellig status og forskjellige ressurser. Gjennom dette har de ulike forutsetninger for å hevde seg, ivareta sine interesser, og finne mening i nye omgivelser (Brochmann 2006).

Mine informanter kom til Norge som asylsøkere. De har fått innvilget opphold i Norge etter vedtak av Utlendingsdirektoratet. I FNs flyktningkonvensjon står det at en flyktning er en person som:

Befinner seg utenfor det land han er borger av, på grunn av velbegrunnet frykt for å bli forfulgt på grunn av rase, religion, nasjonalitet, medlemskap i en spesiell sosial gruppe eller på grunn av politisk oppfatning, og som er ute av stand til, eller på grunn av slik frykt, er uvillig til å påberope seg dette lands beskyttelse (FNs konvensjon om flyktningsstilling 1951, paragraf A.2).

Flyktninger kommer fra ulike land, snakker forskjellige språk og tilhører ulike religioner og politiske oppfatninger. De er menn og kvinner, enslige og familier, unge og gamle. Mange har i flere år av sitt liv vært i livsfare. De har levd med krigshandlinger tett innpå seg og har vært tvunget til å flykte for å redde livet. Andre har kanskje ikke opplevd krigshandlinger på nært hold, men har vært forfulgt på grunn av sine meninger, sin tro og sin etniske tilhørighet. Det de har felles, er at de har fryktet for liv og helse, og som et resultat av dette har de søkt tilflukt utenfor hjemlandets grenser (Berg og Lauritsen 2009).

Flyktninger som lever i eksil, har opplevd mange tap på ulike nivåer; status, relevant kulturkompetanse, språkkompetanse, tilhørighet og hjem. Flyktninger kan ha en opplevelse av å ha mistet noe av sitt livsgrunnlag og noe av sitt eksistensielle ståsted. Og tapet kan vanskelig erstattes (Brunvatne 2006).

Selv om flyktninger er forskjellige på mange måter, så har de felles problemer og utfordringer knyttet til å bli anerkjent som fullverdige og likverdige innbyggere i et nytt land.

En av motkreftene på veien til å etablere et nytt fellesskap er de signaler flyktningene mottar om at de ikke er ønsket, at de er inntrengere som ikke hører til her.

Opplevelser av diskriminering og utestengelse knyttet til søknader på bolig og på jobber, vil kunne øke den negative følelsen. Personer som i utgangspunktet er krenket, tåler avvisninger mindre enn andre. Og et flertall av flyktningene er på forhånd dypt krenket av sine overgripere. De bærer allerede på mye skamfølelse. Derfor beskytter en del av dem seg mot forventete avvisninger ved at de ikke tar kontakt. Det fører til at de blir ensomme mennesker i eksil (Ibid).

For flyktninger som har opplevd traumatisering og tortur før og under flukten, vil ettervirkningene av dette ofte opptre i eksillandet i form av ulike psykiske problemer som søvnløshet, konsentrasjonsproblemer, depresjon, angst, aggresjon og lærevansker. Mange vil ha behov for behandling i helsetjenesten og tilrettelegging knyttet til introduksjonsprogram, arbeid og utdanning (Ibid).

Norge har på statlig nivå vedtatt en oppgave- og ansvarsfordeling både for behandling av asylsøknader, bosetting i kommunene av de som har fått oppholdstillatelse og oppfølging av de som bosettes de første årene etter bosetting gjennom et fastsatt introduksjonsprogram. I stor grad er det et kommunalt ansvar å følge opp de flyktningene som blir bosatt i kommunene. I det daglige møter flyktningene de første årene representanter fra ulike tjenester i kommunen; skolevesen, helsetjenester, boligjenester, barnehageansatte, NAV, personell i introduksjonsprogram, politi. Tjenestene har ulike rammevilkår som bestemmer hvilke tjenester som kan tilbys på hvilke måter. Utforming av og tilbud om tilpassede tjenester, vil ha stor betydning for de mulighetene flyktninger har for å skape seg et godt liv i eksil.

3.2.2 Integrering som offisielt mål i norsk innvandringspolitikk

Stortingsmeldinger og lover uttrykker prinsippene for norsk innvandringspolitikk. De uttrykte målene i norsk innvandringspolitikk er ikke assimilering, men integrering. Dette innebærer at

minoritetene skal ha anledning til å delta som fullverdige samfunnsmedlemmer uten å tvinges til fullstendig assimilasjon. Minoriteter skal behandles likt med majoriteten i utdanningssystemet, på arbeidsmarkedet, men de skal selv får avgjøre om de for eksempel ønsker å beholde sitt morsmål, sin religion og de av sine skikker og tradisjoner som de finner verdifulle, og som ikke er i strid med storsamfunnets grunnleggende ideer (Eriksen 2001).

I Stortingsmelding 49 står det om assimilering og integrering:

”Integrering” brukes ofte som en motsats til begrepet ”assimilering” og signaliserer at innvandrere innen visse rammer kan føre videre kulturell eller religiøs egenart. Tiltak med sikte på å presse innvandrere eller andre minoriteter til å oppgi sitt særpreg for å bli mest mulig lik majoriteten, er eksempler på assimileringspolitik (Stortingsmelding 49, s. 29).

Integrering i denne betydningen handler om å bevare særpreg og kulturell egenart.

Dette betegner Djuve og Hagen som en kulturell forståelse av integrering (Djuve og Hagen 1995). Man deltar i samfunnet med sine rettigheter og plikter, men man har også muligheten til å opprettholde sin egen kulturelle egenart. Djuve og Hagen presenterte en levekårsforståelse av integrering som er annerledes enn den kulturelle. Denne knytter forbindelsen mellom et individuelt og et strukturelt nivå for integrering.

Et individs eller en gruppes grad av integrasjon i det norske samfunnet, kan etter vår oppfatning kartlegges ved å undersøke deres deltakelse og stilling i de sentrale velferdsarenaer som arbeidsmarkedet, boligmarkedet, utdanningsystemet, og ved deres bruk av og forhold til velferdsstatlige ytelser (Djuve og Hagen 1995, s. 45).

Den individuelle siden av definisjonen knytter seg til innvandrernes muligheter til å tilegne seg individuelle ressurser som utdanning, nettverk, helsetilbud, bolig, medlemskap i organisasjoner, osv. Gjennom å øke sine egne individuelle ressurser kan individet endre sin posisjon til etablerte velferdsarenaer som skole, arbeid, boligmarked, osv. Det helt sentrale er altså en fokusering på posisjon og egne ressurser (Ihle 2008).

Ressurser kan referere seg til personens samlede ressurser; evner, bevissthet, vilje, nettverk, i tillegg til samfunnsmessige ressurser som utdanning, bolig, nettverk, osv. I levekårsforståelsen tas det kun utgangspunkt i de målbare ressursene; utdanning, inntekt, bolig, medlemskap, osv (Ihle 2008).

Stortingsmelding 49 setter eksplisitt enkeltmennesket i sentrum:

Mangfoldspolitikken retter seg prinsipielt mot alle borgerne i samfunnet, og legger større vekt på forholdet mellom individuelle rettigheter og hensynet til fellesskapet, mellom flertallsinteresser og mindretallsinteresser, og på vilkårene for harmonisk sameksistens (Stortingsmelding 49, s. 34).

Stortingsmeldingen understreker den demokratiske verdien av det å kunne ta egne valg. Samtidig må valgfriheten skje innenfor rammen av norsk lov og bygge på grunnleggende menneskerettigheter. I meldingen brukes begrepet *kjerneverdier*. Det er et mål at ulike grupper i befolkningen kulturelt og verdimeslig prøver å nærme seg hverandre. Man ønsker å definere et minimumssett av menneskerettslige og politiske spilleregler som alle må respektere. Samtidig er det også et ønske om å kunne definere et bredere verdifelleskap som har til hensikt å styrke enhetsfølelsen mellom borgerne (Ihle 2008).

Likhetsideologien og nasjonalt samhold holdes fram som kjerneverdier. Det er et stort sprang fra dette til en minimumsvariant med liten grad av fellesskap og stor grad av individuell frihet (Ihle 2008).

Stortingsmelding 49 har også denne formuleringen:

Innbakt i velferdsstatens likhetstenkning er ideen om at alle borgere i bunn og grunn er like, har de samme ønsker og behov, og som hovedregel kan behandles likt. Velferdsordningene skulle opprinnelig dekke grunnleggende behov og sikre innbyggerne mot fattigdom etc. Dagens velferdspolitik er i større grad innrettet mot å bistå innbyggerne i å sikre seg ”det gode liv”. Det gjør politikken omstridt (Stortingsmelding 49, s. 32).

På den ene siden skal borgere i Norge ha en individuell frihet til å gjøre valg innenfor rammene av norsk lov. På den annen side uttrykker stortingsmelding 49 at det er ønskelig med felles kjerneverdier og enighet om hva som skal til for å sikre ”det gode liv” for alle. Det kan virke som staten gjennom dette egentlig tolker begrepet integrering som assimilering der majoriteten definerer kjerneverdiene og hva som er ”det gode liv” og samtidig forventer at minoritetsgrupper tilpasser seg kjerneverdiene til majoritetssamfunnet heller enn gis mulighet til å videreføre sine medbrakte kjerneverdier.

Dersom man ikke gis reelle muligheter til å videreføre egne kjerneverdier, men må adaptere majoritetssamfunnets kjerneverdier, blir spørsmålet om man egentlig har en individuell frihet til å gjøre valg innenfor rammene av norsk lov. Mye kan tyde på at majoritetssamfunnet ikke er enig med seg selv om hva som er akseptable verdier og at majoriteten strever med å ta på alvor at mennesker med ulike verdier kan leve side om side på en god måte.

Flere kritikere av den norske politikken har hevdet at det nettopp er et indirekte press mot assimilering i den norske tilnærmingen, og at alle henvisningene til menneskerettigheter og etnisk mangfold – det flerkulturelle – først og fremst er retorikk (Brochmann 2006).

Noe av dette kan ha sammenheng med de modeller som finnes i Europa og spesielt i Norden gjennom velferdsstatens goder, reguleringer og forventninger.

Statens rolle er viktig fordi den etablerer vilkår som skal bidra til å skape like muligheter og likeverd. Reell verdighet er vesentlig for gjensidig tillit. I et liberalt perspektiv innebærer dette at friheten til å gjøre det man vil, skal aksepteres så lenge det ikke undergraver andres eller fellesskapets frihet. Forfatterne av boken "Nye kulturstudier" hevder at i USA er kulturelt mangfold noe som volder små problemer for staten, siden et stort og uregulert marked gjør at veldig mange immigranter finner et utkomme der. Deres oppgave som borgere er bare å følge minimumsreglene, det vil si å betale skatt og gi barna skolegang. I Europa, og spesielt i de nordiske landene, er transaksjonene og forpliktelsene mellom stat og borger atskillig mer mangfoldige og sterke, og et stort og uregulert marked finnes ikke (Sørensen, Høystad, Bjurstrøm, Vike 2008).

Forfatterne hevder videre at i Norden har vi omfattende velferdsgoder og statlige regulerte markeder som gjør mulighetsrommet for å gjøre egne valg mye trangere enn i for eksempel USA. Det kan virke som at prisen migranter må betale i Norge er en viss konformitet. Mens konformitetskravet i USA begrenser seg til den rituelle hyllesten til flagget og grunnloven, er den i Norden en omfattende pakke av formelle og uformelle forpliktelser. Å være kulturelt annerledes er formelt fullt ut akseptert, men brudd på spilleregler kan skape mistanke om et brudd på en langt mer omfattende kontrakt knyttet til forpliktelse til å yte (Ibid).

Norsk innvandringspolitikk har uttalte prinsipper som skal sikre at flyktninger i sin tilpasningsprosess skal kunne ta vare på de verdier og levemåter som de selv ønsker innenfor rammene av norsk lov og norske reguleringer. Samtidig kan det virke som om det kommuniseres en forventning om tilpasning til norske kjerneverdier. Det motsetningsfylte i dette gjør det antagelig ikke enkelt å finne en måte å leve på som tilfredsstillende både egne og majoritetssamfunnets ønsker.

3.2.3 Maktfordeling mellom majoritet og minoritet.

Marianne Gullestad har i flere av sine tekster nettopp pekt på sider av det norske samfunnet som medvirker til at majoritetsbefolkningen i Norge utøver makt overfor minoritetene på ulike måter. Gullestad skriver i boken "Det norske sett med nye øyne" at kunnskap er makt, og aller viktigst er makten til å påvirke hva som til enhver tid skal gjelde som hverdagslig kunnskapsfelt og å få disse definisjonene som å fremtre som selvfølgelige.

Utvelgelsen av noen felt kan medvirke til at andre kunnskaps-, arbeids- og organisasjonsformer marginaliseres (Gullestad 2002).

Migranter som kommer til et nytt land, har med seg sine kunnskaper erfaringer og ferdigheter. At dette blir etterspurt, verdsatt, tatt i bruk, er viktig for selvfølelse og mestring og for å unngå marginalisering.

Gullestad peker på at språket har stor betydning for å unngå marginalisering. Hun sier at den måten subjekter formes på i språket har relevans for arbeidslivet, boligmarkedet og politikken. Den som er i stand til å sette ord på sine erfaringer, har en form for makt. Majoriteten iscenesetter seg selv som majoritet ved blant annet å appellere til ”grunnleggende verdier”, ”fellesverdier”, ”kristendommen”, og ”vestlig sivilisasjon”. Disse språklige praksisene skaper betingelser for sosial handling ved å tone ned enkelte forskjeller og legge stor vekt på andre. Gjennom dette mener Gullestad at det konstrueres på begrepsplanet skarpe grenser mellom ”oss” og ”dem” samtidig som andre forskjeller tones ned (Ibid).

I boken ”Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge”, hevder Marianne Gullestad at integrering defineres ut fra majoritetssynspunktet, og da ofte om et krav om likhet. Kravene om at de andre skal integreres innebærer ofte at vi som majoritet stiller krav som ikke er klart definerte, men de er normative. Gullestad mener at majoriteten har makten til å definere hva integrering er. Det å overse maktforhold i likhetens navn kan innebære en ytterligere forsterkning av marginaliseringen (Gullestad i Vike 2001). Gullestad peker også på at det å være i en minoritetssituasjon medfører en strukturell form for marginalisering. Hun knytter dette til at majoritetssamfunnets definisjon av likhet ikke gir rom for ulikhet. Det blir for majoriteten problematisk å forholde seg til ulikhet, for eksempel knyttet til kulturtrekk som språk, tradisjoner, skikker, tro, verdier (Gullestad 2002).

Også Thomas Hylland Eriksen har i sin bok ”Flerkulturell forståelse”, fokus på forholdet mellom majoriteten i et samfunn og minoritetene.

Han skriver at minoriteter finnes bare i kraft av majoriteter; de oppstår i relasjon mellom to eller flere grupper innenfor rammen av en stat.

Videre henviser Eriksen til antropologen Stanley Tambiah som hevder at i en sammenligning av etniske relasjoner i moderne stater er det lettest å opprettholde sosial stabilitet i samfunn som enten er etnisk svært mangfoldige eller svært ensartede, og at undertrykkelsen av minoriteter kan være hardest i land som er dominert av en stor majoritet, som følgelig ikke trenger å ta hensyn til minoritetene (Eriksen 2001).

Norge er et eksempel på et land med en stor majoritet og få minoriteter. Dette kan med andre ord medvirke til at minoritetsgrupper blir undertrykket i Norge.

Når styrkeforholdet mellom majoritet og minoriteter er ujevnt, er det den svakeste gruppen som må tilpasse seg den sterkeste, og ikke omvendt. Det er nødvendig for innvandrere å lære å snakke norsk, men vanligvis trenger ikke nordmenn å lære minoriteters språk. All offentlig kommunikasjon i Norge, med unntak av deler av indre Finnmark, foregår på norsk. Det sier seg selv at de som har norsk som morsmål, i slike situasjoner får et overtak på dem som har et annet morsmål (Ibid).

Eriksen mener at medlemmer av minoritetsgrupper har en del beslektede problemer som skyldes nettopp at de tilhører en minoritet. Ofte blir de diskriminert på lett synlige måter. Som tidligere beskrevet får de ikke lik behandling på arbeidsmarkedet. De slipper lite til i massemediene, og de har svak politisk representasjon. Ofte blir også kulturelle særpreg sett på som mindreverdige av den mektige gruppen, majoriteten. Dette skyldes ikke "objektive" kulturforskjeller, men maktforskjeller hevder Eriksen (Ibid).

3.2.4 Omtalen av flyktninger og innvandrere.

Når kulturelle særtrekk hos minoritetspersoner blir sett på som mindreverdige, kan dette påvirke den oppfatningen minoritetspersonene utvikler om seg selv og den gruppen den enkelte tilhører.

I mitt materiale fra feltarbeidet var tre av de fire familiene somaliere. Fangen skriver at det i media har vært mye negativt fokus på nettopp somaliere. Offentlig ansatte og mediene har ofte beskrevet somaliere som problemgruppen blant innvandrerne. Hennes erfaringer med somaliere svarte ikke til bildet av somaliere som ble presentert gjennom medier og mange offentlig ansattes beskrivelser (Fangen 2008).

Somalierne i Norge i dag har den laveste arbeidsdeltagelsen blant alle innvandrere. Etter somalierne kommer afghanere og irakere. Felles for disse gruppene er at de er innvandrere med kort botid i landet sammenlignet med andre nasjonalitetsgrupper. I tillegg til kort botid spiller det også inn for somalieres del at de kommer fra et samfunn som er unikt i verdensammenheng siden det har vært uten sentraladministrasjon og statlig infrastruktur i 16 år.

Mange somaliere er i følge Fangen grunnleggende krenket over måten de blir møtt på i det offentlige og over måten de blir fremstilt på i mediene. Spesielt er dette knyttet til somaliere som kom til Norge fra slutten av 1990-tallet. Mange av de som kom før dette, hadde mer utdanning og var mer ressurssterke enn de som har kommet senere. Bildet av somalierne var ikke så negativt i begynnelsen som det er nå (Ibid).

3.2.5 Vektleggingen av det å komme i arbeid og utdanning

Somaliere har den laveste yrkesdeltakelsen av alle innvandrergupper. Dette kan medvirke til den negative omtalen av somaliere. Jeg har også tidligere nevnt at vektleggingen av det å komme i arbeid, og motsatt, det å bli stående på utsiden av arbeidslivet, er i Norge et mål på grad av integrering. Brochmann skriver i boken "Hva er innvandring" at innlemming av nykommere i arbeidslivet og i samfunnet har blitt en logisk konsekvens av velferdsstatsmodellen i Norge. Gode velferdsstater tåler ikke vesentlige innslag av mennesker eller grupper som faller igjennom, mennesker som forstyrrer det regulerte arbeidslivet og som belaster sosialbudsjettene (Brochmann 2006).

Ikke-vestlige innvandrere har betydelig lavere sysselsetting og høyere arbeidsledighet enn befolkningen totalt. I tillegg er det en høy andel av innvandrerne og også her de ikke-vestlige innvandrerne, som har en vedvarende lavinntekt. I følge handlingsplanen for integrering av innvandrerbefolkningen, lever ca to av ti barn under 18 år, med innvandrerbakgrunn, i husholdninger med vedvarende lav inntekt. Lav inntekt er i stor grad knyttet til liten eller manglende tilknytning til arbeidslivet (Handlingsplan for integrering 2006).

Konsekvensene for de som ikke kommer i arbeid er merkbare i form av dårlig økonomi, trangboddhet, mindre sosial kontakt, lav status som arbeidsledig som kan oppleves som stigmatisering og en opplevelse av å være utestengt fra en viktig arena. Dette vil medvirke til dårlig helse. Dårlig økonomi medfører ofte at det er vanskelig for foreldrene å la barna følge fritidsaktiviteter som koster penger. Ved å bli stående utenfor arbeidslivet, er muligheten for å skaffe seg innsikt gjennom sosial trening i hvordan det norske samfunnet fungerer betydelig mindre enn når innvandrere er i arbeid.

Djuve og Hagen har i sin forskning påvist et viktig element: Det å være i arbeid fører ikke til større sosial kontakt med nordmenn utenfor arbeidsplassen. Veien inn i arbeid har ikke ført videre til sosial integrering (Djuve og Hagen 1995). Er dette riktig, så mister verdien av å være i arbeid noe av sitt fundament.

3.2.6 Muligheter ved å være en minoritetsperson

Jeg har i all hovedsak så langt trukket fram problemer ved det å være flyktning og minoritetsperson i et samfunn som er preget av homogenitet, velferdssystemer og uklare signaler knyttet til forholdet mellom assimilering og integrering. Jeg skal nå ta frem eksempler på synspunkter som hevder at det å være en minoritetsperson kan gi muligheter til å innta en annen type rolle.

Eriksen hevder at det ikke nødvendigvis er tilfellet at minoriteter er undertrykte og maktesløse. Han skriver at det for det første finnes stater hvor etnisk tilhørighet ikke spiller videre rolle, hvor man har noenlunde de samme rettighetene og mulighetene uansett hvilken etnisk gruppe man tilhører (Eriksen 2001).

For det andre finnes det også stater hvor majoriteten og minoritetene har forhandlet seg frem til enighet om maktfordeling, og hvor minoriteten har akseptable muligheter til å overleve som kulturbærende gruppe og samtidig delta i nasjonal politikk. For det tredje har det ofte forekommet at minoriteter gradvis, over flere generasjoner, er blitt assimilert til majoriteten. Og for det fjerde kan enkeltpersoner fra en minoritet ofte bryte ut og gjøre karriere i majoritetssamfunnet selv om minoritetsgruppen som sådan er avmektig og svak. Eriksen hevder at den svarte middelklassen i USA er betydelig og voksende, selv om svarte generelt er en underpriviligert minoritet (Ibid).

En annen tekst som nettopp nyanserer synet på minoritetspersonen er Edward W. Said som i sin tekst om "Den intellektuelles ansvar", skriver om den intellektuelle migranten som kan operere i et grenseland hvor det er et potensiale for endring. Han skriver at eksilet er den tilstanden som karakteriserer den intellektuelle som en person som står som en marginal skikkelse utenfor privilegiene, maktens og hjemmehørighetens trygge komfort. Denne tilstanden kan i følge Said, medføre en viss belønning og til og med privilegier. Ut fra det å leve i eksil og i marginalitet, så kan det komme noe positivt (Said 1994).

Said understreker hvor vanskelig det er å leve i eksil. Han skriver at man aldri kan ta noe for gitt, man må lære seg å leve under vaklevorent utstabile omstendigheter som vil kunne forvirre eller være skremmende for de fleste.

Men den som lever i eksil har sine fordeler. Said hevder at den som er i landflyktighet kan se tingene både ut fra det han har lagt bak seg og det som faktisk er her og nå. Gjennom dette oppstår det et perspektiv som aldri ser tingene isolert. Han kaller dette eksilets dobbelte perspektiv. Said skriver at dette kan gi en ukonvensjonell livsstil. I eksilet kan man skape sin egen livsstil fordi man alltid vil være marginal (Ibid).

Poenget hans er viktig. Det behøver ikke være slik at migrasjon og eksil bare har negative sider. Spørsmålet blir mer hvem som klarer å skape noe positivt ut av eksiltilværelsen, hvilke faktorer som skal til for å lykkes med det.

Said var i en spesiell situasjon som migrant. Som intellektuell, utdannet, med arbeid, språkferdigheter, økonomi, så hadde han mange ressurser å dra veksler på i forhold til andre

migranter som kan mangle utdanning, har dårlig økonomi, er uten arbeid, bor dårlig og uten nettverk i det nye samfunnet.

Det er noe av dette Øivind Fuglerud trekker frem i boken ”Migrasjonsforståelse”. I hvilken grad minoritetsmedlemmer inkluderes i, eller ekskluderes fra et fellesskap dominert av majoriteten, avhenger ikke bare av hudfarge, men også av utdanning, kjønn og stilling. Situasjonen til en utenlands universitetsprofessor har ikke nødvendigvis mange fellestrekk med situasjonen til en renholdsarbeider på samme sted, selv om de to er av samme opprinnelse eller nasjonalitet (Fuglerud 2001).

Det Said gjør er å nyansere begrepet marginalisering. I utgangspunktet gis dette begrepet svært ofte et negativt innhold. Said skriver at det å være marginalisert også kan være noe positivt, noe en migrant kan se på som en ressurs, en mulighet i forhold til andre (Said 1994).

3.3 Aktørperspektivet

Jeg har i kapitlet foran beskrevet det ene av mine teoretiske hovedperspektiver, flyktninger som minoritet innenfor strukturene i et eksilland.

Flyktningene har i feltbesøkene vektlagt hvordan de selv handler og tenker rundt sine handlinger i et nytt land. De har fortalt om de tilpasningsprosesser de selv går igjennom gjennom de valgene de gjør i hverdagslivet for å skape mening og sammenheng i livet.

I denne oppgaven vil derfor aktørperspektivet ha et sentralt fokus i tillegg til strukturperspektivet.

Som en viktig del av aktørperspektivet, anvender jeg Erving Goffmans teoretiske bidrag om rollespill, selvrepresentasjon og inntrykksmanipulering. Erving Goffmans teori springer ut av den symbolske interaksjonismen der fokus er at mennesker har et meningsfullt og refleksivt forhold til tilværelsen. Verken psykologiske behov eller andres forventninger kan direkte styre menneskelig handling. Alt er gjenstand for en refleksivt styrt valgprosess for å få innflytelse på våre handlinger (Aakvaag 2008).

Jeg mener hans bidrag er anvendbart i forhold til mitt materiale gjennom hans fokus på at mennesker går inn og ut av ulike roller i takt med at konteksten endres, at mennesker viser deler av identiteten sin og holder andre deler for seg selv knyttet til hvem de er sammen med. Alt dette inngår i et spill. Flyktningene som er mine informanter, kommer til en ny kontekst med sine historier. De har opplevd store brudd i livet, og de har forflyttet seg fra en kontekst til en annen som ofte innehar andre symboler og levemåter enn det de har vokst opp i. I den nye konteksten

spiller de ut sine roller på ulike måter med den hensikt å skape mening og sammenheng for seg selv og sine familier.

Goffman har selv aldri kalt seg ”symbolsk interaksjonist”, men han regnes likevel innenfor denne tradisjonen (Ibid). Jeg vil derfor først kort gjøre rede for hva som ligger i denne tradisjonen.

3.3.1 Symbolsk interaksjonisme

Symbolsk interaksjonisme er en av to hovedretninger innenfor mikrointeraksjonismen.

Retningen bygger på den amerikanske filosofiske tradisjonen som oppstod på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet og som kalles pragmatisme. Pragmatismen ønsket å vise at mennesket først og fremst er et handlende og problemløsende vesen og ikke et rasjonelt-tenkende dyr.

Det som kjennetegner mennesket er tenkning, kunnskap, symboler og språk. Disse redskapene har mennesket utviklet for å mestre sine omgivelser. Tenkning, språk og symboler vokser frem for å håndtere praktiske problemer vi står overfor i hverdagen. Kriteriet for å avgjøre deres gyldighet er deres praktiske konsekvenser og nytteverdi (Aakvaag 2008).

All handling er ifølge pragmatismen samtidig formidlet gjennom den kunnskap, de symboler og det språk som gir mening til den situasjonen den handlende befinner seg i. Språklig-symbolsk formidlet mening både muliggjør og er et resultat av menneskelig praksis, dette er grunninnsikten de symbolske interaksjonistene overtar fra pragmatismen. Dessuten overtas vektleggingen av menneskelig kreativitet. Mennesker er verken determinert av ytre, som behavioristene hevder, eller indre krefter som Freud omtaler som underbevisste drifter. Tvert imot håndterer mennesker alltid de situasjonene de befinner seg i på en kompetent, symbolsk-fortolkende og potensielt overskridende måte (Ibid).

Symbolsk interaksjonisme oppstod som et forsøk på å gjøre pragmatismens filosofiske program produktivt innenfor sosiologien ved å sette fokus på hvordan kompetente aktører gjennom språklig formidlet samhandling på en kreativ og refleksiv måte skaper en meningsfull og ordnet sosial verden.

Termen ”symbolsk interaksjonisme” kommer fra den amerikanske sosiologen Herbert Blumer som levde fra 1900 til 1987. Blumer kodifiserte Meads sosialpsykologi for bruk innenfor sosiologien. Slik kan han kalles den symbolske interaksjonismens opphavsmann. Han hentet likevel pilarene i denne teorien fra Mead og de andre filosofiske pragmatistene.

Blumer sier at mennesket har utviklet et meningsfullt og refleksivt forhold til tilværelsen (Ibid). I følge Blumer forholder mennesket seg alltid refleksivt og fritt til alle indre og ytre atferdsforventninger. Mennesket møter i sosiale situasjoner rolleforventninger og sanksjoner fra andre. Mennesket har også internalisert kulturelle verdier og atferdsforventninger. Blumer mener likevel at vi alltid forholder oss refleksivt til de. Verken psykologiske behov eller andre menneskers forventninger kan direkte styre menneskelig handling, men må filtreres gjennom en refleksivt styrt valgprosess for å få innflytelse på våre handlinger (Ibid).

3.3.2 Erving Goffmans aktørperspektiv

Erving Goffmans teorier er i stor grad basert på observasjoner fra dagliglivet, spesielt ansikt-til-ansikt-relasjoner. Et hovedpoeng er at selvbildet vårt skapes og opprettholdes gjennom vår relasjon til andre (Brown og Granberg 2004).

Sosialt liv handler i følge Goffman først og fremst om en ting: det menneskelige selvets ukrenkelighet. Dette er et svært sentralt aspekt i Goffmans teori. I samhandlingen forsøker man fremfor alt å fremstå som en respektable person med et ukrenkelig selv, samtidig som man anstrenger seg for å respektere samhandlingspartnerens like ukrenkelige selv: Man gir og mottar respektabilitet. Goffman uttrykker denne dobbeltheten med begrepsparet *demeanour* som kan oversettes til fremtreden og *deference* som kan oversettes til hensynsfullhet. *Demeanour* viser til våre anstrengelser for å fremstå som pålitelige og respektable for andre, *deference* til at vi også hjelper andre å fremstå som respektable. Slik kan en samhandlingsorden ifølge Goffman langt på vei beskrives som et samarbeid om å opprettholde og beskytte hverandres respektabilitet og verdighet (Aakvaag 2008).

I det offentlige liv er vi ofte fysisk nær personer vi ikke kjenner. Goffman mener at vi løser den truende kombinasjonen det er å være fysisk nær og samtidig ha en sosial avstand ved å vise hverandre det han kaller taktfull uoppmerksomhet.

Reparasjonsarbeid er et annet eksempel på respektabilitetsstrategi. Gjør vi noe som bryter med situasjonsdefinisjonenes krav til normalitet og respektable oppførsel, iverksetter vi umiddelbart tiltak for å rette opp inntrykket (Goffman 1992).

Goffman er også kjent for å ha et dramaturgisk perspektiv på samfunnslivet. Det er viktig for individet å presentere og få bekreftet av andre et tilfredsstillende bilde av seg selv. Siden andres reaksjoner er viktige for vår selvfølelse og hvordan vi opplever oss selv, gjennom følelser som

skam, stolthet, forlegenhet, sjenanse eller selvtillit, er vi opptatt av å kontrollere hva vi viser av oss selv, og vi overvåker oss selv og passer på at vi spiller rollen riktig (Ibid).

Å etablere en sosial identitet, kan ifølge Goffman sammenliknes med å etablere en *front*. En front er den delen av et individs selvframstilling som på en fast og regelmessig måte definerer situasjonen for tilskuerne. Sosiale grupper kan også samarbeide om en front, og det vil da ofte herske et sterkt konformitetspress fordi enkeltavvik vil ødelegge troverdigheten til hele gruppens front (Ibid).

I boken "Vårt rollespill til daglig", hevder Goffman at alle sosiale situasjoner kan analyseres med begreper hentet fra teateret. Aktørene opptrer og spiller roller for hverandre på en scene. Målet for den enkelte aktør er å avgi et bestemt inntrykk til omgivelsene og publikum, nærmere bestemt å oppnå gjennomslag for en ønsket situasjonsdefinisjon (Aakvaag 2008).

Goffman har innført et skille mellom *frontstage* der forestillingen foregår og *backstage* som er det sted der forestillingen forberedes. Frontstage prøver den enkelte gjennom kroppsholdning, ansiktsuttrykk, verbale ytringer, stemmевolum, toneleie, klær, hårfrisyrer, kroppsutsmykning, bruk av blikket osv aktivt å fremstille seg selv på en bestemt måte. Av hensyn til forestillingens troverdighet, er det viktig å holde frontstage og backstage atskilt. På scenen blir vi iaktatt og spiller ut en mer konform rolle i forhold til samfunnets normer enn den atferden vi viser backstage i mer intime eller private sammenhenger. Vår atferd backstage har større rom for avvik og uenighet enn vår atferd på scenen, men i begge tilfeller er det snakk om å spille en rolle (Goffman 1992).

Slik Goffman ser det, spiller vi altså roller i sosiale situasjoner. Han mener vi har et ytre forhold til rollene våre gjennom rolledistanse. Vi har alltid en kritisk-refleksiv avstand til de rollene vi spiller. Vi bruker rollene til å fremkalle et bestemt inntrykk av oss selv hos publikum, men vi er ikke identisk med de rollene vi spiller. Vi står fritt til å improvisere når det gjelder hvordan vi utformer rollen vi spiller (Aakvaag 2008).

Ved hjelp av Goffmans teoretiske bidrag, viser jeg informantene mine som aktive aktører i utforming av sine roller i et nytt land. I matgruppene, der de fleste i utgangspunktet er fremmede for hverandre, etableres det regler for samhandling og høflighetskoder. I innvandrerboutikken spilles det roller og spill for å opprettholde fasaden. I familielivet og i kontakt med eget nettverk inntar man roller avhengig av hvem man er sammen med og hvilke preferanser man har. Jeg vil bruke Goffmans teoretiske bidrag til å vise at informantene bruker roller på mange ulike måter.

3.4 Identitet og tilhørighet

Presentasjonen av de teoretiske perspektivene har så langt vært delt inn et strukturperspektiv og et aktørperspektiv. I de følgende kapitlene vil jeg gjøre rede for begrepene identitet og tilhørighet i kapittel 3.4 og nettverk og sosial kapital i kapittel 3.5. Også disse begrepene er relevante for å forstå den informasjonen jeg har fått i feltbesøkene. Begrepene kan ikke plasseres i enten et aktørperspektiv eller et strukturperspektiv, men formes og endres av både strukturene rundt aktørene og aktørene selv.

3.4.1 Identitet og tilhørighet

Identifikasjon er situasjonell, relasjonell og kontekstuell. Det vil si at enhver person skifter identitet i ulike situasjoner og i ulike typer sosiale relasjoner (Eriksen 2006).

I cultural studies-tradisjonen har studiet av identitet vært et hovedtema. Blikket har blitt rettet mot sosiale praksiser blant de som er marginale. Disse har blitt studert blant annet som identitetsdannende og identitetsutforskende prosjekter som har opponert mot det etablerte (Sørensen, Høystad, Bjurstrøm, Vike 2008).

Identitet kan også knyttes til Goffmans teori. Goffman sammenligner som nevnt før, det å etablere en sosial identitet med å etablere en front.

Identitet er i følge Eriksen et vanskelig definerbart begrep. Eriksen skriver at ”identitet er det man ser når man ser seg i speilet”. Man ser en mann eller en kvinne på en viss alder, kanskje en person med en bestemt utdannelse eller med en bestemt sosial bakgrunn. Kanskje ser man også en person som tilhører en bestemt religion, nasjon eller en etnisk gruppe, og kanskje ser man til og med en hudfarge. Man ser et individ med sin egen personlighet. Alle disse fasettene skaper vår identitet. De ulike gruppene og sosiale kategoriene vi tilhører, gjør oss til dem vi er (Eriksen 2001).

I opprinnelseslandet var flyktningene del av grupper og sosiale kategorier som ikke på samme måte eksisterer i eksillandet. I eksil må de gå inn i nye grupper og sosiale kategorier som del av det å tilpasse sine identiteter på nytt.

Eksiltilværelsen representerer endringer på mange plan. Ytre sett representerer den endring av oppholdssted og andre livsbetingelser. På det indre plan representerer eksilet en form for reorientering når det gjelder egen posisjon, egne roller og opplevelsen av hvem man er. Dette

utfordrer egen identitet, både den individuelle og den kollektive. I forlengelse av dette blir det relevant å ha fokus på hvordan flukt og eksil påvirker flyktningers identitet, og også å lete etter individuelle forskjeller knyttet til hvilke endringer den enkelte gjør i oppfatningen av hvem man er (Berg og Lauritsen 2009).

Flyktninger er derfor som andre eksilanter, opptatt av spørsmål rundt tilhørighet og identitet; hvem de var i hjemlandet, hvem de ønsker å være nå, men også hvordan de opplever at andre karakteriserer dem. Mange beskriver seg selv og sin identitet som flertydig, med tilhørighet til både Norge og opprinnelseslandet. Og mange opplever problemer med å få aksept for en tilhørighet der det er rom for å være den de er (Ibid).

3.4.2 Identitet skapes i relasjon til andre.

Enkeltmennesket er altså i stor grad nettopp et produkt av sine relasjoner til andre mennesker, og identitet utvikles ikke uten at mennesker er i relasjon med andre. Mange ikke-vestlige folkeslag oppfatter enkeltpersonen helt og holdent som et produkt av sine sosiale relasjoner der den enkelte har mange og livsvarige forpliktelser overfor sin familie. Eriksen uttrykker at tanken om det fritt handlende individ er en typisk moderne, vestlig forestilling. I motsetning til ikke-vestlige folkeslag, så kan det argumenteres for at det vestlige mennesket først og fremst er definert i kraft av sine individuelle rettigheter (Eriksen 2001).

Uansett hvilket samfunn mennesker lever i, så er forholdet mellom person og kollektiv avgjørende for det menneskelige liv. Tilværelsen kan beskrives som en prosess hvor hver og en deltar, blir påvirket og påvirker fellesskapet. Noen relasjoner er kortvarige, mens andre varer hele livet. Noen av dem er mer eller mindre selvvalgte, mens andre i større eller mindre grad er påtvunget. Det lar seg ikke gjøre å sette en skarp grense mellom det valgte og det påtvungne. Det valgte velges innenfor en sosiokulturell sammenheng som ikke selv er valgt, og det er både mulig og vanlig å handle aktivt i forhold til faktorer som tilsynelatende er påtvungne (Ibid).

Flyktninger har valgt å forlate sitt opprinnelsesland, ofte på grunn av farefulle omstendigheter. Det kan være ganske tilfeldig hvor de blir boende i eksil, hvilke relasjoner de kan gå inn i der de kommer og hvilken betydning disse relasjonene får for identitetsbygging og tilhørighet i eksil.

3.4.3 Å identifisere seg sosialt

Gruppetilhørighet og sosiale relasjoner påvirker mennesket. Ulike relasjoner kan være mer eller mindre viktige for ulike personer. Av de sosialt skapte identitetene er kjønnsidentiteten viktig over hele verden. Familien er også et sentralt ankerfeste for identitet. Mange innvandrere kommer fra samfunn hvor storfamilien var vanlig, og hvor det ble ansett som positivt at flere generasjoner levde under samme tak. Denne livsstilen kan være vanskelig å videreføre i Norge. Både klasseidentitet, identitet knyttet til politisk overbevisning og religion er viktig i store deler av verden. Norge er på mange måter et sekularisert samfunn der religion har liten betydning for de fleste. For mange av innvandrere er nettopp religion en sentral del av identiteten (Eriksen 2001).

I moderne samfunn deltar mennesker i svært mange ulike typer gruppefellesskap (Ibid). I Norge er kanskje det viktigste gruppefellesskap arbeidsplassen. Gjennom arbeidsplassen defineres man sosialt. Å ikke være i arbeid innebærer å være på utsiden av et gruppefellesskap og kan medføre både isolasjon og stigmatisering.

En person har en rekke alternative identiteter, og hvilken av dem som til enhver tid aktiviseres, avhenger av konteksten, både hvilket sosialt fellesskap man opplever at man deltar i på aktørnivå, og hvordan den sosiale virkeligheten er definert i samfunnets dominerende tenkemåte (Eriksen 2006).

3.4.4 Samhold og ytre press

Ettersom identitet defineres relasjonelt, altså i kontrast til utenforstående, blir de viktigste identitetene dem som forbindes med de grensene som får størst oppmerksomhet. Dette kan også sies på denne måten: En gruppes indre samhold er avhengig av ytre press (Eriksen 2001)

Eriksen sier at det ikke er tvil om at det er riktig at etniske grupper i Norge har bestemte interesser som knytter dem sammen internt, og at de ofte opplever et ytre press som styrker det indre fellesskapet. Dette gjelder særlig språklige, religiøse og andre kulturelle rettigheter.

Medlemmer av minoriteter føler ofte et sterkere fellesskap enn det som er vanlig i majoriteten. De må hele tiden forholde seg til flertallets krav, mens flertallet, i kraft av sin overlegne makt, ikke trenger å lytte til minoriteten dersom de selv ikke vil (Ibid).

3.4.5 Etnisk identitet

Den etniske identiteten er knyttet til en felles myte om opprinnelse, men også til en kollektiv antagelse om felles kultur. Det er vanlig å tenke seg at etniske grupper har felles kultur, og at deres kultur på avgjørende punkter skiller seg fra andre etniske grupper. Det kan være at etnisk identitet alltid bygger på en forestilling om kulturforskjeller, men ser man nærmere etter, så er ofte de kulturelle grensene mindre entydige enn de etniske. Det kan finnes tydelige etniske grenser uten stor kulturell variasjon, og det kan finnes kulturelle forskjeller uten etniske grenser (Eriksen 2001).

Etnisk bevisstgjøring og organisering handler om intensivert bevissthet om egen annerledeshet, om kulturell klargjøring, avgrensning og stabilisering (Barth 1969).

Etnisk identitet er viktig, ikke minst i eksil. For mange betyr dette en identifisering med den folkegruppen de selv eller foreldrene kommer fra. Etnisk bakgrunn er viktig fordi den for de fleste medfører en opplevelse av å være annerledes enn majoritetsbefolkningen. Betydningen den etniske identiteten har, er likevel ulik mellom personer med samme bakgrunn (Priour 2004).

Etnisk identitet utvikler seg ikke alltid i en stegvis prosess mot det norske. Selv om en følelse av tilhørighet eller innholdet i hverdagspraksisen kan bli mer og mer påvirket av levesettet i Norge, kan etnisk identitet være mer stabil og kan til og med bli sterkere definert av nasjonal opprinnelse etter erfaringer med utstøting (Fangen 2008).

I en migrasjonssituasjon kan det å opprettholde en sterk etnisk identitet være en måte å skape forbindelse til fortiden på. Fordommer i eksillandet kan også styrke etniske identiteter. Selv om etniske identiteter er motstandsdyktige, kan de gjennomgå en endring over tid som reaksjon på ulike erfaringer med inkludering og utstøting. En ung norsksomalier kan for eksempel først forsøke å assimilere seg og adoptere en "norsk" identitet, for så å oppdage at dette er vanskelig både på grunn av majoritetens og andre somalieres fordommer og kategoriseringer. Derved kan den somaliske identiteten på ny, eller for første gang bli styrket (Ibid).

Eriksen peker også på det samme. Man kunne tenke seg at innvandrere begynner med etnisk forskansing, går via en mellomløsning som er en bindestrek til kreolisering og oppløsning av grenser. Eriksen skriver at det forholder seg omvendt. Mange innvandrere til Skandinavia var lite opptatt av tilhørighet og kulturell identitet da de kom hit. De hadde et avslappet forhold til sin religion, de hadde ingen sterke meninger om koranskoler, de tilpasset seg vertssamfunnet uten å protestere. De ble likevel betraktet som fremmede, som annenrangs borgere selv etter flere år. Dette resulterte i følge Eriksen i kulturell puritanisme og identitetspolitikk (Eriksen 2001).

Eriksen skriver at det er en dreining i retning av større grad av identitetspolitikk, det vil si politiske prosjekter som bygger på felles identitet og ikke abstrakte ideologier.

Identitetspolitikken kommer ofte til uttrykk som tradisjonalisme, som forsøk på å gjenopplive halvglemte tradisjoner for å styrke båndene til fortiden. Den fremstår som en motreaksjon mot kulturell utjevning, forflating og ”amerikanisering”, og den tilbyr en trygg forankring i en tid da alt flyter og fremtiden virker usikker. Ofte er det menneskene som befinner seg nær grenser, som er de mest aktive identitetsbyggerne (Ibid).

Unge innvandrere kan befinne seg nær en slik grense. Eriksen skriver at mange unge innvandrene som vokser opp i Norge, innsosialiseres til en sosialdemokratisk, egalitær væremåte hvor kjønnsforskjeller blir bagatellisert og nedtonet, og hvor man forventes å selvstendig fra en ganske tidlig alder. I fritiden forventes de å delta i sin generasjons sosiale liv, enten det dreier seg om fotball eller festligheter. Samtidig lever de i en familiesituasjon som stiller ganske andre og ofte motstridende krav; hvor lojalitet og trygghet kanskje verdsettes høyere enn frie valg, hvor det tales et annet språk enn norsk, og hvor forholdet mellom kjønnene og generasjonene er dramatisk forskjellig fra skolesammenhengen. De to verdenene bygger i slike tilfeller på ulike sett av kulturelle koder (Ibid).

Hvilken etnisk identitet flyktninger identifiserer seg innenfor vil bli påvirket av de rammene, føringene og diskursene som er tilstede i majoritetssamfunnet. Et sentralt spørsmål vil være om flyktninger gis muligheter til å gjøre valg av identitet og tilhørighet i et nytt land, og om de valgene flyktninger gjør er akseptable med majoritetssamfunnets øyne.

3.5 Nettverk og sosial kapital

Identitet formes i samhandling med andre mennesker. Samhandling med andre mennesker skapes innenfor nettverk. I dette kapitlet vil jeg gå inn på begrepene nettverk og sosial kapital. Nettverk endres ved migrasjon. Hvilke nettverk flyktningene deltar i i eksil vil ha betydning for identitetsdannelse og også for hvilken sosial kapital flyktningene tilegner seg som del av nettverkene.

3.5.1 Nettverk

Når individer danner et uformelt system av relasjoner mellom seg som er varig og avgrenset og som ofte er knyttet sammen av en fellesopplevelse, dannes et sosialt nettverk. Gjennom å delta i

sosiale nettverk, opparbeider den enkelte seg sosial kapital. Et nettverk bærer med seg tre viktige prosesser. For det første at mennesker i et nettverk får et fellesskap, for det andre at det er en form for samspill og kommunikasjon og for det tredje at det gir anerkjennelse og dermed en positiv vurdering fra andre og et styrket selvbilde (Bø og Schiefloe 2007).

Det er ikke nødvendigvis slik at en fungerer bedre i samfunnet og deltar aktivt i tilbud og tiltak selv om en har et stort nettverk og utvikler sosial kapital innenfor dette. Det som er avgjørende er hvordan nettverket har kontakt med resten av samfunnet, og om nettverket gjennom kontakten forholder seg aktivt til resten av samfunnet. Uten kontakt vil nettverket bli stående stille og en får ingen positiv utvikling av sosial kapital som kan hjelpe medlemmene av nettverket videre (Putnam 2002).

3.5.2 Nettverk og sosial kapital

Det sosiale nettverket er bærende for begrepet sosial kapital (Putnam 2002).

Sosial kapital består av tre komponenter: Den første er nettverk, den andre er normer, verdier og forventninger og den tredje er sanksjoner i form av belønning og straff. Disse tre komponentene finnes både i de formelle og de uformelle strukturene i samfunnet (Halpern 2005).

Nettverk er organisert på ulike måter. Det første skillet er om nettverkene er formelle eller uformelle. Formelle nettverk innebærer at deltakelsen reguleres ved medlemskap, avgifter, møter til fastsatte tidspunkt. Uformelle nettverk har ikke disse faste elementene, men preges av spontane møter (Putnam 2002).

Sosial kapital kan også deles inn i ulike typer. Den første inndelingen er om den sosiale kapitalen er bygd på tykke eller tynne sosiale relasjoner. En tynn sosial kapital betyr en svak relasjon som ikke innebærer mer enn at man for eksempel bare hilser på hverandre. En tykk eller sterk relasjon innebærer at man er knyttet tett sammen (Ibid).

En svak eller tynn relasjon kan gi best innpass til nye nettverk. I en tykk eller sterk relasjon deler man ofte flere nettverk, men rekkevidden er mindre.

En annen form for sosial kapital fokuserer på om gruppen som danner nettverk, har fokus enten innover i gruppen eller utover fra gruppen, en snakker om innadvendt eller utadvendt sosial kapital. En innadvendt gruppe organiserer seg ofte ut ifra kjønn, klasse, etnisitet og har som mål å styrke båndene mellom gruppemedlemmene. En utadvendt gruppe organiserer seg ut ifra et felles mål om å oppnå noe i samfunnet, for eksempel veldedighet (Ibid).

Enda en annen form for inndeling av nettverk og sosial kapital skiller mellom *bonding* og *bridging* av sosial kapital. Bonding er innenfor nettverk som fremstår som lukkede eller innadvendte, de binder folk tett sammen, gir følelse av tilhørighet og bekrefter identitet mellom medlemmene. Bridging gir nettverk som er åpne og utadrettede. Disse grupperingene gir tilgang til andre miljøer og orienterer seg faktisk mot nye grupper for å utvide sin egen krets. Dette kan bidra til samhandling mellom ulike grupperinger og øke betydningen av sosial kapital i et samfunn (Ibid).

For mye bonding kan gi stillestående samfunn, men for mye bridging kan føre til overfladiskhet og lite dybde. På bakgrunn av behovet for denne balansen, og ut ifra egenskaper ved nettverkene og den sosiale kapitalen som skapes, så bør en derfor orientere seg mot det som defineres som ”vitamin-modellen”:

A healthy and effective community needs a blend of different types of social capital, just as a person needs a blend of different vitamins in their diet to be physically healthy (Halpern 2005, s.35).

I forhold til tykk og tynn sosial kapital, så er det den tynne kapitalen som gir best uttelling i forhold til utvikling av nye nettverk. Et nettverk av bekjente gir større mulighet for kontakter videre enn det et nettverk av gode venner gjør, fordi de som bare er bekjente nok sikkert har flere andre bekjente som en igjen kan knytte til seg i nye nettverk.

Overgangen fra tykk sosial kapital til det som defineres som et innadvendt nettverk kan være kort. Faren for å isolere seg og stoppe utviklingen av sosial kapital er nærliggende når en har et nært og tett knyttet nettverk. Det er derfor viktig å skape utadvendte nettverk som orienterer seg mot felles samfunns mål, og ikke individuelle selvvalgte mål. Å forenes om felles verdier eller mål kan skape samhold og motivasjon til å gå videre ut i samfunnet med bevisstheten om at en kjenner til de allmenne verdiene og derfor kan fungere i andre nettverk også (Putnam 2002).

3.5.3 Nettverk, sosial kapital og integrering

Egenskaper ved den sosiale kapitalen en skaper kan være avgjørende for hvordan sosial kapital som begrep kan kobles til integrering og prosessen bak dette. Skillet går som nevnt tidligere mellom formell og uformell, tykk og tynn, utadvendt og innadvendt og til slutt bonding og bridging. I forhold til integrering kan en tenke seg at den formelle kapitalen er den som lettest kan brukes og formes av de offentlige myndighetene, den uformelle bygges opp av medlemmene

av nettverkene. Dette kan være etniske nettverk og nettverk på tvers av etniske grenser (Jensen 2009).

Det behøver ikke være motsetninger mellom et nettverk som er basert på bonding og kontakt med samfunnet for øvrig. Ved å bli sterkere sammen, kan medlemmene av nettverket gå videre ut i samfunnet. Siden åpenheten for samfunnet rundt ikke alltid er stor i nettverk basert på bonding, kan det likevel være et problem for medlemmene å knytte kontakt med samfunnet utenfor nettverket. Allikevel kan bonding av sosial kapital være relevant for å bygge opp selvtillit og evne til kontakt, for eksempel i forhold til nyankomne flyktninger og innvandrere.

Nettverk som er bygd på bridging, har åpenbare integreringsfordeler da de er utadrettet og knytter til seg nye nettverk og utvikler sosial kapital på stadig nye områder og mellom stadig nye mennesker. Nettverk som utvikler både bonding og bridging er derfor viktige for mennesker som lever i eksil (Ibid).

Putnam presenterer en hypotese der han hevder at et samfunn lettere vil se godene ved innvandring og ressursene dette gir dersom integreringspolitikk fokuseres rundt det å oppnå og leve ut i fra felles verdier. Ved å rekonstruere de lagede etniske identitetene slik at de mister sin sosialt oppdelende verdi, samtidig som de ikke tar vekk de personlige verdiene de har for menneskene, så kan en skape mer fellesskap og tilhørighet i samfunnet. Man må respektere menneskers etniske identitet, men samtidig må man tilby dem muligheten og tilgangen til felles møteplasser der de kan opparbeide noe felles uten at det er definert av etnisitet (Putnam 2007).

Jeg har i dette kapitlet gjort rede for ulike teoretiske perspektiver som er sentrale for å belyse oppgavens problemstilling. Jeg har lagt fokus på teorier som er knyttet til strukturene rundt flyktningene og teorier som er knyttet til flyktningene som selvstendige aktører. Jeg har også gjort rede for noen perspektiver som verken bare kan plasseres i et strukturperspektiv eller et aktørperspektiv, men som har elementer fra begge.

I neste kapittel, kapittel 4, vil jeg presentere materialet fra feltarbeidet og drøfte dette med elementer fra de teoretiske perspektivene.

4 PRESENTASJON AV MATERIALET OG ANALYSE

I materialet fra mitt feltarbeid er det tre områder i hverdagslivet som jeg har vektlagt som symboler på ulike måter å tilnærme seg livet i eksil på. De tre områdene som jeg har vektlagt, er mat og matvaner som jeg har omtalt som matpraksis, dernest sider ved det å være foreldre og til slutt hvilket nettverk den enkelte er del av og hvilken betydning nettverket har for livet i eksil. Innenfor disse tre områdene har jeg vært på leting etter å finne svar på hvordan informantene forsøker å skape sammenheng og mening i hverdagslivet i eksil.

Jeg startet feltarbeidet med et hovedfokus på mat knyttet til sunnhet. Gjennom feltarbeidet ble fokuset etter hvert endret fra sunnhetsperspektivet til en emisk tilnærming til mat, dvs den meningen informantene selv la i sin matpraksis. Mat ble viktig ut ifra den meningen den hadde for de som handlet, tilberedte og spiste den (Lien 1987).

Under feltbesøkene flyttet samtalen seg fra mat til andre elementer i informantenes hverdagsliv. Foreldreroller og nettverkene informantene var en del av ble viktige elementer både i mine observasjoner og i samtale. Det å være foreldre i et nytt land fremkom spesielt tydelig fordi barna var til stede ved flere av feltbesøkene og foreldrene problematiserte oppdragelsen av barna mange ganger. Barnas og foreldrenes aktiviteter og kontakter ved siden av skole og arbeid kom vi også ofte inn på.

4.1 Matpraksis i eksil

Mat og matvaner, her omtalt som matpraksis, utgjør en betydelig del av vår kulturelle identitet. Dette symboliseres blant annet gjennom sosiokulturelle normer og regler for hva som er spiselig, hva som anses som bra å spise, hvordan maten spises, hvordan den tilberedes og kombineres til ulike retter og måltider, samt når og i hvilken kontekst disse rettene og måltidene inntas og hvilke verdier vi legger i forholdet mellom mat og helse. Hvilke regler og normer vi følger vil igjen være påvirket av faktorer som kjønn, sosial status, språk, religion, alder, utdanning, inntekt og personlige erfaringer (Fagerli og Wandel 2000).

Hver dag tar vi mange valg knyttet til mat, drikke og måltider, og valgene som tas påvirkes av forhold hos den enkelte så vel som fysiske, økonomiske og sosiale forhold i samfunnet, religion og ideologisk overbevisning (Holm 2005).

Det å spise handler altså om mer enn å dekke behovet for energi og næringsstoffer.

Mat og matvaner betraktes ofte som de mest stabile elementer i en kultur, og som motstandsdyktige mot endring (Fagerli og Wandel 2000). Ved migrasjon endres konteksten rundt mat som kulturelt symbol. Når konteksten endres, vil heller ikke symbolet bestå uendret. Men hva som endres og i hvilken grad er ulikt fra person til person.

I dette kapitlet vil jeg prøve å finne svar på hvordan informantene løste matpraksis i eksil og hva de begrunnet sine valg med. Jeg vil også prøve å finne svar på om matpraksis i eksil har betydning for å skape trygghet, mening og sammenheng mellom fortid og nåtid i hverdagen. Til slutt vil jeg drøfte om matpraksis kan bidra til å oppnå anerkjennelse i eksil og hvilken betydning dette har.

4.1.1 På matkursene for menn – glede, anerkjennelse og markering av grenser

De første feltbesøkene ble gjort på et matkurs for menn i regi av introduksjonsprogrammet for flyktninger i en kommune. Mennene som alle var flyktninger, hadde vært i Norge fra 2-3 år. Noen av mennene hadde familiene sine her, mens andre hadde kone og barn i hjemlandet fortsatt. Disse mennene hadde søkt om familieinnvandring for familien, men hadde ikke fått det så langt fordi de tjente for lite penger. Dette snakket de om flere ganger som en stor bekymring. En av dem spurte meg om jeg kunne hjelpe han å finne en jobb slik at han kunne få familien til Norge. Han var flink til å snakke norsk, han deltok aktivt på matkurset og hjalp til hele tiden. Samtidig uttrykte han stor bekymring for familien og for muligheten til å finne en jobb.

Formålet med kurset var opprinnelig å hjelpe enslige mannlige flyktninger til et bedre kosthold i Norge. Lederen for kurset fortalte at mottaksapparatet i kommunen hadde erfaring med at enslige mannlige flyktninger hadde dårlig kunnskap om mat, hva og hvor de skulle handle og hvordan de kunne bruke kjøkkenutstyr og redskaper i Norge. Mottaksapparatet mente derfor at mennene trengte hjelp til å forbedre kostholdet sitt og å lære mer om kjøkkenutstyr og matlaging i Norge. Leder av kurset og jeg diskuterte opplegget for kurset før det startet. Vi diskuterte om den opprinnelige målsettingen var hensiktsmessig fordi de mennene som skulle komme på kurset bare delvis var alene, og de var også eldre enn de mennene som opprinnelig var målgruppe for kurset. Vi ble enige om å endre opplegget. I stedet for å skulle lære mennene hvordan matpraksis i Norge fungerer, ønsket vi å slippe de til slik at de kunne vise oss andre sine kunnskaper og ferdigheter om og med mat. Fra en holdning som fokuserte på hva mennene ikke mestret, ønsket vi å fokusere på hva de mestret.

Da vi la fram dette forslaget på den første kursdagen, var begeistringen blant deltagerne stor. En av deltagerne fra Afghanistan meldte seg med en gang til å lage afghansk mat neste kursdag. Etter at han hadde laget afghansk mat på den neste kursdagen, meldte flere andre seg. Det ble etter hvert laget mat fra Somalia, Kongo og Midt-Østen.

Betydningen av å gi og å få anerkjennelse

Den opprinnelige målsettingen med matkurset kan reflektere majoritetssamfunnets syn på mannlige flyktninger som hjelpetrequende og ikke som ressurssterke individer som bringer med seg kompetanse og ferdigheter inn i det norske samfunnet. Matkurset var en del av introduksjonsprogrammet i kommunen. Introduksjonsprogrammet er et pliktig program for nyankomne flyktninger som skal gi flyktninger norskferdigheter, samfunnskunnskap og innslusing i arbeidslivet. Ada Engebrigtsen omtaler introduksjonsordningen som det siste og mest omfattende leddet i det regimet for resosialisering av innvandrere som er gjennomført i Norge. Hun bruker Goffmans begrep om totale institusjoner. Goffman argumenterer for at det sentrale kjennetegn på totale institusjoner kan beskrives som en nedbrytning av de barrierer som vanligvis atskiller ulike livsområder. For det første foregår alle tilværelsens aspekter på samme sted og under samme myndighet. For det andre utøves hver del av menneskers daglige gjøremål i nærvær av en stor gruppe andre mennesker som behandles likt og som må gjøre de samme tingene i fellesskap. Og for det tredje er alle dagens rutiner nøye skjemabelagt ved at det ene gjøremålet på et bestemt klokkeslett avløses av det neste, og denne rekkefølgen håndheves ovenfra gjennom et system av formelle regler og et personale. Til slutt er de forskjellige, påtvungne aktivitetene innarbeidet i en enkel plan som har til hensikt å oppfylle institusjonenes offisielle mål (Goffman 1988). Engebrigtsen hevder at introduksjonsprogrammet har som ambisjon å beskjefte seg med alle aspekter av flyktningers liv og velferd ut fra spesifikke virkemidler som er fastsatt i lovs form (Engebrigtsen 2006).

Deltagerne hadde liten valgmulighet knyttet til deltagelse på matkurset siden kurset var del av hver enkeltes introduksjonsprogram. Dersom den opprinnelige hensikten med kurset hadde blitt gjennomført, der innholdet ville være presentasjon av den norske måten å lage mat på, ville assimilering som innebærer tilpasning til det norske, vært målet. Deltagerne hadde blitt plassert i en hjelpetrequende rolle. Men ved å endre fokuset på matkurset ble hensikten at deltagerne nettopp skulle vise frem sine medbrakte ferdigheter og kunnskaper. Målet var ikke lenger assimilering av ferdigheter, men synliggjøring av medbrakte ressurser.

Felles for alle deltagerne som viste matretter fra opprinnelseslandet, var at de begynte lenge før matgruppen skulle møtes med tilberedning av maten. Handling av råvarer var gjort i innvandrerbutikker tidligere på dagen. Deltagerne handlet bare det de mente var gode råvarer. Hvor de skulle handle det de trengte, bestemte de selv. Alle handlet på innvandrerbbutikkene hvor de mente de fant alle de råvarene og krydderet de trengte.

Den som hadde hovedansvar for å presentere sin rett den aktuelle dagen, ga beskjeder om hvem som skulle gjøre hva på hvilken måte, vedkommende passet på alle grytene selv og tok smaksprøver underveis for at smaken skulle bli riktig. Kontroll ble brukt fordi det var et sterkt ønske om å gjøre et positivt inntrykk på de andre gjennom maten som ble tilberedt. Når de andre mente maten smakte godt, så ble det en honnør til kulturen i opprinnelseslandet vedkommende kom fra.

Det var flere ingredienser som gikk igjen i de fire rettene. Både kylling, lam og kjøttdeig fra lam ble brukt i flere retter. Ris ble brukt i tre av rettene. Poteter ble bare brukt i den somaliske retten. Retten fra Kongo skilte seg ut med bønner, maismel, peanøttsaus og hodekål. Krydder ble brukt i moderate mengder i alle rettene.

Til tross for at det var mange likheter mellom de ulike rettene, så ble det ikke stilt spørsmål ved om de enkelte rettene bare var fra det landet som det ble sagt at de kom fra. Alle retter ble akseptert som autentisk for det landet de representerte. Ingen protesterte på dette.

Deltagerne i gruppene kom fra ulike land, hadde ulik utdannelse og yrkesbakgrunn, tro, flukthistorie. De var høflig overfor hverandre, anerkjente hverandre og støttet hverandre. Dette kan knyttes til at de er i en likeartet situasjon som nyankomne i et nytt land, en situasjon som de kan identifisere seg innenfor som ganske lik. De kunne kjenne på noen av de samme problemene, lengslene og usikkerheten i den situasjonen de var i. Dette skapte en samhörighet over andre grenser.

Kanskje laget de også spilleregler som beskyttet den enkelte deltager fra å bli avkrevd svar han ikke kunne svare på.

Goffman hevder at sosiale situasjoner i stor grad er styrt av regler som bestemmer hva som kan kommuniseres og uttrykkes uten at situasjonen bryter sammen ved for eksempel å bli pinlig. Vi forsøker å unngå å gjøre andre flau eller sette oss selv i en pinlig situasjon (Goffman 1992). I matgruppene ønsket ingen å gjøre hverandre flau.

I stedet for å gjøre hverandre flau, var deltagerne opptatt av å anerkjenne hverandre når de skrøt av maten, viste interesse for den og spiste godt.

Begrepet anerkjennelse bygger på en idealtypisk forståelse om felles gjensidighet mellom mennesker. En ser andre mennesker som likeverdige, men også som noen som en skiller seg fra. Anerkjennelse av andre er derfor avgjørende for hvordan et individ opplever seg selv fordi våre holdninger til oss selv vokser frem i et samspill med holdninger som andre har til oss.

Anerkjennelse handler både om å bli sett som det menneske man er, og om å se andre mennesker som de menneskene de er (Pettersen og Simonsen 2010).

Å bli miskjent gir en ubalanse i forholdet mellom mennesker, og det innebærer en krenkelse av individets identitet (Ibid).

I matgruppene var det ingen som miskjente hverandre til tross for de ulikhetene som befant seg mellom deltagerne. Ulikheten ble underkommunisert ved at alle holdt fokus på det de hadde felles i den konteksten de var i.

Axel Honneths utgangspunkt er at noen individuelle og samfunnsmessige forutsetninger må regnes som nødvendige for at det gode liv og det fullt integrerte og solidariske samfunn skal være mulig. I sin teori om anerkjennelse opererer Honneth med at anerkjennelse kan skje innenfor tre ulike sfærer. Menneskets identitet avhenger av gjensidige anerkjennelsesrelasjoner som skapes gjennom anerkjennelseskamper innenfor disse tre sfærene (Pedersen 2008).

Anerkjennelsessfærene representerer hos Honneth ulike former for anerkjennelse, som forholder seg på tre ulike måter til utviklingen av selvet. I den private sfæren tar anerkjennelsen form av kjærlighet, den er av emosjonell karakter og bidrar til at individet utvikler grunnleggende selvtillit. I den universelle sfære for rettigheter opplever individet dets grunnleggende likeverdighet med andre når retten til å være autonomt og handlende subjekt respekteres, og med følelsen av likeverdighet følger utviklingen av selvrespekt.

I fellesskapet, på jobb, i skole eller andre sosiale sammenhenger, får vi en tredje form for anerkjennelse, den som er knyttet opp imot våre evner, våre prestasjoner eller som ytrer seg som hvilken som helst annen positiv sosial verdsetting av vår særegenhet. Dette utgjør i følge Honneth, grunnlaget for den verdsetting vi gir oss selv som unike medlemmer av sosiale fellesskap, vårt selvverd (Ibid).

På matkurset ble anerkjennelsen først og fremst uttrykt i det sosiale fellesskapet gjennom at den enkelte kunne prestere noe som ble verdsatt på en positiv måte, og ved at det særegne hos den enkelte ble respektert. Men anerkjennelsen ble også uttrykt i den universelle sfæren fordi dette var et matkurs som var etablert innenfor et av samfunnets offisielle ordninger,

introduksjonsprogrammet. Deltagerne fikk anledning til i noen grad å være autonome handlende subjekter og de fikk mulighet til å opptre på en likeverdig måte.

Det var ikke bare anerkjennelse som preget det som skjedde på matkurset. Det å lage mat fra eget land i et nytt land, var også med på å skape en sammenheng mellom fortid og nåtid. Lukt og smak fra opprinnelseslandet ble brakt inn i en ny kontekst i eksillandet. Det var lov å være stolt over fortidens tradisjoner og levemåte. Også dette bidro til trygghet, mening og glede for deltagerne. Å lage mat fra opprinnelseslandet ble en markør for kompetanse, ferdigheter, stolthet med utgangspunkt i det landet de kom fra. Dette kan knyttes til opplevelsen av tilhørighet.

Tilhørighet er i mange sammenhenger et stedfestet begrep. Det dreier seg om en følelse av fortrolighet med stedet, med stedets lukter og lyder. Det er en fortrolighet skapt i de formative årene, i barndommen og ungdommen. Det er tilhørighetens byggeklosser. Forflytting kan føre til tap av de vante tilknytningspunktene og kan skape en følelse av å være rykket opp med roten, en følelse av ikke-tilhørighet, av fremmedhet og forvirring (Danielsen 2007). Tilhørighet er en sanseopplevelse, en fortrolighet med den lokale kunnskapen, og fortrolighet til menneskene på stedet og deres omgangsformer (Ibid).

Ved å lage mat fikk deltagerne en gjenopplevelse av lukt og smak fra sitt opprinnelsesland. Dette representerte en fortrolighet med noe de mestret fra før de kom til eksillandet og som skapte gjenkjenning og trygghet. Når mye er nytt, kan gjenopplevelse av det man kjenner til fra før forsterke tilhørighet til opprinnelseslandet. Praksiser og handlemønstre er identitetsbevarende prosesser. Gjennom å vise matretter fra sine opprinnelsesland, kunne disse informantene bevare noe av sin opprinnelige tilhørighet og identitet i en ny kontekst.

Samtidig som de ble minnet om sin opprinnelige tilhørighet og identitet ved å lage mat fra opprinnelseslandet, underbygget anerkjennelsen av hverandre en felles identitet som fremmede. De var i "samme båt" selv om det i utgangspunktet var fremmede for hverandre. Innenfor det norske var de alle fremmede. De skapte seg imellom et fellesskap fordi de hadde noe felles. De ble en referansegruppe for hverandre der forskjellighet antagelig ble underkommunisert for en kort stund. I en vanskelig hverdag ble matkurset et lyspunkt.

På evalueringen av kurset den siste dagen sa en av deltagerne:

Det har vært fint å lære ulike matretter av hverandre, vise hverandre matretter. Det har vært fint å ha det hyggelig sammen, snakke norsk, lære nye ord, tulle og tøyse med hverandre.

Han føyde så til med et smil: "Jeg vil søke kommunen om å få gå på et nytt kurs".

Matkurset ble lystbetont fordi deltagerne kunne bruke egne erfaringer, vise egne ferdigheter, prate, le, spise godt, senke skuldre som til vanlig var ganske opphengt i strev og bekymringer om å mestre livet i et nytt land. De hadde anerkjent hverandre for de ferdighetene og kunnskapene de hadde vist når de presenterte matretter fra eget land. De hadde synliggjort overfor hverandre mestring av vanskelige oppgaver, de hadde gjenopplevd tilhørigheten til opprinnelseslandet på en måte som ga glede, og de hadde skapt seg et sosialt fellesskap for en periode i hverdagslivet. De hadde for en stund skapt seg et eget livsrom innenfor hverdagens livsrom.

Grensemarkering; halal eller haram?

Hvor de handlet, anerkjennelsen av hverandre, tilhørigheten til opprinnelseslandets mattradisjoner og mange av ingrediensene i rettene hadde deltagerne i stor grad felles. Men på et annet punkt hadde deltagerne ulike synspunkt på hva som var rett og galt. Dette gjaldt forholdet til religiøse regler knyttet til mat.

I ethvert samfunn finnes det et matkulturelt repertoar av bestemte matkombinasjoner med tilhørende normer for når disse kan eller bør benyttes. Det er dette som til sammen utgjør ”matens grammatikk” (Lien 1987).

Matens grammatikk er i seg selv en abstraksjon, det er noe som finnes i menneskenes hoder, og som kun delvis og svært fragmentarisk gjenspeiles på tallerkennivå. Likevel er det gjennom maten, og gjennom kommunikasjon om mat, at strukturelle mønstre blir synlige (Lien 1987). Gjennom tilberedning av ulike matretter ble det ofte diskusjon om de ulike ingrediensene og hvordan maten skulle tilberedes, også knyttet til matregler som ble begrunnet i religion. I matgruppene var de fleste deltagerne muslimer. De deltagerne som hadde en kristen religiøs tilhørighet, uttrykt ikke noen matregler begrunnet i sin religiøse bakgrunn. Blant deltagerne som var muslimer, ble valg av mat flere ganger begrunnet i regler fra Koranen. Begrepene halal og haram ble brukt gjentatte ganger. Halal betyr at noe er tillatt i følge muslimsk tradisjon, mens haram betyr at noe er forbudt. Halal mat er spesielt knyttet til at muslimer ikke skal spise mat og matprodukter fra svin og at kjøttet som spises skal være slaktet på en spesiell måte. Flere av de muslimske deltagerne hevdet i tillegg at muslimer ikke skal drikke alkohol.

Siden de fleste deltagerne bare kunne spise mat som var rituelt slaktet, ble det derfor viktig å kjøpe kjøtt som var halal. Ved å kjøpe kjøttet på innvandrerbutikken hvor innehaveren garanterte for at alt kjøttet var halal, så ble akkurat det problemet løst. Deltagerne stolte på at kjøttet som var kjøpt på innvandrerbutikken var halal.

På den siste kursdagen før jul, oppstod det likevel et problem. Da skulle vi lage norsk julemat. Lederen av kurset hadde prøvd å skaffe halal pinnekjøtt, men ikke lyktes med det. I tillegg til pinnekjøtt ble det derfor laget en kyllingrett for de som ikke ønsket å spise pinnekjøtt fordi det ikke var slaktet etter muslimske regler. Under tilberedning av maten var en av deltagerne veldig opptatt av at ingen av ingrediensene fra pinnekjøttet skulle blandes med de andre ingrediensene. Da vi skulle sette oss å spise, delte gruppen seg i to, de som spiste pinnekjøtt satte seg ved den ene enden av bordet, de som spiste kylling satte seg ved den andre. Avstanden mellom de to gruppene var markant i måten de plasserte seg på rundt bordet.

Det kunne virke som de som ikke ønsket å spise pinnekjøttet ønsket en fysisk avstand til både pinnekjøttet og de som spiste pinnekjøttet. Det ble ikke sagt noe, men gjennom plassering og kroppsspråk ble det gjort en markering av en grense og en avstand.

Selv om det så langt hadde vært et fellesskap på matkurset som dekket over ulikheter, gikk det en grense ved pinnekjøttet. Denne grensen var det for mange av deltakerne ikke ønskelig og mulig å trå over.

Kulturell orden er ifølge Mary Douglas basert på en differensiering mellom kategorier, en sortering og avgrensning av ting som hører sammen fra ting som er fremmed og utenfor og hører hjemme andre steder. Denne sorterings- og separasjonsvirksomheten forutsetter og skaper et sett av symbolske distinksjoner eller grenser, og det er disse skillelinjene som holder orden på og gir mening til ethvert kulturelt meningsunivers (Douglas 1997). Pinnekjøttet som ikke var halal slaktet, ble av noen plassert i en kategori for det som var urent, fremmed og utenfor og som hørte hjemme et annet sted.

Forestillinger om renhet og urenheter refererer til symbolske grensemarkeringer. Det "rene" er det som er inneholdt i sin egen kategori, det som er avgrenset og ubesmittet av kontakt med alt som ikke tilhører det. Det "urene" er det som flyter over grensene, det åpne, flytende og tvetydige. Det urenes essens er ubestemmelighet, det som ikke passer inn i mønsteret, det uklare og formløse som lager kluss i kategoriene og som må elimineres eller omformes for å opprettholde kulturens eget klassifiseringssystem. Det urene er derfor forbudt og farlig, det truer den etablerte symbolske orden og signaliserer kaos og oppløsning (Douglas 1997).

Forestillinger om urenheter oppstår i situasjoner hvor det kulturelle systemets grenser er truet (Douglas 1997). På matkurset kom de deltagerne som ønsket å overholde normer knyttet til halalslaktet kjøtt i et dilemma. Det hadde vært en anerkjennende tone overfor hverandres matretter helt til den siste kursdagen. Denne dagen ble det vanskelig å anerkjenne den norske julematen fordi den på et punkt brøt med deltagerens normer om hva som var akseptabel og ikke

akseptabel mat. Det gikk en grense for hvor langt den enkelte kunne strekke seg for å opprettholde den anerkjennende tonen. Og denne dagen ble denne grensen nådd. Dette viste at i eksil kan nettopp oppfatning av rett og galt være under press mot en tilpasning til majoritetssamfunnets normer og verdier. Å bli presset på normer og verdier som den enkelte har tatt for gitt og som vedkommende er sosialisert inn i, kan medføre at folk ikke vil gi slipp på sine normer og verdier, men heller forsterke grensene mot majoritetssamfunnets normer, forkanse seg. Å markere tydelig et ja eller nei til pinnekjøttet, ble et symbol på grenser for identitet i et nytt land.

Men ikke alle markerte den samme grensen. Den ene deltageren som også var muslim, men som likevel spiste pinnekjøtt, sa i tillegg med humor at det hadde vært god med en øl. Gjennom å uttrykke dette, brøt han enda en regel for hva en muslim skal spise og drikke.

Blant de som ikke ønsket å spise pinnekjøtt, kom det likevel ingen negative kommentarer. Selv om de selv markerte en grense mot å spise kjøtt som ikke var halal, så sa de ikke noe til det den andre gjorde og kommenterte. Styrken og rigiditeten i normene hos de som spiste bare halal kjøtt, var ikke så sterk at de direkte uttrykte noe negativt til de som spiste pinnekjøtt og i tillegg spørte med å drikke alkohol. Men plasseringen rundt bordet skapte likevel en tydelig avstand og grense. Goffman hevder at i samhandlingen mellom mennesker forsøker man fremfor alt å fremstå som respektable personer med et ukrenkelig selv, samtidig som man anstrenger seg for å respektere samhandlingspartnerens like ukrenkelige selv: Man gir og mottar respektabilitet (jf. kapittel 3.3.2). Gjennom fremtreden anstrenger vi oss for å fremstå som pålitelige og respektable for andre, og gjennom hensynsfullhet hjelper vi andre å fremstå som respektable.

Samhandlingsordenen kan beskrives som et samarbeid om å opprettholde og beskytte hverandres respektabilitet og verdighet (Goffman 1992). Til tross for at flertallet tok avstand fra pinnekjøttet ved å ikke spise det og sette seg på avstand, så opprettholdt og beskyttet de likevel hverandres respektabilitet ved å unngå å uttrykke noe verbalt som kunne oppfattes som negativ kritikk.

På matkursene kunne deltagerne vise tradisjoner, kunnskaper og ferdigheter fra opprinnelseslandene. De gjorde dette med anerkjennelse og respekt for hverandre. Men flere viste at det gikk en grense for tilpasning til majoritetssamfunnets matkultur. Grensen ble ikke trukket ved smak, men ved religiøse regler for hva som var spiselig og ikke spiselig.

Betydningen av religiøse regler fremkom i varierende grad og på ulike måter også i de feltbesøkene som jeg gjorde i de fire familiene etter matkursene. Jeg vil nå presentere og analysere det av materialet som omhandlet matpraksis i eksil i de fire familiene.

4.1.2 Hos familien fra Midt-Østen – en god husmor

I familien fra Midt-Østen laget vi en middagsrett som heter ”Maklobe”. Den bestod av kylling, løk, blomkål, poteter, ris, mini spagetti, en krydderblanding fra Midt-Østen og kanel. Både potetskiver, blomkålbuketter, løk og kylling ble først stekt, og deretter kokt med ris og minispagetti til det ble en fast masse. Far Ahmed velvet alt over på et fat til slutt. I tillegg laget vi salat av issalat, tomater og agurk. Døtrene dekket på bordet med en fin duk og servise. Det ble satt fram brus til drikke og yoghurt til å ha over salaten. Far Ahmed bestemte at jeg skal skulle ved siden av han under måltidet.

Under samtalene våre ble jeg også tilbudt frukt og servert te med melk og sukker.

Mor Iman fortalte at mye av den maten hun laget var tradisjonelle retter fra Midt-Østen. Hun mente at denne maten var sunnere å spise enn ”fast food”. Hun mente også at det var viktig å spise frukt, grønnsaker, fisk og hvitt kjøtt.

Grønnsaker handlet familien både i innvandrerbukkene og hos en innvandrer som dyrket grønnsaker og solgte disse. Familien fortalte at det var veldig populært blant innvandrere å handle hos han. Familien reiste også til Sverige for å handle. De fortalte at i Sverige er det større utvalg av halal varer, og maten er billigere. Døtrene fortalte at de skulle til Sverige med far Ahmed denne sommeren. Da skulle de kjøpe godteri fortalte jentene med store smil.

Iman var også opptatt av hva kvinner bør spise under graviditeten. Hun mente at de gravide bør drikke kefirmelk og spise egg, fisk og salat. De bør ikke spise kaker, potet og ris for da legger de på seg. Og de må ikke røyke. Etter fødselen skal mor spise kylling eller kyllingssuppe en uke eller nyre fra lam. Det siste for å få mer blod. Hun fortalte at hun selv hadde ammet barna i 2 år. Når babyene ble 4 måneder fikk de most frukt, grønnsaker, bønner og egg i tillegg til morsmelk. Imam fortalte at hun stor sett fastet under Ramadan, men at barna ikke behøvde faste så lenge de var så unge. Heller ikke far Ahmed fastet fortalte Iman til meg.

Iman uttrykte flere ganger mens vi var sammen at hun ikke hadde ønsker om arbeid utenfor hjemmet. Men økonomien i familien, det at Ahmed ikke hadde noe fast arbeid, og forventningene fra majoritetssamfunnet om at også hun som kvinne skulle lære norsk og komme

i arbeid, ga henne ingen reell valgmulighet. Iman gikk derfor på introduksjonsprogrammet samtidig som hun prøvde å være en god mor og husmor hjemme.

Iman fortalte at hun mente det var viktig å være en god husmor som laget god og sunn mat til familien. Hun brukte med glede tid på å lage mat og stelle hus og hjem. Dette var det viktigste for henne. Slik var også livet før hun reiste til Norge. Hun fikk aldri tatt noen utdanning, men ble opplært av sin mor i husarbeid og det å være en god mor. Å holde hjemmet i orden og å lage god mat til familien var en viktig kulturell verdi dersom du skulle være en god husmor der Iman vokste opp. Iman ønsket å videreføre disse verdiene i et nytt land selv om disse verdiene ikke lenger er så viktige i eksillandet. Selv om Iman ikke fikk respekt fra majoritetssamfunnet ved å bruke mye tid på hus og hjem, så ga husmorrollen henne muligheter til selvhevdelse og respekt i familien og nettverket. Dersom kvinnene utnytter denne muligheten, kan de skaffe seg en sosial prestisje som gir langt mer anerkjennelse enn det de fleste tilgjengelige jobber kan gi

(Lien 1987). Barna fortalte at ingen kan lage så god mat som mor Iman kunne. Far Ahmed fortalte at han måtte lage mat selv da han kom til Norge før resten av familien. Men da Iman og barna kom, ble han jaget ut av kjøkkenet fordi maten han laget ikke smakte godt. Ahmed lo da han fortalte dette. Nå stelte han hagen, kjørte barna til og fra aktiviteter og sørget for inntektene til familien.

Iman fikk anerkjennelse i den private sfæren i familien, og denne anerkjennelsen ga henne selvtillit i et nytt land, men det var samtidig lett å se at dagene hennes var travle. Dersom Ahmed ikke kunne kjøre henne til introduksjonsprogrammet, tok hun bussen til og fra programmet hver dag. Oppfølging av fem barn krevde mye av henne ved siden av egne lekser.

I opprinnelseslandet hadde hun bodd nært sin egen familie og fått avlastning av dem. Her måtte hun og Ahmed klare mye mer alene. Mange innvandrere kommer som denne familien fra samfunn hvor nettopp storfamilien var vanlig, og hvor det ble ansett som positivt at flere generasjoner levde under samme tak. Denne livsstilen kan være vanskelig å videreføre i Norge (Eriksen 2001). I den vestlige verden har det funnet sted en funksjonstapping av familien i det siste hundreårenes moderniseringsprosess, offentlige institusjoner har overtatt mange av dens roller.

Iman hadde et stort press på seg. Dersom Iman ikke gradvis mestret norsk og kom i arbeid, vil familiens økonomi bli enda strammere.

Kravene til Iman var annerledes i eksillandet enn de ville vært i opprinnelseslandet. Kravet fra majoritetssamfunnet er at familien skal integreres. Å bo i Norge stilte krav om oppfølging av

barna i skole og fritidsaktiviteter. Da var det å kunne snakke norsk en forutsetning for å kunne følge opp barna. I familien ble Iman anerkjent fordi hun var en god mor og husmor. I samfunnet for øvrig måles hun av majoriteten ut fra om hun lærer seg norsk og kommer i arbeid. Kravene om at de andre skal integreres innebærer ofte at majoriteten stiller krav som ikke er klart definerte, men de er normative. Majoritetssamfunnets definisjon av likhet gir lite rom for ulikhet. Det blir for majoriteten problematisk å forholde seg til ulikhet, for eksempel knyttet til kulturtrekk som språk, tradisjoner, skikker, tro og verdier (Gullestad 2002). Imans verdier var ikke helt og fullt forenlige med majoritetssamfunnets verdier. De normative kravene i det norske samfunnet om integrering gjorde at Iman både fulgte introduksjonsprogrammet og prøvde å holde på sin identitet som god mor og husmor i familien gjennom maten, måltidene og husarbeidet hun med glede gjorde for familien. Det som skapte press på Iman var ikke gjøremålene i familien, men de strukturelle kravene fra majoritetssamfunnet. Enn så lange klarte familien å mestre sine egne ønsker og behov og majoritetssamfunnets forventninger og krav.

4.1.3 Hos Miriam, Deman og guttene – de viktige tradisjonene

Et stort press levde også Miriam under. Miriam kom fra Somalia. Hun var enslig mor med to sønner på 10 og 12 år. Miriam fikk mye hjelp av en yngre kvinnelig slektning, Deman. Deman gikk på videregående skole og snakket veldig godt norsk og hjalp Miriam med arbeidsoppgaver hjemme hos Miriam.

Jeg traff Miriam og Deman i forbindelse med matkursene. Miriam hadde en liten jobb på senteret. Etter å ha møtt hverandre flere ganger spurte Deman meg om jeg kunne lære henne og Miriam å lage norske kaker. Et par uker etterpå møttes vi på senteret og laget sjokoladecake og ostekake sammen. Miriam fortalte at hun var sliten denne dagen, og hun satt mest og så på, mens Deman og guttene deltok aktivt og interessert i kakebakingen.

Hvorvidt det var det å lære å bake norske kaker, eller det å knytte kontakt med meg som var det viktigste, var vanskelig å vite. Men interessen for norsk mat kan tolkes som et ønske om å lære norsk hverdag å kjenne. Og det å knytte kontakt med meg kan tolkes som et ønske om å lære nordmenn å kjenne. Etter at vi hadde bakt kaker sammen, ble jeg invitert hjem til Miriam for å lage somalisk mat. Vi var på det tidspunktet blitt bedre kjente. I tråd med Goffman hadde vi vært gjennom den første fasen i samhandlingsordenen, vi hadde åpnet samhandlingen da vi møtte hverandre på leksehjelpen da vi hadde fått øyekontakt, hilst på hverandre og snakket med hverandre flere ganger. Gjennom kakebakingen på senteret hadde samhandlingen blitt forsterket,

vi anstrengte oss for å være pålitelige og respektable overfor hverandre og vi viste hverandre hensynsfullhet for å være respektable overfor hverandre (Goffman 1992).

Å komme hjem til Miriam innebar på noen måter å komme litt på innsiden av hennes hverdagsliv. Å være hjemme hos Miriam gjorde det mulig å se mer av det hun omga seg med og hvordan hun levde. Sammenhengen var intim og privat. Å være hjemme hos Miriam, ”backstage”, ga mer informasjon enn møtet med henne på senteret, ”frontstage” (se kap. 3.3.2). Vi spilte ulike roller, ja, men ved å være så nær hverandre i flere timer, snakket vi friere enn det vi hadde gjort tidligere.

Det var et stort program Miriam hadde lagt opp til da vi skulle lage mat sammen: Først en middagsrett bestående av halal kjøttdeig fra lammekjøtt, vårløk, paprika, friturestekte poteter, ris, koriander og sterk karri. Deretter laget vi en søt kake med sesamfrø i. Til slutt laget vi samosaer som bestod av ulike ingredienser: Hvetemel, salt, olje, tunfisk, hakket løk og hvitløk, ulike krydder. Dette var et stort program som ble gjennomført systematisk og effektivt i løpet av to timer. Miriam dirigerte hva vi skulle gjøre, hun hadde planlagt alt og styrte arbeidet hele tiden. Hun arbeidet raskt med alle oppgavene. Hun var pratsom, ivrig og glad. Miriam hadde rollen som hovedperson, hun tok kontroll over situasjonen og mestret den.

Noen dager tidligere hadde vi handlet ingrediensene til maten som skulle lages. Vi handlet i en av innvandrerbbutikkene. Da Miriam skulle handle, visste hun tydelig hva hun skulle ha. Hun brukte ingen ”handlelapp”, men gikk målbevisst gjennom butikken og plukket med seg alt hun trengte. Miriam fortalte at hun kjøpte mange varer på kjedebutikkene for å spare penger. Men hun handlet også på innvandrerbbutikkene fordi hun her fikk tak i flere grønnsaker, og denne butikken hadde et større utvalg av krydder og ulike grønnsaker fra hjemlandet. Miriam uttrykte at den viktigste årsaken til at hun handlet i innvandrerbbutikkene var at hun alltid fikk kjøpt halal mat der.

Miriam var svært nøye på å følge de muslimske matreglene. Hun fortalte at hun aldri spiste svin eller produkter fra svin, og hun kjøpte alltid kjøtt som var slaktet på riktig rituelle måte. Dersom hun og guttene skulle spise kebab eller pizza på kafé, så gikk hun bare til de stedene der hun visste at maten var laget av rituelt slaktet kjøtt.

Miriam var også opptatt av å følge reglene knyttet til mat under Ramadan. Både hun og Deman fastet under Ramadan. Hun fortalte at guttene var for små til å faste. Deman la til at heller ikke de som er gravide, som er syke og som må ta medisiner skal faste. For å forberede seg til Ramadan reiste de gjerne til Sverige for å handle:

Vi reiser til Sverige for å handle kylling, lammekjøtt, ost, godteri til barna og 10kgs pakker med spagetti. Vi bestiller plass på bussen, eller vi kjører med noen andre. Nå er det snart Ramadan, og jeg skulle gjerne vært i Sverige for å handle.

Før Ramadan laget hun posjoner med mat som hun la i fryseren og som kunne spises når solen hadde gått ned. Når hun fastet ble hun sliten og orket ikke lage mat. Derfor var det praktisk å ha ferdig mat i fryseren.

I eksilsituasjonen vil matpraksis endres ettersom man får bedre kjennskap til matkulturen i de nye omgivelsene, om det er tilgjengelighet av matvarer man kjenner fra opprinnelseslandet, og i hvilken grad man er villig til å gi slipp på den opprinnelige matkulturen. De endringene som skjer kan være store og altomfattende eller mindre (Fagerli og Wandel 2000). Miriam ønsket ikke å gi slipp på sin opprinnelige matkultur. Denne matkulturen mestret hun godt og den var en del av hennes religiøse identitet. Tilgjengeligheten var god på matvarer hun ønsket fra hjemlandet. Det var gjennom innvandrerebutikkene etablert et distribusjonssystem av matvarer som Miriam kjente fra sitt opprinnelsesland. Derfor var det mulig å opprettholde matpraksisen fra hjemlandet (Ibid).

Koçturk har utarbeidet en modell for å forklare matvareendringer ved migrasjon. Modellen er basert på en teori om at ulike matvaregrupper i forskjellig grad virker som identitetsmarkører innenfor en kulturell enhet. Når man flytter til et område med en annen matkultur enn den man selv tilhører, vil ulike matvarer bli gjenstand for endring alt etter hvor viktig de betraktes å være for at migranten skal kunne opprettholde sin identitet som medlem av den matkulturen han opprinnelig kom fra. De matvarer som er minst knyttet til personens identitetsfølelse vil derfor endres først (Koçturk 1996 i Fagerli og Wandel 2000).

Det Miriam holdt mest fast på og videreførte, var de religiøse reglene knyttet til mat. På dette punktet var hun ufravikelig. Hun kunne handle en del matvarer i ulike butikker, hun lot guttene kjøpe godteri i Sverige, hun sendte med guttene matpakke på skolen. Gjennom dette hadde hun tilpasset matpraksis til konteksten hun levde i nå. Men halal mat og fasting under Ramadan, det holdt hun strengt på. Dette var sentrale elementer i hennes identitet som hun ikke vil gi slipp på.

4.1.4 Hos Sadio og Guled – å spise sunt er viktigst

Hos Sadio og Guled hadde matpraksis en annen betydning enn hos Miriam. Sadio og Guled kom også opprinnelig fra Somalia, men møtte hverandre da de studerte i et asiatisk land. Mens de var

der ble det krig i Somalia, og de kunne ikke reise tilbake. Sadio og Guled var nå i arbeid og studerte ved siden av. De hadde to sønner i slutten av tenårene som begge var født i Norge.

Hos Sadio og Guled var middagen laget ferdig da jeg kom på feltbesøk. Tallerkener, bestikk og glass var satt på bordet i spisekroken ved siden av kjøkkenet. Guled satte fram maten, ryddet av etterpå, laget og serverte te. I denne familien var matpraksis sterkt influert av at mor Sadio hadde fått en alvorlig sykdom:

Vi endret matvanene våre etter at jeg ble syk. Jeg leste mye i forbindelse med sykdommen. På sykehuset fikk jeg en informasjonspakke. Den var veldig nyttig. At jeg er fra Somalia betydde ikke noe. Legen sa: "Her er vi en stor familie".

Sadio uttrykte at møtet med sykehuset var en positiv opplevelse for henne. Hun opplevde å bli tatt vare på. At hun var fra Somalia betydde ikke noe. Informasjonen som ble gitt, ga henne kunnskaper og innsikt og satte henne i stand til å tilpasse matpraksisen til helsesituasjonen sin.

Det hun fortalte videre viste dette:

Vi voksne er nøye med å spise lite sukker og fett. Vi bruker olje i stedet for smør fordi det er sunnere. Vi prøver å unngå olje fra dyr. Vi spiser mye grønnsaker. Vi drikker 2l vann pr dag. Og vi tar sitron i stedet for olje i salaten. Og vi spiser ikke etter kl 19.00 på kvelden.

Det var likevel ikke lett å få guttene til å spise det som foreldrene ønsket at guttene skulle spise.

Sadio fortalte:

Guttene spiser mer vanlig mat. Det står cola i kjøleskapet. Til frokost spiser guttene ofte cornflakes. Eller som oss voksne; brødslice med fisk, kalkun, kylling, oksekjøtt. Guttene trener mye. Derfor spiser de mat med proteiner; kjøtt og fisk. De spiser også kebab og hamburger. Den yngste spiser ikke egg, det gjør den eldste. En av guttene spiser Nugatti. Da guttene var små, så spiste de ikke grønnsaker.

Maten var et symbol på ulike verdier i familien. Den ble derfor også ofte et konfliktpunkt. Barna markerte det de ikke vil spise, mens foreldrene ofte hadde ønsker om hva barna skulle spise ut fra hva de mente var riktig mat. Sadio og Guled ønsket at alle fire skulle spise middag sammen på ettermiddagen, men guttene tok ofte med maten foran TV eller PC. De voksne uttrykte at de ble frustrert over dette, men det var vanskelig å få guttene til å sitte ved bordet.

Guled hadde enda et hjertesukk:

"Etter hvert er det tiden som bestemmer hva vi spiser!"

”Spising i forbifarten” er et uttrykk for den individualisering som nettopp preger moderne familieliv. Alle springer til hver sin aktivitet, møte og jobb og spiser i forbifarten. Det er vanskelig å samle familien til felles måltider (Holm 2005). Det siste passet på denne familien.

Far Guled stod for servering og rydding etter måltidet da jeg var i feltbesøk hos denne familien. Både Sadio og Guled forklarte dette med at Sadio hadde vært syk en lang periode, og da måtte Guled ta ansvar for både mat, hjem og sønnene. Etter at hun ble frisk fortsatte de å dele på oppgavene.

Sadio fortalte at hun fastet under Ramadan, men det gjorde verken Guled eller guttene. Sadio og Guled spiste ikke svin, men guttene kunne gjøre det om de ønsket det, fortalte foreldrene.

I denne familien hadde ikke mat og måltider betydning verken som symbol for tilhørighet i opprinnelseslandet eller for forpliktelse til en religion. Foreldrene hadde selv ikke vært veldig tilkoblet tradisjonell mat i opprinnelseslandet, de hadde bodd i Østen før de kom til Norge. Deres bakgrunn var preget av flere brudd som hadde medført at de hadde tilpasset seg livet i de landene de hadde bodd. Sadio og Guled var mer opptatt av dagen i dag når de snakket om mat. Det som hadde skjedd etter at de kom til Norge preget deres valg. Å skape sammenheng med livet nå og livet i Somalia var ikke viktig knyttet til mat. De skapte mening rundt mat ved å følge kostråd i eksillandet, ikke kostradisjoner fra opprinnelseslandet.

Dersom man er i yrker der man er i daglig kontakt med nordmenn, vil folk eksponeres for norsk matkultur i større grad enn de som er hjemmeværende, og de er oftest kvinner. Det samme gjelder for de som er uten arbeid, eller de som har en jobb der de samhandler lite med nordmenn. (Fagerli og Wandel 2000). Hos Sadio og Guled hadde alle familiemedlemmene mye kontakt med nordmenn og var blitt eksponert for norsk matkultur blant annet gjennom Sadios sykdom. Dette kunne være noe av årsaken til at de ikke vektla å følge somaliske tradisjoner knyttet til mat. De hadde tilpasset seg koder for livet i Norge, de hadde oppnådd anerkjennelse som yrkesaktive og studenter, de hadde mestret livet i Norge på mange måter. De levde innenfor samfunnet, ikke i ytterkantene. Det å leve som mange nordmenn gjorde i matveien utgjorde ingen trussel for deres identitet.

For Guled var maten i tillegg en markering av et brudd, av en ny tilhørighet og en avstandstaking til og forskansning mot hans somaliske bakgrunn. Guled handlet etter normer i det norske samfunn der det forventes at mannen tar like mye ansvar for hus og hjem som kvinnen. Hans

integrasjon fungerte som en assimilasjon til eksillandets normer fordi han samtidig tok avstand fra opprinnelseslandets normer.

4.1.5 Hos Dahabo – å finne praktiske løsninger betyr mest

På samme måte som Sadio og Guled var heller ikke Dahabo opptatt av å videreføre tradisjoner fra Somalia innenfor sin matpraksis.

Jeg var i tre feltbesøk hos Dahabo. Hos Dahabo fikk jeg både middag, te og kjeks. Vi laget aldri mat sammen.

Dahabo hadde mye å fortelle, både fra livet i Somalia og om livet i Norge. Vi begynte samtalen med å snakke om matpraksis i begge land.

I Somalia begynte Dahabo morgenen med å drikke kaffe med banan. Etterpå spiste alle i familien frokost sammen. De spiste honning, og brød med sesamolje og olivenolje. De spiste også frukt og grønnsaker, lever og nyre med masse paprika og løk. Barna hadde med matpakke på skolen. I matpakken hadde de brød, honning og hjemmelaget ost. Barna kom hjem fra skolen klokken ett. På ettermiddagen spiste alle middagen sammen. Når det ble mørkt klokka åtte, var alle hjemme. De satt sammen på gulvet. De spiste, snakket og hørte på musikk. Det å være sammen som familie hadde stor betydning:

I Somalia er ingen ute etter at det har blitt mørkt. Dersom noen gjør det, så spør de andre familiene om hva som er galt.

Dahabo fortalte om livet i Somalia med varme og glød i stemmen. Selv om mye vondt skjedde i Somalia før og under flukten, hadde hun også gode minner. Fortellingen viste mye om det å høre sammen, hjelpe hverandre, fellesskap.

Måltider har med fellesskap å gjøre. Ofte beskrives de som selve kjernen i samværet mellom mennesker. Måltider forener mennesker. Det er noe tilbakevendende, regelmessig, hverdagslig som understreker hverdagens fellesskap i familien (Holm 2005).

Slik var det også da Dahabo bodde i Somalia. Måltidene ga rammer for dagen. Fellesskapet var viktig både knyttet til måltidene og til kveldene når det var blitt mørkt. Fellesskapet var også knyttet til at Dahabo fikk mye hjelp av andre kvinner til alt som skulle gjøres i hjemmet.

Mye av det Dahabo hadde i Somalia hadde hun mistet. Familien hadde mange brudd i livet. I Norge forsøkte hun å gjenskape familiefølelsen blant annet gjennom felles middag hver dag. Om venner av barna kom innom, så ble også de invitert på middag. Det var ikke maten i seg selv,

men det fellesskapet maten og måltidene representerte som var viktig. I dette videreførte Dahabo tradisjoner fra sitt opprinnelsesland.

Lien hevder at samværet rundt middagsbordet uttrykker fellesskap, forutsigbarhet, intimitet og trygghet. Gjennom dette er middagsmåltidet en meningsbærer for budskapet om kontinuitet. Middagsmåltidet er en daglig bekreftelse på at det er vi som hører sammen. Samtidig signaliserer middagen en viss orden i hverdagen (Lien 1987).

Dahabo var på flere måter opptatt av å holde orden i familien i en travel og komplisert hverdag. Hele familien måtte ta del i matlaging og oppvask. Hver kveld smurte de matpakker til skoledagen etterpå. Den som hadde ansvaret for å smøre matpakkene, bestemte innholdet. Dahabo skrev hver dag lister for alle arbeidsoppgaver i familien. Hun uttrykte at uten listene ville familien aldri klart alle de daglige oppgavene.

Migrasjon skaper endring i hva som er viktig og ikke viktig. Dahabo fortalte at etter å ha bodd i Norge flere år, så var hun blitt mer opptatt av hygien i butikkene hun handlet i enn hun var i begynnelsen. Hun var ikke lenger så sikker på at innvandrerebutikkene har god nok hygiene og at matvarene var uten bakterier. Nå handlet hun der nordmenn også handlet, fortalte hun. Hun uttrykte at hun først og fremst måtte tenke på helsen. Hun var heller ikke så sikker på at det som ble solgt som halal-kjøtt var halal. Hun mente at mange innvandrere godtok dette etter hvert.

Her inntok Dahabo en helt annen holdning enn både Miriam og Iman. For dem var innvandrebutikkene både en sosial møteplass og trygghet knyttet til å kunne kjøpe halalmat. For Dahabo var ikke dette viktig. Helsen kom foran om maten var halal eller ikke. Hennes identitet var knyttet til helse mer enn til det religiøse aspektet gjennom religiøse regler for mat.

Dahabo var ikke bare opptatt av sin egen familie. Hun var også veldig opptatt av hvordan andre innvandrerefamilier levde i Norge. Hun kom flere ganger inn på problemer rundt mat og graviditet både i Somalia og i Norge. Hun fortalte at i Somalia lagde ikke de gravide kvinnene mat selv. Venninner laget mat til den gravide for å være sikker på at hun fikk i seg sunn mat, at hun ikke spiste mat som ikke er sunn og at hun ikke spiser for mye. Dersom ikke andre ga henne mat, så spiste hun mat som hun ikke trengte. Den gravide skulle spise polentagrøt med kjøttsaus, spinat og fisk. Dahabo mente at den som er gravid ikke skal bare spise ris, men også litt kjøtt, salat, masse andre grønnsaker og søte poteter. Når kvinnene spiser flere små ting så dekkes behovet for næringsstoffer. Hun mente at mange spiser ikke riktig fordi de har for lite kunnskaper. I Somalia resulterte dette i at kvinnene ble anemiske.

I Somalia unngikk de dette ved at andre laget mat til den gravide. Dahabo kjente godt til at mange innvandrere får diabetes 2 i Norge. Hun mente at dette er ulikt med Somalia der det var de gamle som fikk diabetes type 2. At dette skjer i Norge forklarte hun slik:

De gravide spiser ofte mat som ikke er sunn; hamburgere, pizza, lettvin-mat. Når du først begynner å kjøpe hamburger, så vil kroppen ha mer hamburger. Mat fra McDonalds er ikke sunn mat for gravide. De som skal ha barn må lære seg ordentlig kosthold! Selv om du er gravid, så er du ikke syk. Du må lære om helse, om et godt liv!

Dahabo var engasjert og frustrert når hun snakket om dette. Hun uttrykte at det må stilles krav til de som er gravide. Hver og en må skaffe seg kunnskap og ta ansvar for egen helse mente hun.

Også når det gjelder barna var Dahabo engasjert. Hun mente at både norske, arabiske og afrikanske barn spiste for mye syltetøy og Nugatti. Men når du kommer som innvandrer til et nytt land, er det vanskelig å vite hva som anses som sunn mat og ikke sunn mat:

I barnehagen og på skolen snakker de ansatte om ”pålegg”. Innvandrere forstår ikke hva pålegg er. De tror det er syltetøy og Nugatti. Barna ser at andre barn spiser Nugatti. Barn er barn. De vil ha det samme som de andre barna. Foreldrene vil være snille og gir barna det barna vil ha. Da jeg kom til Norge og ikke kunne norsk, visste jeg ikke hva jeg skulle kjøpe fordi jeg ikke kunne lese på varen hva den inneholdt. De første tre månedene kjøpte jeg ikke noe kjøtt fordi jeg ikke forstod hva slags kjøtt det var. I et nytt land må mye læres. På mottaket fikk vi informasjon om sykehus, lege, butikker, men ikke noe om de ulike matvarene. Det må sies tydelig!

I oppstarten av feltarbeidet hadde jeg en samtale med en kvinne som hadde arbeidet i barnehagene i kommunen i mange år. Hun fortalte at på 90-tallet stod det beskrevet i informasjonen som ble gitt til foreldrene i barnehagen hva som ble ansett som sunt og riktig pålegg. Senere ble dette tatt bort fordi de ansatte mente at de ikke skulle påtvinge innvandrerforeldre norsk matpraksis. Å gi føringer på hva som var riktig mat kunne oppleves som respektløst overfor barn og foreldre med en annen kulturbakgrunn enn norsk. Dette kunne oppfattes som en etnosentrisme. Men gjennom å fjerne disse ytringene, fikk foreldrene heller ikke noen råd knyttet til valg av mat. De ble overlatt til seg selv når de skulle finne fram i hva som ble oppfattet som riktig og galt i Norge.

Dahabo rettet kritikk mot introduksjonsprogrammet i Norge. Det ble gitt for lite informasjon om kosthold fra myndighetens side. Det gjorde at innvandrerforeldrene ga barna usunn mat uten å forstå at den var usunn. Dette bekreftes av Fagerli og Wadel som uttrykker at merkebetegnelser på matvarer er utformet på bakgrunn av majoritetsbefolkningens behov og premisser og krever ofte norskkunnskaper, leseferdigheter og at man har begrep om størrelser, mål, vekt og

prosentandeler. Usikkerhet om matvarer inneholder bestanddeler fra svin, vil for muslimer kunne legge føringer på matvalget (Fagerli og Wandel 2000).

Det er i mange tilfeller majoritetsbefolkningens kultur som bestemmer innholdet i den offentlige kostholdsinformasjonen. Dette har ofte medført at informasjonen ikke har hatt gjennomslagskraft i deler av innvandrerbefolkningen fordi den ikke oppfattes som relevant (Ibid).

Dahabo var en aktiv aktør både i sin egen familie knyttet til mat og også mange andre sider av hverdagslivet. Dahabo hadde på mange måter koblet seg fra livet i Somalia og koblet seg til levemåter i et nytt land. Tilhørigheten var primær til livet i Norge.

I tillegg hadde Dahabo gjort mange observasjoner både av andre migranter og majoritetssamfunnet. Edward Said skrev om den intellektuelle migranten som kan operere i grenseland der det er et potensial for endring. Said understreker at det er vanskelig å leve i eksil. Men den som lever i eksil har sine fordeler. Den som er i landflyktighet kan se tingene både ut fra det han har lagt bak seg og det som faktisk er her og nå. Gjennom dette oppstår det et dobbelt perspektiv som aldri ser tingene isolert. Han kaller dette eksilets dobbelte perspektiv. Said skriver at dette kan gi en ukonvensjonell livsstil. I eksilet kan man skape sin egen livsstil fordi man alltid er marginal ifølge Said. Det å være marginalisert kan også være noe positivt, noe en migrant kan se på som en ressurs, en mulighet i forhold til andre (se kap.3.2.6).

Dahabo var en ressurs, og hun var ukonvensjonell. Hun lot seg ikke styre av verken andre somaliere, andre innvandrere eller majoritetssamfunnet. Hun hadde sterke meninger om livet i eksil og hvordan flyktninger burde tilpasse seg og selv være aktive, og disse meningene la hun ikke skjul på.

4.2 Foreldreroller i eksil

I dette kapitlet vil jeg presentere det andre området i hverdagslivet som kom til uttrykk i materialet fra feltarbeidet, nemlig utfordringer ved det å være foreldre i et nytt land.

Barneoppdragelse er kulturelt betinget. Voksne har ulike måter å regulere og sette grenser på i ulike samfunn, men det som er felles for alle, er at en eller annen regulering finner sted. Både regulering og oppdragsstrategier står i forhold til det samfunnet en er en del av. Felles kvaliteter i omsorgspraksis varierer med hensyn til hvem som utfører de og måten de utføres på. I såkalte tradisjonelle samfunn, er det vanlig at barn oppdrar og har ansvar for mindre søsken.

Dette er ikke så vanlig i såkalte moderne komplekse samfunn, selv om det er mange barn i familien (Becher 2006).

Informantene oppdro barna sine i en kontekst som i stor grad var svært ulik den de selv vokste opp i. Jeg vil presentere hva informantene som foreldre uttrykte som problematisk i det å oppdra barna i eksil og hva de vektla som viktige verdier som de ønsket at barna skulle leve etter i eksil. Hva man som foreldre vektla innenfor oppdragelsen i eksil var blant annet avhengig av hvor mye man ønsket å føre videre av egen kulturelle bakgrunn til neste generasjon. En av utfordringene ved migrasjon er derfor i hvilken grad barna skal opplæres i opprinnelseslandets kulturelle verdier eller kulturelle verdier i eksillandet som i større grad er tilpasset et framtidig norsk samfunnsliv (Garsjø 2006).

I dette kapitlet vil jeg finne svar på hva foreldrene mener er viktig i oppdragelsen av barna i eksil, hva de vil at barna skal delta i og hvilke grenser de setter for barna i eksil. Jeg ønsker også å finne svar på hva de er trygge, utrygge og ambivalente i forhold til som foreldre i eksil.

4.2.1 Hos Dahabo – sterk og tydelig mor

Jeg avsluttet kapitlet om matpraksis med å presentere Dahabo og hvordan hun løste matpraksis i eksil. I dette kapitlet vil jeg starte med Dahabo og presentere hvordan hun utøvde morsrollen i eksil.

Dahabo hadde vært mor i ulike kontekster; i Somalia, på flukt i et naboland til Somalia, på asylmottak og i kommunen hun og familien bodde i nå.

Som i mange andre innvandrerfamilier, og spesielt flyktningfamilier, var økonomien stram også hos Dahabo i eksil. Hun hadde en fulltidsjobb, men lønnen rakk bare til det nødvendigste. Det var derfor behov for streng prioritering:

Vi må bruke pengene på det som er viktigst: Mat, husleie, strøm, klær. Vi setter av penger til tannregulering, og vi kjøper busskort. Da er det ikke mye igjen til andre ting.

Stram økonomi kan gjøre det vanskelig for foreldrene å la barna følge fritidsaktiviteter som koster penger. Dette kan utestenge innvandrerbarn fra aktiviteter som norske barn er med på. På en indirekte måte kan en stram økonomi medvirke til manglende sosial integrasjon i eksillandet.

Dette var ikke tilfelle i Dahabos familie. Til tross for en stram økonomi og mange barn, så hadde Dahabo selv tatt på seg mange oppgaver. Hun deltok aktivt i en innvandrerforening, hun stilte

opp på arrangementer både i kommunal regi og som del av innvandrereforeningen i kommunen, og hun inviterte mange hjem til seg. Dahabo bidro derfor på mange arenaer. Flere av barna fulgte i mors fotspor gjennom å bidra aktivt i kulturelt og politisk arbeid i kommunen de bodde i.

Dahabo forvaltet foreldrerollen ved å være tydelig på hva hun mente var en riktig måte å leve på i eksil:

Man må orientere seg på det stedet man bor. Som mor er jeg ansvarlig for barna mine. Barna skal bo her lenge. Barna må lære å tro på folket her, stole på menneskene. Barna trenger en fremtid. Vi bodde i nabolandet til Somalia. Vi ventet på at det skulle bli bra i Somalia. Så reiste vi til Norge. Her må vi følge norske regler og norsk lov, ikke gjøre det som er ulovlig.

I dette utsagnet ligger det mange elementer. Dahabo uttrykte en sterk forpliktelse til å møte verdier og mennesker i eksillandet på en positiv måte. Fremtiden for barna lå i Norge, ikke i Somalia. For at barna skulle kunne identifisere seg med mennesker og verdier i det landet de bodde i nå, måtte Dahabo som mor uttrykke en positiv holdning til menneskene her. Dahabo hadde positive holdninger og relasjoner til nordmenn, gjennom sin holdning stimulerte hun barna til en positiv holdning til det norske samfunnet. Dette kan tolkes til at hun ønsket at barna skulle få en tilhørighet til landet de nå bodde i.

Samtidig tok Dahabo i bruk sine ressurser for å identifisere hvilke barrierer som stod i veien for familiens livsbetingelser. Når hun vektla overfor barna at de måtte følge norske regler og lover, så var det sannsynligvis med bakgrunn i at hun visste at kriminalitet er et stigma som majoritetssamfunnet har festet på innvandreregrupper, ikke minst somaliere. Hun visste at når somaliere ble tatt i lovbrudd, så økte stigmaet for hele gruppen. Hun innså at for om mulig å komme ut av stigmatiseringen, så måtte barna unngå å begå lovbrudd.

Dahabo forsøkte slik Goffman beskriver å fremstå som pålitelig og respektabel overfor omverdenen (se kap.3.3.2). Gjennom oppdragelsen stilte hun krav til barna om at de skulle opptre på en måte i eksilsamfunnet som gjorde at Dahabo og barna ble betraktet som respektable. Hun skapte en "front" mot det norske samfunnet som betinget at barna fulgte opp det hun bestemte. Dersom barna ikke fulgte hennes regler om ærlighet, ville de kunne ødelegge troverdigheten til hele familien. Jeg skal i det neste kapitlet belyse hvordan Dahabo også stilte krav til det somaliske nettverket for at det somaliske nettverkets troverdighet heller ikke skulle bli ødelagt.

Dahabo var bestemt på at barna skulle vise henne respekt:

Jeg er feminist. Jeg er ikke barnas slave. Alle barna må kysse mamma på hodet, vise respekt for mamma!

Dahabos utsagn kan virke strenge dersom vi sammenligner hennes forventninger til barna med mange nordmenns oppdragelse av sine barn der dialog og kompromisser er fremtredende. Det kunne virke som Dahabo tok mange avgjørelser på vegne av barna. Samtidig observerte jeg når jeg var hos henne, at hun lyttet til barnas synspunkter hele tiden. Jeg observerte også at en av sønnene kysset henne på hodet da han skulle ut en tur. Måten han gjorde det på virket helt naturlig for begge to.

Dahabo hadde foretatt mange valg i krysningsfeltet mellom tradisjoner hun hadde med seg og tradisjoner i Norge. Som henne måtte også barna gjøre mange valg på vei til å skape seg en identitet. Å bruke hodeplagg i form av et skjerf eller hijab er for mange muslimske kvinner et symbol på en tilhørighet innenfor religionen. Om døtrene skal bruke hijab eller ikke, var også blitt et tema i denne familien.

De gangene jeg traff døtrene til Dahabo, hadde aldri den yngste skjerf på hodet. Den datteren som var litt eldre, Sarah, var ofte barhodet, men av og til hadde hun skjerf på hodet. På spørsmål fra meg fortalte hun at når hun var på Koranskolen så hadde hun alltid et lite skjerf på hodet, men at hun tok det av når hun kom hjem.

På det tredje feltbesøket, da vi satt på terrassen, hadde Sarah et lite skjerf på hodet også hjemme. Jeg spurte henne om hun hadde begynt å gå med skjerf. Hun fortalte at hun hadde vært i Sverige på besøk. Der hadde hun vært sammen somaliske jenter på samme alder som henne som mente det var riktig å følge muslimske regler om å bruke skjerf på hodet. Nå ville hun selv gjøre det. Hun sa:

Jeg vil være en ordentlig muslimsk jente.

Etter at Sarah hadde gått inn i huset, kommenterte Dahabo Sarahs ønske om å bruke skjerf:

Sarah må bestemme selv om hun vil gå med skjerf eller ikke. Hun leter etter hva som er riktig å gjøre. Jeg tror at dersom hun får lov til å gå med skjerf, så finner hun etter hvert ut at det ikke er så viktig likevel. Slik var det med datteren til en venninne av meg. Venninnen min lot henne få bestemme selv. Hun gikk med skjerf en stund, så sluttet hun med det.

Å bruke skjerf kunne for Sarah være en måte å finne sin identitet som muslimsk kvinne. Hun var i et krysspress mellom somaliske jenter på samme alder i Sverige, somaliske jenter i byen hun bodde i og mulige negative holdninger til å bruke i skjerf blant nordmenn.

Dahabo derimot satte ikke datteren under press for om hun skulle bruke skjerf eller ikke. Hun ga døtrene frihet til å velge selv om de ville gå med skjerf eller ikke. Hun ønsket nok at Sarah ikke skulle bære hodeplagg, men innså at dette måtte Sarah finne ut av selv.

At hun lot døtrene avgjøre dette selv, var ikke populært blant alle kvinnene i det somaliske miljøet:

De andre damene sier at jentene mine ikke bruker skjerf. Jeg svarer at de må ha skjerf i moskeen, men ellers kan de bestemme selv.

Dahabo viste her at hun prøvde å balansere det å gi barna frihet til å gjøre egne valg og samtidig ta noe hensyn til andre i det somaliske nettverket.

Hylland Eriksen hevder at barn og barnebarn av innvandrere identifiserer seg sterkere med majoritetens verdier enn foreldrene. Ofte behersker de norsk språk og omgangsform like godt som de behersker foreldrenes kultur. De har tre hovedmuligheter i sin identitetsutvikling: de kan insistere på å bli behandlet som individer og ikke som representanter for ”kulturer”, de kan opprettholde en ”dobbel” identitet og kanskje fungere som ”kulturmeglere” mellom vertsbefolkningen og minoriteter, eller de kan tvert imot gå inn for å styrke sin ”opprinnelige” kultur og markere grenser i forhold til majoriteten ved å bli konservative vernere av en tradisjon (Eriksen og Sørheim 2006).

I Dahabos familie var det ingen konflikt mellom barna og mor knyttet til at barna ønsket å være mer norske enn det Dahabo kunne godta. Tvert imot. Det kunne heller virke som datteren Sarah i noen grad ønsket å styrke sin ”opprinnelige kultur” og å markere grenser mot det norske samfunnet når hun ville bære hodeplagg.

Selv bar Dahabo ofte et løst skjerf på hodet. De gangene jeg møtte henne gikk hun i vide og lange kjoler. Klesdrakten lignet på den som mange andre somaliske kvinner bærer, men det var ingen jellabib, dvs fotsid ensfarget drakt som dekker armer og ben. Denne klesdrakten blir brukt av mange av de somaliske kvinnene. Dahabo fortalte at når hun var på jobb i barnehagen, så brukte hun kjeledress når hun var ute.

Diskusjonen som foregikk blant de somaliske kvinnene i dette området, var parallell med beskrivelser fra London. Blant somaliske kvinner i London var det et press fra det moralske fellesskapet om å kle seg i tråd med muslimsk skikk. Klærne var ikke bare et uttrykk for religiøsitet, men også for fellesskap og for identitet, og for hvor sårbare de fleste kjente seg i eksilsituasjonen. Følelsen av utrygghet og det faktum at de stadig var utsatte for fremmede blikk,

koblet med sorgen og tapet som følge av flukten, krevde et vern i vid forstand. Ved å kle seg anstendig skapte de somaliske kvinnene en identitet som ”aksepterte andre” innenfor ”den nasjonale ordningen”. Klesstilen kan sees som en forsterking av deres identitet som ”sanne” muslimer der forbindelsen mellom religion og etnisitet vanskelig kan skilles (Talle 2006 i Eriksen 2006).

Dahabo bar en klesdrakt med enkelte elementer av det somaliske, men også elementer av det norske. Gjennom dette kunne hun oppnå tilgang til majoritetssamfunnet. Og det virket ikke som hun av den grunn ble utestengt fra det somaliske kvinnefellesskapet. Hun kompromiserte mellom det somaliske nettverket og norsk klestradisjon og beholdt anerkjennelse både i det somaliske og det norske miljøet. Kanskje hadde hun en moralsk autoritet som gjorde at de somaliske kvinnene respekterte henne. Det fremkom kritiske røster knyttet til døtrenes klesvalg, men det virker som Dahabo selv gikk fri.

Dahabo uttrykte stor frustrasjon overfor landsmenn som blir strengere på levemåter i et nytt land enn de ville ha vært i Somalia.

De som har masse gardiner på seg i Norge, de hadde ikke det før de kom hit. Mange dekker seg mer til, de snakker om religion, de er redde for at barna skal bli kristne. Jeg mener at barna må lære om alle religioner slik det er mulig her i landet. Men mange av de som kommer hit er analfabeter. Når imamen sier haram, det er ikke lov og halal, det er lov, så gjør de som imamen sier, de tenker ikke selv! Man må tenke selv!

Dahabo var ikke engstelig for levemåter i et nytt land. Hun fremstod på en måte som kan oppfattes som at hun var trygg i møte med eksillandets levemåter og normer.

Mennesker overalt og til alle tider er og har vært trygghetssøkende. Ønsket om trygghet er et kjerneanliggende for mennesker overalt (Eriksen 2006).

Utrygghet er en opplagt motsetning til trygghet. Usikkerhet kan også være en motsetning, særlig i forhold til eksistensiell trygghet. Risiko er en tredje motsetning til trygghet. Trygghet konnoterer forutsigbarhet og stabilitet; risiko konnoterer usikkerhet og fare. Et annet beslektet begrep er sårbarhet som motsetning til trygghet: Problemene tårner seg opp, og man kan lite gjøre – enten fordi man er grunnleggende avmektig (man er undertrykt eller rettighetsløs), eller fordi problemene synes å eksistere på et systemnivå der man har lite innflytelse (Eriksen 2006).

Innvandrere er minoriteter i et nytt land og kan oppleve seg avmektig fordi de mener at majoriteten forventer en tilpasning til majoritetens verdier, tradisjoner og levesett. Dersom dette oppleves som et press der folk må gå på akkord med de verdier de har med seg for å få innpass på sentrale arenaer, så kan dette oppleves som avmektighet.

Trygghet kan også ses i kontrast til frihet. Mange vil mene at de er komplementære, men ofte står mennesker overfor dilemmaer der de må velge mellom trygghet knyttet til tradisjon, statens makt, religion osv og frihet knyttet til åpenhet, ambivalens, individuelle valg der man ikke kan skylde på andre enn seg selv, osv. Valget mellom trygghet og frihet kan fremstå som et dilemma, et valg mellom onder (Eriksen 2006).

For innvandrere vil valgene gå flere veier. Tryggheten kan oppleves dersom man følger levesettet til andre innvandrere fra samme gruppe, et levesett som viderefører tradisjoner, religiøs praksis og normer fra opprinnelseslandet. Dette er en trygghet som kan skape avstand til eksillandets normer, tradisjoner og religiøse praksis dersom dette er annerledes i eksillandet. Dette kan skape utrygghet i forhold til majoritetssamfunnet.

Å velge frihet kan innebære å velge bort tradisjoner, normer og religiøs praksis fra eksillandet og etnisk nettverk i eksil. Mange innvandrere kommer fra land der individuelle valg ikke er en tradisjon og en norm, men der respekten for familien og fellesskapet og foreldregenerasjonen står høyt. Å velge vestlige normer med vekt på individuelle valg kan være en frihet for den enkelte, men en frihet som utestenger den enkelte fra fellesskapet, og som gjennom det kan oppleves som en ufrihet. Om dette så oppleves som en trygghet er et stort spørsmål.

Det virket som Dahabo mestret å balansere de valgene hun hadde tatt. Hun hadde en mangfoldig kontaktflate med landsmenn, andre innvandrere og nordmenn. Hun oppdro barna til respekt for seg som mor, men også til skolegang og utdanning, egne valg knyttet til religiøs praksis, klesdrakt, deltakelse på ulike arenaer, mat, samboerskap og giftemål. Hun bidro i det samfunnet hun levde gjennom arbeid, støtte til andre somaliere og kulturarrangement. Hun kledde seg som hun selv ønsket, levde både i tråd med verdier hun hadde med seg og levesettet i det landet hun bodde i. Hun var både støttende og krevende overfor landsmenn. Hun erkjente de tap hun hadde hatt, men likevel satset hun på livet i et nytt land gjennom eget arbeid og oppdragelsen av barna sine. Hun mestret både å være somalier blant somaliere og blant nordmenn. Hun problematiserte det ikke.

Måten Dahabo uttrykte seg og handlet på ga signaler om at hun var ikke var i tvil om hva hun mente var rett og galt. Det hun sa, sa hun høyt og tydelig, og det hun gjorde hang sammen med hva hun sa.

Da Dahabo var liten i Somalia, ble foreldrene hennes skilt. Dahabo og en bror vokste opp på barnehjem drevet av katolske italienske misjonærer. Dahabo ble opplært i katolsk tro. Hun utdannet seg til lærer i Somalia. Da hun giftet seg gikk hun over til islam. Disse faktorene har åpenbart bidratt til hennes balansering av ulike fenomener i eksillandet. Hun var ikke redd for

det som var annerledes fra levemåter i Somalia fordi hun kjente til kristne symboler og tradisjoner fra før.

Det synes åpenbart at hennes erfaringer, kunnskaper og verdier bidro til at hun kan møte en ny livssituasjon på en trygg måte.

Det at landsmenn av henne ble mer religiøse og strengere på å følge muslimske leveregler i eksillandet enn i opprinnelseslandet, kunne være deres måte å søke trygghet på fordi de gjennom dette får akseptasjon og støtte i eget nettverk og de opplevde trygghet i en utrygg kontekst.

Eriksen hevder at mange av dem som kom hit med et avslappet forhold til sin religion, uten sterke meninger om koranskoler og med et ønske om å tilpasse seg verstsamfunnet uten å protestere, likevel fortsetter å bli betraktet som fremmede, som annenrangs borgere selv etter flere år. Han hevder videre at dette kan resultere i kulturell puritanisme (Eriksen 2001).

I moderne stater deltar en stor del av befolkningen i et felles arbeidsmarked, går på offentlige skoler, deltar i statens politiske liv ved valg og i andre sammenhenger, og får beskyttelse og straff av politi og domstoler. Moderne stater er mektigere enn tradisjonelle stater, og de stiller derfor strengere krav til at befolkningen er integrert. I og med at mennesker fra forskjellige grupper går på de samme skolene, konkurrerer om de samme jobbene, leser de samme avisene, får de mye tettere kontakt enn i de tradisjonelle samfunnene, hvor to folkeslag med forskjellig religion og språk godt kunne leve få kilometer fra hverandre uten å ha nevneverdig mye med hverandre å gjøre. Når ulike folkeslag lever forholdsvis tett innpå hverandre, skaper utfordringer, problemer og muligheter (Eriksen 2001).

I Norge må flyktninger gå inn i et introduksjonsprogram med en gang de er bosatt i en kommune. Barna må gå i norske skoler, og det forventes at foreldrene er aktive i samarbeid med barnehage, skole og helsestasjon. Også i bomiljøer er det forventninger om deltakelse i fellesaktiviteter og at alle følger felles regler for hva som er tillatt og ikke tillatt. Det kan tenkes at landsmenn og kvinner av Dahabo har opplevd at de har kommet til kort i møte med det norske samfunn. Den svake økonomien mange flyktninger har over tid, at mange ikke kommer i arbeid, et negativt syn fra majoritetssamfunnets side på måten de går kledd og hva de spiser, kan medvirke til at de opplever seg presset til å delta i et samfunn der de ikke blir anerkjent og akseptert. Og som reaksjon på dette søker de sammen og forskanser seg mot majoritetssamfunnet ved å bli strengere på egne kulturelle og religiøse regler.

Dahabo gjorde ikke det. Men midt i hennes pågangsmot og optimisme ga også hun uttrykk for noe hun var frustrert over:

Jeg er voksen. Jeg er fri. Jeg jobber. Jeg betaler skatt. Jeg kan ha hodet høyt fordi jeg betaler skatt. Jeg er ikke en parasitt!

Alle mennesker ønsker anerkjennelse for den innsatsen de gjør. Våre holdninger til oss selv vokser frem i et samspill med holdninger som andre har til oss. Anerkjennelse handler både om å bli sett som det menneske man er, og om å se andre mennesker som de menneskene de er (Pettersen og Simonsen 2010). Dahabo fikk anerkjennelse i den private sfæren som mor, i fellesskapet på jobb og sosiale sammenhenger. Men hun var usikker på om hun ble anerkjent av samfunnet for øvrig når hun bekymret seg for om hun ble betraktet som en parasitt, en som snyltet på de andre.

4.2.2 Hos Sadio og Guled – enighet, uenighet og ambivalens

Sadio og Guled og deres to sønner hadde bodd i Norge flere år enn Dahabo. De fremstod som godt integrerte når begge var i arbeid i tillegg til studier, de bodde i egen bolig, og de hadde både et etnisk norsk nettverk og et nettverk fra egen etnisk bakgrunn. Sønnene var aktive både på skolen og i fritidsaktiviteter. Som beskrevet i første kapitel, var matpraksis i familien begrunnet med at familien ønsket å ha et sunt kosthold, de handlet i stor grad i vanlige butikker, og både mor og far laget mat i familien.

Familien hadde ikke etablert symbolske grenser mot det norske. Far Guled markerte heller en grense mot det somaliske. Dette kom enda mer fram i den andre samtalen jeg hadde med Sadio der hun ga sterkt uttrykk for at det var vanskelig for henne å fylle morsrollen i eksil. Temaet engasjerte henne veldig sterkt.

Jeg er en bra mamma for guttene, men jeg skulle ha lært barna mer om Somalia. Jeg reiste selv fra landet, jeg har bodd i mange land. Da pappaen min døde, gikk guttene mine på fotballkamp. Jeg ble lei meg. Guttene sa: ”Vi kjenner ikke pappaen din. Du må fortelle om han.”

Migrasjon og flukt medfører brudd som ofte innebærer at kontakten med familien i opprinnelseslandet blir brutt, særlig når situasjonen gjør det umulig å reise på besøk til hverandre. Sammenhengen mellom fortiden og nåtiden for både voksne og barn kan bli borte. Sadio hadde ikke vektlagt å fortelle sønnene om sin egen oppvekst i Somalia før hun oppdaget at

sønnene visste så lite om familien hennes. Sønnes fokus var livet i et nytt land, ikke landet hvor mamma og pappa hadde vokst opp i.

Sadio fortsatte:

Guttene kjenner ikke tradisjonene. Jeg mener mamma må lære barna hvor de kommer fra og hvem de er. Av pappa kan de ikke lære noe av dette! Det er mamma som er hjemme med barna. Mamma lærer barna alt. Jeg er ikke en ordentlig kvinne fordi jeg ikke har lært barna mine nok om Somalia, og jeg har antenner og vil være ute, ikke bare hjemme!

Sadio uttrykte at hun var ambivalent til seg selv som mor. Hun ønsket både å være yrkesaktiv og å være en god mor som lærte sønnene om tradisjoner fra Somalia. At guttene hadde gått på fotballkamp da faren til Sadio døde, var vondt for Sadio. Og hun tok skylden på seg fordi hun ikke hadde lært sønnene om bestefaren i Somalia.

Slektskap og familie er grunnleggende måter å tenke om personlig tilhørighet på. I eksil lever mange fjernt fra nettopp slektninger og familie.

Sadio sa så:

Guttene må lære Koranen. Jeg har lært barna å snakke somalisk. Guled har fortalt dem om slekten et stykke tilbake. Og vi feirer id. Før visste de mer om hvordan det er med norske tradisjoner; gå rundt juletreet, drikke gløgg, dra på skoletur, spille fotball, gjøre alt ”det norske”. Barna blandet id og jul, de visste mer om julen enn om id!

Hun fortsatte:

En av foreldrene må ofre seg og bruke mer tid på barna. Jeg gjorde det. Dersom begge går parallelt, så går det utover barna. Det er mamma som bærer tradisjonene. Mammaer bekymrer seg hele tiden. Jeg bekymrer meg når barna er ute. Det gjør ikke Guled. Mamma var redd for meg da jeg var liten. Jeg diskuterte med mamma. I Somalia respekterer barna foreldrene! Barna er lydige! Her gjør vi alt for barna!

Sadio hadde sterke meninger om hvor viktig morsrollen var, og implisitt i dette også hva farsrollen innebar. Men hun var frustrert fordi hun ikke hadde klart å fylle rollen i eksillandet på en god måte. Hun bebreidet seg selv fordi hun ikke hadde lært barna nok om Somalia og somaliske tradisjoner. Hun var preget av holdninger til kjønnsroller i eksillandet der det etter hvert er vanlig at både mor og far er yrkesaktive. Samtidig underkjente hun at far kan følge opp barna så godt som mor kan. Forventningen hun hadde til seg selv om hva en god mor er, stod i kontrast til konteksten hun levde i nå, og de kravene som ble uttrykt der og som hun også ønsket å følge. Sadio var ambivalent i forhold til hva som var riktig å gjøre. Etter brudd som følge av migrasjon, er det behov for å rekonstruere virkeligheten for å skape sammenheng i livet. Sadio var ambivalent til hvordan hun skulle fylle rollen som mor i eksil.

Sadio opplevde seg alene om å skulle formidle somaliske verdier til sønnene. Hun var frustrert over at Guled inntok en så avvisende holdning til dette.

Med styrke uttrykte hun:

Mannen min tåler ikke at jeg snakker om Somalia. Han blir sint når jeg snakker til guttene om det. Han vil ikke vite hva som skjer i Somalia. Han vil ikke lese om Somalia eller se på nettet. En voksen person må kjenne røttene sine. Vi er ifra Somalia!

Her kom det fram en sterk uenighet mellom ektefellene. Mens Sadio ønsket å holde på sin somaliske identitet, så ønsket Guled å ta avstand fra denne identiteten.

I eksil gjennomgår alle en identitetsmessig rekonstruksjon. I opprinnelseslandet var det ikke nødvendig å tenke på hvilken identitet man hadde, man var seg selv og det var det. I eksil er denne selvfølgeligheten borte. Identiteten må rekonstrueres. Sadio knyttet sin identitet både til det å være en moderne kvinne i utdanning og arbeid og til å inneha en morsrolle etter somalisk mønster. Guled tok avstand fra sin tidligere identitet som somalier og ville konstruere en ny identitet i eksillandet. Det samme ønsket han at sønnene skulle gjøre.

Sadio ønsket at sønnene skulle kjenne sine røtter, men var samtidig åpen for at guttene hadde norske kjærester. Det foreldrene stilte krav om var at sønnene ikke skulle bytte kjærester så fort. Hun fortalte:

Mange somaliske jenter er gift med norske gutter. I Somalia var det mange som giftet seg med italienere. Vi tenkte ikke på det som noe problem. Dersom en somalisk jente elsker en norsk gutt, så må hun få gifte seg med han. Dersom hun finner en muslimsk gutt så er også det ok.

Dette betydde at Sadio ikke hadde laget noen entydige regler for sønnenes valg av ektefeller.

Breivik bruker begrepene tilkobling og frakobling (Breivik 1997). Sadio ønsket å være tilkoblet til Somalia ved at guttene skulle kjenne røttene sine og ha kunnskaper om sin bakgrunn. Hun ønsket at guttene skulle være stolte over å være somaliere. Samtidig var hun tilkoblet til eksillandet når hun aksepterte at sønnene skulle kunne gifte seg med den de selv ville gifte seg med. Hun ønsket at sønnene skulle være i en både og posisjon, de skulle kjenne sin bakgrunn, men leve slik det er vanlig å leve i Norge. Sadio innså sin begrensning knyttet til hva hun kunne bestemme, men prøvde likevel å påvirke guttene til fortsatt å være tilkoblet også det somaliske. Kirsten Danielsen skriver i artikkelen ”Migranterfaringer – tilhørighet og lengsel” (2007), om hvordan tilhørighet konstrueres og erfares på de steder migranter kommer. Hun sier at i en

migrasjonskontekst er det lett å forestille seg at flytting og flukt er forbundet med bare tap som tap av hjem og identitet. Hun henviser til Malkki (1995) som hevdet at det er en essensialisering av eksiltilværelse, og mener det er nødvendig å stille et motspørsmål til denne oppfatningen. Tap av hjem og tap av identitet betyr ulike ting for ulike individer, avhengig av livsbane, livsprosjekt og migrasjonsårsak. Ikke all forandring, heller ikke den forandringen som eksiltilværelsen fører med seg, bør i utgangspunktet betraktes som uønsket, sjokkartet eller problematisk. Man kan anta at folk flytter for å lage et nytt liv, få en ny fremtid og for å få mulighet til å konstruere seg selv på nytt (Danielsen 2007).

Sadio så nettopp mye av det positive i å leve i Norge. Og både hun og Guled ga guttene mulighet til å delta på alle arenaene som vennene deltok på.

Danielsen påpeker videre at tilpasning kan være omkostningsfullt. En kan miste mye gjennom assimilering (Danielsen 2007). Sadio var redd for at guttene skulle miste sine somaliske røtter. Hun oppmuntret sønnene til å gå på koranskolen, snakke med dem om Somalia og om familien for at de ikke skulle bli fullstendig assimilert i det norske samfunnet, men også ta vare på sine somaliske røtter. Mens Guled ønsket at sønnene skulle utvikle en tilhørighet i Norge, så ønsket Sadio at sønnene skulle ha tilhørighet til både Norge og Somalia.

4.2.3 Hos Miriam, Deman og guttene – ambisjoner og utfordringer

I kapitlet om matpraksis presenterte jeg hvordan Miriam var nøye med å følge muslimske regler for matpraksis og å videreføre tradisjoner fra Somalia knyttet til mat. I dette kapitlet vil jeg drøfte hva hun vektla som mor, hva hun begrunnet dette med og hva innenfor ansvaret for sønnene som hun uttrykte var vanskelig.

Miriam var enslig mor, og det var hun fornøyd med å være:

Jeg var gift en stund, så ville jeg ikke være gift mer. Han måtte dra.

Uten mann er det veldig bra. Barna og jeg har god tid til å sitte sammen å snakke.

Det er ikke uvanlig at husstandene i somaliske familier består av en enslig mor med barn. Rent økonomisk er det mulig å klare seg som enslig forsørger i Norge, og det er tydeligvis ikke stigmatiserende i det etniske nettverket å være enslig mor. En av informantene uttalte at mange skilte seg også i Somalia.

Ved å være alene kunne Miriam bestemme over barna uten å måtte drøfte dette med barnas far. Det forenklet tilværelsen for henne, mente hun.

Miriam kom til Norge med lite skolegang i ballasten sin. Da jeg traff henne gikk hun på norskopplæring, og hun hadde en deltidsjobb. Hun hadde klare mål for sønnene sine i eksil:

Jeg håper barna får utdannelse. Så lenge det er ufred i Somalia, kan vi ikke dra tilbake. Dersom alt ble fred kunne vi dra tilbake.

For å hjelpe sønnene med leksene, hadde Miriam kjøpt en white board tavle som stod i stuen. Hun fulgte også sønnene på leksehjelp to ganger i uken. Leksehjelpen foregikk et annet sted enn der de bodde, og for å komme dit måtte de ta bussen til og fra.

Miriam var aktiv i forhold til guttenes skolegang også på andre måter. Hun fortalte at hun hadde tatt opp med skolen ting som ikke hadde vært bra. Hun var kritisk til noen endringer som var blitt gjort i opplegget for en av guttene, og hun hadde prøvd å komme i dialog med skolen. Deman hadde hjulpet henne med å skrive brev til skolen, og hun hadde ringt til skolen. Flere ganger hadde det ikke skjedd noen endring etter at hun henvendte seg til skolen. Da hadde hun bedt en norsk mann som hun kjente om hjelp. Han ringte skolen for henne. Da han tok kontakt med skolen, hadde skolen vært villig til å endre sine tiltak.

Dette viste at hun ikke alltid ble tatt hensyn til av enkelte av tjenestene i kommunen hun bodde i. Årsaken kunne være knyttet til hennes status som somalisk kvinne, kledd i hijab, og at skolen ikke løp noen risiko ved å overse det hun presenterte. Hun ble ikke anerkjent fordi hun tok kontakt med skolen, men miskjent ved at skolen ikke fulgte opp det hun ønsket. Miriam ga seg likevel ikke og fant løsninger for å legge trykk på skolen. Hun fremstod som en aktiv aktør i utformingen av foreldrerollen i eksil.

På fritiden var sønnene aktive på fotballaget i nærområdet. Miriam uttrykte at det var viktig for sønnene å være sammen med andre barn. Der de bodde, lekte sønnene mye med andre innvandrerbarn. På fotballaget var det barn med ulik etnisk bakgrunn.

Samtidig som Miriam oppmuntret sønnene til fotball og lek i nærmiljøet, så virket hun bekymret for sønnene. Hun gikk ofte ut på verandaen og så etter guttene. Når guttene ventet på bussen på vei hjem fra koranskolen, så snakket hun med dem på mobilen. Hun fortalte at tidligere hadde bussen gått oftere fra byen til dit hun bodde. Nå hadde busselskapet redusert antall avganger, og det betydde at sønnene ofte måtte vente lenge på bussen. Da ble Miriam bekymret for at de skulle begynne å krangle mens de ventet.

Det var tydelig at Miriam ikke kjente seg trygg som mor i eksil. Hun fortalte om erfaringer hun hadde gjort der hun ikke alltid ble tatt på alvor av offentlige tjenester i majoritetssamfunnet. Samtidig hadde hun ikke noe annet valg enn å bli i eksillandet. Hun var i en vanskelig rolle der

hun prøvde å skape et meningsfylt hverdagsliv i et nytt land, men der hun flere ganger ikke fikk gjennomslag selv om hun fulgte spillereglene i eksillandet.

Miriam var nøye på at sønnene beholdt sin tilhørighet i somaliske tradisjoner og muslimsk tro.

Hun uttrykte det slik:

Barna er norsksomaliske. De lærer morsmålet sitt, de går på koranskolen og de spiser somalisk mat. Halvparten er bra i Norge, halvparten er ikke bra. Det at ungdommene røyker og drikker er ikke bra.

Miriam hadde flyttet grensene for sønnenes identitet. Hun hadde akseptert at de var både norske og somaliske. Samtidig var det ikke tvil om at hun var redd for at de skulle bli for norske.

Gjennom å videreføre matretter fra Somalia, overholde muslimske regler knyttet til mat, bønn og Ramadan, snakke somalisk med sønnene og sende de på koranskolen to timer både lørdag og søndag, håpet hun at de ville beholde sin somaliske og muslimske identitet.

Det som skulle læres på koranskolen var omfattende:

Der lærer de å be. Det er vanskelig å be på arabisk. Først må de lære det arabiske alfabetet. Så må de lese gjennom hele Koranen. Når de har lest hele Koranen, så er de ferdig på koranskolen.

Miriam prøvde å finne en balanse mellom tilpasning til majoritetskulturen og bevaring av opprinnelig kultur. Hun var selv sosialisert i Somalia i en helt annen kontekst enn den hennes sønner vokste opp i nå. Al-Araki hevder at når muslimske foreldre ønsker at barna skal bruke mye tid på å lære tradisjoner fra opprinnelseslandet og muslimske religiøse regler, så kan barna gå glipp av viktig læring innenfor norsk kontekst. Det er vanskelig for barna å mestre begge kontekster. Han hevder at innvandrerforeldre bør senke kravene til læring av tradisjoner og religiøse leveregler slik at barna kan bruke tid på lekser på norsk skole (Al-Araki 2007).

Det er et spørsmål om Miriam stilte for store krav til sønnene når hun krevde at de skulle gå på koranskole både lørdag og søndag i tillegg til vanlig skolegang resten av uken. Det kan være at det kostet mye for sønnene å skulle mestre både en norsk kontekst i ukedagene og en somalisk og muslimsk i helgene.

Studier gjort i Nederland viser at et viktig skille mellom minoritetsgruppene og majoritetsbefolkningen er dualiteten mellom det indre og det ytre liv, det vil si mellom hjemme og ute. For majoritetsbefolkningen er det ingen kulturforskjeller om man beveger seg hjemme eller ute. For minoritetsgruppene er det viktig med tilpasning til samfunnet ute for å få de samme

mulighetene som majoritetsbefolkningen. Men hjemme beholder mange sin opprinnelige kultur av psykiske og sosiale grunner (Al-Araki 2007).

Forskjellene mellom Somalia og Norge er store. Miriam forsøkte å finne en måte å leve på der hun tok hensyn til både tradisjoner og religiøse leveregler fra opprinnelseslandet og levemåter i et sekularisert eksilland. Hun forsøkte å skape en sammenheng mellom livet før og nå. Det ga henne trygghet som mor, men det var krevende for sønnene å mestre alle deler i hverdagen. Miriam markerte grenser mot det norske, men samtidig var verken hun eller sønnene forskanset innenfor det somaliske.

4.3 Nettverk og tilhørighet i eksil

I de to foregående kapitlene har jeg drøftet hvordan informantene tilpasset livet i eksil innenfor to områder i hverdagslivet. Det første området var hvordan informantene løste matpraksis i eksil, det andre var hvordan foreldreroller ble utøvd i eksil. I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for hvilket nettverk informantene hadde og hvilken betydning nettverket hadde for informantene.

Å være en del av et fellesskap utgjør et basalt menneskelig behov. Vi trenger tilhørighet, noen vi kan være oss selv sammen med, og som aksepterer og bekrefter oss. Flyktninger har vært del av et slikt fellesskap i opprinnelseslandet i familien, slekten og naboskapet (Brunvatne 2006).

Ved å forlate opprinnelseslandet, forlot de også det fellesskapet de var en del av. I eksil må fellesskap bygges på nytt. Det å flytte fra et land til et annet medfører ofte en radikal omorganisering av nettverk, de følelsesmessig nærmeste er plutselig på lang avstand og kontakt må skje på nye måter. Daglig omgang med dem man jobbet sammen med opphører og man tvinges til å forholde seg til mennesker man selv ikke har valgt å omgås med (Engebriksen og Fuglerud 2009).

Kontakter og forbindelser, venner og familie, er svært viktig for folk som skal etablere seg i et nytt land. Hvilke nettverk man har og hva man kan be sine venner, sin familie og sine kontakter om, er imidlertid noe som varierer. Sosiale relasjoner er individuelle, men de er også institusjonelle, en svoger eller svigerfar ett sted er noe annet enn de samme biologiske relasjonene et annet sted, de er fylt med ulik mening. I en migrasjonssituasjon setter derfor ulike typer nettverk ulike betingelser for hvilken hjelp og støtte en person kan få av andre (Ibid).

I dette kapitlet vil jeg drøfte hvilken betydning ulike nettverk hadde for informantene. Jeg vil sette fokus på om nettverkene ga beskyttelse og hjelp, om de utøvde press i noen retning og om de formidlet sosial kapital innenfor hverdagen i eksil.

4.3.1 Innvandrerbbutikkene som møteplass og nettverk

Jeg vil starte dette kapitlet med å fokusere på den betydningen innvandrerbbutikkene hadde for flere av informantene. Alle informantene var godt kjent med innvandrerbbutikkene, og flere av dem handlet i disse butikkene ganske ofte. De begrunnet dette med at i disse butikkene fikk de handlet halal mat og produkter som de ikke fantes i de vanlige matbutikkene i byen. Innehaverne i innvandrerbbutikkene importerte matvarer fra mange land som Egypt, Tyrkia, Hellas, Thailand, Japan, Vietnam. Dette satte mange av informantene stor pris på.

I dette kapitlet vil jeg fokusere på at innvandrerbbutikkene også dekket et annet behov enn matvarene i seg selv, nemlig det å være en møteplass for mange innvandrere.

I innvandrerbbutikkene dominerte ikke majoritetsbefolkningen, men tvert imot innvandrerne. Disse butikkene var deres hjemmebane. Det var alltid en veldig hyggelig stemning i butikken; kundene hilste på hverandre og pratet gikk mellom innehaveren og kundene, spesielt de kundene som var innvandrere.

Jeg observerte en påfallende forskjell i hvordan nordmenn og innvandrere oppførte seg i butikkene. Nordmennene handlet raskt og målrettet og pratet langt mindre enn innvandrerne.

Kundene som tydeligvis hadde en innvandrerbakgrunn håndhilste på kjente de traff i butikkene og på innehaveren, og de pratet med hverandre. Når de hadde samme språkbakgrunn, snakket de sammen på morsmålet. Når de hadde forskjellig språkbakgrunn, snakket de norsk med hverandre.

I tillegg til å selge matvarer, så fungerte innvandrerbbutikkene som et sosialt møtested.

Omgangsformen var annerledes enn den som er i de vanlige supermarkedene der folk har det travelt, ikke har tid til å hilse annet enn i forbifarten, slett ikke tid til å prate, men haster av sted.

Kanskje lå omgangsformen mer opp til væremåten i de landene innvandrerne kom fra. Dette kunne være noe av grunnen til at innvandrerbbutikkene hadde mange kunder som var innvandrere.

Disse butikkene kunne overleve i konkurranse med store kjeder som ikke lå langt unna nettopp fordi de møtte andre behov enn bare å selge matvarer. Innvandrerbbutikkene ble konstruert som et eget samfunn der innvandrere opplevde tilhørighet fordi både matvarene og samhandlingen

minnet om hverdagslivet i opprinnelseslandet. Dette ga en opplevelse av sammenheng i et liv som inneholdt mange brudd.

Innvandrerbutikkene var antagelig spesielt nyttige for innvandrerne som var nyankomne. Her kunne de kjøpe matvarer som lignet på matvarer i opprinnelseslandet. I tillegg kunne de få råd og hjelp om hvordan de skulle kunne finne fram i eksillandet på andre områder. Sånn sett hadde innvandrerbutikkene en sosial kapital som nyankomne innvandrere kunne dra veksler på.

Innvandrerbutikkene var tydelig viktige for mange, så viktig at kundene kunne se gjennom fingrene med enkelte ting. Dette ble synliggjort ved følgende utsagn:

Vi var på innvandrerbutikken og sjekket prisen på noe kjøtt som selges der. Det var kr 79,- pr kg. Like etterpå traff vi "vår venn" fra innvandrerbutikken på et supermarked. Han handlet kjøtt der for kr 49,- pr kg. Dette er det samme kjøttet som han selger på innvandrerbutikken for kr 79,- pr kg!

Informanten lo litt da han fortalte dette. Jeg tolker dette til at noen hadde oppdaget at ikke alt kjøttet som ble solgt var rituelt slaktet. Men dette skapte ikke noen stor debatt, ikke stor kritikk. Kundene så igjennom fingrene med det. Det var ikke så farlig. Siden salget av rituelt slaktet kjøtt var ett av varemerkene for butikken, så ville man ikke kritisere dette åpenlyst fordi da ville butikken kunne miste kunder og levegrunnlaget. Det var et ønske om å opprettholde butikken, og da måtte man heller se igjennom fingrene med noe av det som skjedde.

Alle spiller vi i følge Goffman roller i sosiale situasjoner for å fremstå respektable (Goffman 1992). Informantene ønsket at innvandrerbutikkene skulle fremstå som respektabel. Det kunne godt tenkes at flere av kundene var klar over at ikke alle kjøttvarene var rituelt slaktet, men fasaden ble opprettholdt fordi alle ønsket å ivareta respektabiliteten til innvandrerbutikkene. Kundene dannet en stilltiende felles front for ikke å ødelegge butikkens rykte, men sikre at butikkene fortsatte virksomheten både som selger av matvarer som kundene trengte og som møteplass, nettverk og sosial kapital i eksillandet.

Alle informantene mine kjente til innvandrerbutikkene, men de besøkte disse butikkene i ulik grad. Det var også andre forskjeller i nettverkene til informantene. Dette vil jeg belyse i de følgende kapitlene.

4.3.2 Hos Iman og Ahmed – åpenhet for begge deler

Imam og Ahmed var aktive både i sitt etniske nettverk og i det norske nettverket. Alle de fem barna deltok i ulike fritidsaktiviteter. En av døtrene gikk på ridning, en på norsk folkedans, den tredje på fotball der også sønnene gikk. Under det ene feltbesøket kom den eldste av sønnene hjem fra fotballcup. Han var stolt fordi laget hans hadde gjort det bra på cupen. Pappa Ahmed fortalte at han kjørte barna til og fra aktiviteter mange ganger. Noen ganger syklet de dersom ikke aktiviteten var så langt unna.

Etter at feltbesøkene mine var avsluttet, traff jeg familien på et arrangement i byen de bodde i. På dette arrangementet danset flere av barna, både guttene og jentene i en dansegruppe. De danset danser fra landet de kom fra.

Barna til Iman og Ahmed hadde en oppvekst der de deltok både i norske aktiviteter og aktiviteter fra opprinnelseslandet. De var ikke frakoblet sin kulturelle bakgrunn, men tilkoblet både sitt opprinnelige kulturelle bakgrunn og kulturen i eksillandet. Foreldrene var åpne for det nye, og samtidig videreførte de tradisjoner og ferdigheter fra opprinnelseslandet.

I kapittel 1.1 gjorde jeg rede for forskning som Alejandro Portes og Ruben Rumbauts har gjort. Deres fokus var hvilke grupper av innvandrerungdom som gjør det godt og hvilke som gjør det mindre godt i det amerikanske samfunnet. De argumenterer for at de familieressursene som gjør det mulig å overvinne diskriminering og gatekultur hovedsakelig er to typer: På den ene siden utdanning og kunnskap som skaper tilgang til økonomiske goder og framtidsmuligheter, på den andre siden sosial kapital i form av familiestrukturer og etniske nettverk (Portes og Rumbaut 2001a).

I familien til Iman og Ahmed var det en stabil familiestruktur der begge foreldrene støttet opp om barnas skolegang og fritidsaktiviteter. Samtidig var familien aktive i det etniske nettverket. De fortalte at det å være sammen med andre fra Midt-Midtøsten var viktig særlig knyttet til tradisjoner og fester som var del av familiens bakgrunn.

Gjennom foreldrenes åpenhet overfor både norsk skole og nettverk og det etniske nettverket, ga de, i tråd med Portes og Rumbauts argumentasjon, barna sosial kapital til å kunne mestre livet i Norge.

Familien uttrykte også savn etter den atmosfæren og det nettverket de hadde forlatt. Under en av samtalene uttrykte en av døtrene følgende:

Det er veldig stille her i Norge. Vi er vant til å bo tett innpå hverandre og til å være mye sammen. Vi er vant til å høre mye trafikk og mange lyder.

Mor Iman tilføyde:

Her er det akkurat som når det var portforbud i det landet vi bodde i, helt stille og alle er inne. For 10 år siden hadde vi 40 dager uten strøm og vann. Det var vanskelig.

Far Ahmed la til:

Vi som er voksne savner landet vi bodde i. Men det var ufrihet der. Det var check points overalt, umulig å komme fram. Her er det frihet og det er trygt. Vi har kontakt med andre familier fra landet vi bodde i fordi vi er vant til å være mye sammen.

I disse uttalelsene lå det et savn av det tette nettverket der mennesker lever inntil hverandre på en annen måte enn vi vanligvis gjør i Norge. Savnet av menneskene og de kjente lydene var vanskelig å leve med. Da far Ahmed brøt inn så var det for å peke på det vonde som familien erfarte i Midt-Østen og som de ikke trenger å være redd for her. For han var friheten og tryggheten det viktigste. Ahmed var den i familien som hadde sittet i fengsel og opplevd de tyngste traumene. Kanskje var det på grunn av hans politiske aktiviteter at familien måtte reise fra opprinnelseslandet. Derfor var det antagelig viktig for Ahmed å peke på de gode sidene ved livet i eksil.

Det etniske nettverket kompenserte noe for savnet av nettverket i opprinnelseslandet. Det å være sammen med andre familier fra opprinnelseslandet ble en erstatning for familiemedlemmer som bodde langt unna. Samværet ble et viktig element for å skape sammenheng i livet, for å oppleve trygghet og glede, for å kunne ha et fellesskap med andre som familien følte tilhørighet med. De voksne hadde funnet en form der de både hadde kontakt med nordmenn, men hvor tryggheten lå i kontakten med det etniske nettverket. For barna kunne det virke som barnehagen, skolen og fritidsaktivitetene utgjorde det viktigste nettverket som ga tilhørighet i eksil. Men opplevelsen av fellesskap med familier fra Midt-Østen medvirket til å skape sammenheng også i deres liv.

4.3.3 Hos Miriam, Deman og guttene – tryggheten i det somaliske

Jeg har i kapitlene foran vist hvordan Miriam tilpasset livet i eksil gjennom matpraksis og foreldrerolle. Mange av de valgene hun gjorde var motivert av at hun ønsket å videreføre tradisjoner fra opprinnelseslandet. Dette gjaldt hvilken mat hun laget, hvor hun handlet og hva hun mente var viktig for sønnene å lære når sønnene gikk på koranskolen to dager i uken. Samtidig var hun opptatt av at guttene skulle klare seg godt på skolen og skaffe seg en utdanning i eksillandet.

Med tanke på hennes nettverk i eksil så levde hun, sønnene og slektningen Deman aktive liv der de både hadde relasjoner med etniske nordmenn og etniske somaliere. I bomiljøet og på koranskolen var sønnene mest i kontakt med andre innvandrerbarn, mens på skolen og på fotballaget var sønnene sammen med barn med ulik etnisk bakgrunn. Sønnenes nettverk var i stor grad blandet.

Miriam's nettverk utenom norskopplæring og deltidsjobb var i all hovedsak knyttet til å være sammen med andre somaliske kvinner. Da snakket de somalisk sammen og gjorde ting som var knyttet til sin somaliske bakgrunn. I ferietiden reiste Miriam med guttene til somaliere i Sverige. Deman gikk på skole sammen med mange nordmenn. Men det kom ikke fram om hun hadde noe særlig kontakt med klassekameratene på fritiden. Da virket det heller som hun var mye sammen med Miriam.

Miriam var alenemor. I et tidligere kapittel refererte jeg at hun syntes det gikk helt fint å være alenemor. Hun hadde bodd sammen med en mann en stund, men hun likte best å være uten mann. Da kunne hun bestemme alt selv, uttrykte hun.

Engebriksen og Fuglerud drøfter nettopp at mange somaliske kvinner er alenemødre. De hevder at de brutte relasjonene i somaliske familier henger i noen grad sammen med at somaliske kvinner er uavhengige. For somalieres vedkommende er det ting som tyder på at den tradisjonelle rolleutformingen er blitt forrykket ved at ektemenn ofte går uten arbeid og derfor vanskelig kan ivareta sin tradisjonelle forsørgerrolle. For kvinnene øker belastningen med et stort antall barn og ikke lenger støttende naboer og familiemedlemmer som kan hjelpe til i hverdagen. Disse forholdene hevdes av somaliene selv å ha ført til en "kjønnskrig" i eksil. I en slik situasjon kommer den norske velferdsstaten med sin ideologiske støtte til kvinner generelt, og sine økonomiske støtteordninger for enslige mødre spesielt, de somaliske kvinnene til hjelp. Der ektefellene ikke blir enige, representerer de nye omgivelsene en mulighet til å unnsnippe dominerende og i enkelte tilfeller voldelige ektemenn. Slik kan den høye skilsmisefrekvensen blant somaliere like gjerne fortolkes som en økt selvbevissthet blant kvinner enn som et nederlag for minoritetsfamilien (Engebriksen og Fuglerud 2009).

Miriam var bevisst på hva hun ville. Men det å være alenemor var også problematisk for Miriam. Som en viktig person i hennes nettverk i Norge var slektningen Deman. I fritiden hjalp Deman Miriam med husarbeid, matlaging og med kontakt med ulike deler av hjelpeapparatet i Norge. Det var tydelig at Miriam og Deman utgjorde det nære nettverket for hverandre.

Jeg har i et tidligere kapittel vist hvordan Miriam strevde med å bli tatt på alvor i kontakt med ulike offentlige tjenester. Når hun skulle skrive brev til disse tjenestene, så var det Deman som skrev for henne. Og Deman var med henne i møte med ulike kontorer og tjenester. Deman var en betydningsfull støttespiller for Miriam i hennes møte med det norske. På samme måte var Miriam en støttespiller for Deman i hennes aleneliv som somalisk kvinne i Norge. Begge var sentrale aktører i hverandres nettverk.

Men de klarte ikke alltid å få gjennomslag i møte med tjenestene i eksil. Da spurte Miriam nordmenn i nettverket sitt om de kunne hjelpe henne. Flere ganger tok disse personene kontakt med tjenestene i kommunen på vegne av Miriam. Og da ble hun hørt på en annen og bedre måte. Dette viste at det var vanskelig for henne som somalisk kvinne å oppnå de rettighetene som hun egentlig hadde i eksillandet. I flere situasjoner ble hun avhengig av nordmenn som kjente systemene bedre og kanskje også hadde en status for å kunne aksjonere på vegne av henne. Hennes etniske nettverk kunne ikke bistå henne med tilstrekkelig sosial kapital til å løse utfordringene i eksillandet. Hun var avhengig av å hente sosial kapital i sitt norske nettverk.

Mange somaliere har opplevd en stor overgang fra et samfunn oppløst av krig, til et samfunn som har form av å være en gjennomorganisert velferdsstat. Mange somaliere er fylt av uro og engstelse, og mange sliter med å finne seg til rette (Hjelde og Fangen 2006). Årsaker til dette kan være at mange somaliere blir møtt med nettopp innvandrerfiendtlige holdninger og diskriminering. Dette kan foregå på et strukturelt plan eller i møte med representanter fra majoritetsbefolkningen. Dette bidrar til å vanskeliggjøre tilgangen til arbeids- og boligmarkedet. Vanskeligheter i eksil kan også skyldes traumatiske opplevelser og tap og manglende skolegang. Disse vanskelighetene har også andre etniske flyktninggrupper, men somaliere i Norge ser ut til å være i en spesielt vanskelig situasjon (Ibid).

I kapittel 3.2.4 beskrev jeg hvordan nettopp somaliere opplever seg krenket over den måten de blir møtt på i det offentlige og over måten de blir fremstilt i media.

Når Miriam fortalte om de situasjonene hun hadde vært i og ikke blitt hørt av ulike offentlige tjenester, så kan det tyde på at hun hadde vært offer for diskriminerende holdninger i tråd med det Hjelde og Fangen argumenterer for. Det positive var likevel at hun fant andre måter å gå fram på slik at hun i stor grad oppnådde det hun ønsket.

Miriam hadde god kontakt med andre somaliske kvinner. Ved en anledning, da jeg var hos Miriam, fortalte hun at en somalisk kvinne var syk og lå på sykehuset. Miriam spurte om jeg

kunne kjøre henne og en somalisk dame som var nabo med Miriam til sykehuset for å besøke hun som var innlagt. Etter at vi var ferdig med samtalen vår, kjørte jeg de to på sykehuset. Venninnen snakket litt norsk. Mens vi kjørte snakket de to ivrig sammen på somalisk. Det var tydelig at de kjente hverandre godt. Da vi kom til sykehuset, stod det flere somaliske damer utenfor døren. Miriam fortalte at det var en somalisk skikk og plikt å dra på sykehuset på besøk dersom en de kjente var innlagt. Hun var klar over at ikke alle kunne komme inn til pasienten, men det viktigste var at andre kunne bekrefte at hun hadde vært på sykehuset. Til tross for at de i denne situasjonen visste at de sannsynligvis ikke kom til å treffe pasienten selv, så var det å oppsøke den syke en viktig symbolsk handling innenfor deres tradisjon.

I et forskningsprosjekt blant somaliere fant Hjelde og Fangen at somaliere i eksil hadde en hjelpeforståelse overfor hverandre som var preget av omfattende, helhetlig og personlig omsorg og vilje til å være nær og følge opp over tid, og involvere landsmannen i sitt eget liv hvis situasjonen krevde det. Materialet viste at man plikter å stille opp for andre somaliere (Hjelde og Fangen 2006).

Somalieren er fremdeles midt i sin migrasjonsprosess. Mange bekymrer seg for hvordan de skal kunne oppfylle sine forpliktelser overfor slektninger i hjemlandet som ønsker å reise ut eller nylig har ankommet et nytt land og hadde behov for hjelp. Selv om de fleste selv er avhengige av sosialhjelp i Norge, fungerte derfor nettverket som viktige kanaler for økonomisk assistanse og praktisk rådgiving (Engebrigtsen og Fuglerud 2009).

Miriam hadde nær kontakt med andre somaliske kvinner og ga og fikk hjelp av dem. Å leve i eksil med mye nytt og fremmed rundt seg kunne oppleves utrygt og slitsomt. Å ha et somalisk nettverk og å følge reglene i dette nettverket, kunne gi den enkelte trygghet og sikkerhet i en utrygg hverdag. Ved at Miriam stilte opp en dag, ville andre stille opp andre ganger for Miriam. Eksilsomalierne var et viktig sikkerhetsnett for Miriam.

Ved å stille opp for hverandre tilfredsstilte de somaliske kvinnene normene i det somaliske nettverket. Antagelig var dette samtidig viktig for ikke å bli utsatt for kritikk av det samme nettverket. Press og kritikk fra eget etnisk nettverk har jeg drøftet i lys av utsagn fra Dahabo i forrige kapittel, og jeg skal belyse det nærmere videre i dette kapitlet.

Miriam var nært knyttet til det somaliske kvinnenettverket. Gjennom dette hadde hun fellesskap og tilhørighet. Nettverk kunne også gi sosial kapital innenfor noen områder. Dersom mange av kvinnene var i samme situasjon som henne, så var det derimot fare for at de ikke kunne gi hverandre sosial kapital til å forstå det norske samfunnet på en bedre måte.

Av det Miriam sa, tolker jeg at hun i liten grad hadde tilknytning til nordmenn utenom skole og arbeid, med unntak av noen ressurspersoner som hjalp henne i vanskelige saker. Den manglende daglige kontakten med flere nordmenn ville i det lange løp kunne medføre en økende distanse og manglende opplevelse av tilhørighet til det norske samfunn.

4.3.4 Hos Dahabo – åpenhet med stort hjerte

I kapittel 4.1 og 4.2 har jeg allerede beskrevet hvor aktiv Dahabo var innenfor både sin egen familie og i kontakten med andre somaliere. I dette kapitlet vil jeg mer eksplisitt belyse hva slags rolle hun gikk inn i knyttet til spesielt det somaliske nettverket.

Dahabo kom fra Somalia som Miriam gjorde. Men hennes nettverk var på mange måter annerledes enn Miriam sitt. Dahabo hadde et stort nettverk både blant somaliere, innvandrere fra andre land og nordmenn. Nettverket hadde hun opparbeidet på arbeidsplassen og i alle aktivitetene hun deltok i på fritiden. Da jeg startet arbeidet med dette prosjektet og skulle finne informanter, dukket Dahabos navn opp med en gang spesielt hos ansatte i flyktningarbeidet og i barnehage og skoletjenesten. Det var tydelig at Dahabo hadde stor tillit i de kommunale tjenestene som en som kunne bidra i integreringsarbeidet i kommunen. Hun gikk inn i mange oppgaver både som del av arbeidet sitt, men i enda større grad på fritiden. Kanskje definerte hun aldri noe som fritid, men så på alt det hun gjorde som et ansvar hun hadde for å forbedre somalieres liv i eksil og skape bedre kontakt mellom somaliere og majoritetssamfunnet.

Den første gangen jeg møtte henne var på et stort kulturarrangement der hun hadde ansvaret for en gruppe somaliske kvinner som solgte tradisjonell mat fra Somalia. Hun hadde sittet i arbeidsgruppen for arrangementet, og hun hadde organisert matlaging og salg med de somaliske kvinnene.

Da jeg kom hjem til Dahabo første gang, ble jeg overrasket over hvordan hun hadde møblert stuen i hjemmet sitt. Langs veggene hadde hun sofaer med små bord foran. Det var ingen sofagrupper, men sofaer langs veggene. Dette var en måte å møblere på som ikke er vanlig i norske hjem. Senere spurte jeg Dahabo om hvorfor hun hadde møblert på den måten. Da fortalte hun at ved å sette sofaene på den måten, fikk hun plass til å samle mange hjemme hos seg.

Måten hun hadde møblert på var et symbol på hvilken rolle hun hadde innenfor nettverket sitt. For Dahabo var det viktig å samle somaliere som hadde behov for hjelp og støtte. Hun fortalte at hun samlet somaliske kvinner for å gi praktisk hjelp, for å diskutere vanskelige saker i det somaliske miljøet, for å planlegge arrangementer som skulle gjennomføres og for hygge og fest.

Dahabo følte et stort ansvar for det somaliske nettverket. Hun ønsket å bidra til at somalierne skulle mestre livet i eksil. Hun ville hjelpe andre somaliere til å opprettholde verdigheten i eksil, og hun ville opprette balanse når det var blitt ubalanse blant somalierne. Som et verktøy for å gjøre dette, hadde hun innredet stuen slik at den kunne fungere til et slikt formål.

Dahabo var ikke bare opptatt av det somaliske nettverket. Hun var også opptatt av å skape gode relasjoner i hele det afrikanske nettverket og også i det norske nettverket når hun på frivillig måte var aktiv bidragsyter i både organisasjoner og arrangementer.

Thomas Hylland Eriksen skriver at mange ikke-vestlige folkeslag oppfatter enkeltpersonen helt og holdent som et produkt av sine relasjoner der den enkelte har mange og livsvarige forpliktelser overfor sin familie, og at tanken om det fritt handlende individ er en typisk moderne, vestlig forestilling. Det vestlige mennesket er først og fremst definert i kraft av sine individuelle rettigheter (Eriksen 2001). Dahabo passet delvis inn i dette. Hun mente nok at hun hadde forpliktelser overfor somaliere når hun brukte ressurser på å støtte, hjelpe og veilede dem. Samtidig var hun en modig person når hun deltok i flere nettverk og også hevdet sine selvstendige meninger både i somalisk nettverk og norsk nettverk. Dahabo kan ikke plasseres innenfor en enten vestlig eller ikke-vestlig tradisjon. Hun forstod og behersket begge tradisjoner. Dahabo hadde en sosial kapital som hadde stor betydning både i hennes relasjoner med somaliere, andre innvandrere og nordmenn. Antagelig var noe av dette knyttet til at hun hadde en sosial kapital med seg fra Somalia fordi hun der hadde lært kulturelle koder under oppveksten som hun dro nytte av i eksil.

Dahabo var modig sosialt sett. Det viser denne korte fortellingen:

Når jeg sitter på bussen, og jeg ser at andre blir usikre når jeg setter meg ved siden av dem, så spør jeg om de er redde for meg. Jeg begynner å snakke med dem.

Hun fortalte at hun aldri hadde opplevd at noen hadde avvist henne når hun var så direkte. Tvert imot, så hadde hun alltid fått en hyggelig samtale.

Dahabo hadde en offensiv strategi i møte med nordmenns usikkerhet. Hun utfordret nordmenn hun møtte, men på en måte som skapte dialog, ikke motstand. Gjennom dette hadde hun fått kontakt med mange nordmenn.

Dahabo var ingen passiv tilskuer, men en aktiv aktør. Som aktør var Dahabo opptatt av både å opprettholde og beskytte respektabiliteten og verdigheten til barna, andre somalieres og sitt norske nettverk. Hun forsøkte å være en aktiv brobygger innenfor sitt mangfoldige nettverk.

Aakvaag skriver at aktøren ikke ligger under for verken ytre eller indre determinerende sosiale krefter, men er på en kompetent og fri måte engasjert i å produsere sosial orden nedenfra og opp. Aktører gjør bruk av ulike metoder når de på en aktiv og kreativ måte konstruerer og opprettholder en meningsfull og ordnet sosial verden (Aakvaag 2008).

Dahabo lot seg ikke dirigere av verken sitt somaliske nettverk eller norsk nettverk. Hun tok vare på noen elementer i sin bakgrunn, samtidig som hun ga slipp på andre elementer og tilegnet seg levesettet i Norge. Dahabos orientering var mest rettet mot eksillandet. Men ikke i form av assimilering av alle levestiler i eksillandet. Dahabo tilnærmet seg livet i eksil på en ny og egenartet måte som en aktiv aktør.

4.3.5 Hos Sadio og Guled – åpenhet og ambivalens

Sadio og Guled hadde bodd lengst i Norge av alle informantene. I det andre feltbesøket fortalte Sadio om hvordan hun selv hadde endret seg mens hun flyttet fra Somalia til et land i Østen og til slutt til Norge.

Hun fortalte at hun var flink på skolen i Somalia og hadde gode karakterer. Planen var at hun skulle studere økonomi eller medisin. Men hun kunne ikke studere i Somalia fordi de med penger kjøpte skoleplass for sine barn, systemet var korrumpert. Så reiste hun til India.

Sadio studerte på et universitet for jenter, og der det var bare kvinnelige lærere. Hun bodde på et jenteinternat og hadde mye kontakt med studenter fra mange land.

Hun fortalte videre:

I dette landet følte jeg meg mer fri enn her. Jeg var sammen med mange fra andre land. Jeg føler meg ikke så fri her. Etter 18 år i Norge så er alt fortsatt nytt, jeg føler meg fortsatt som en fremmed i Norge. Det er på en psykisk måte, jeg føler meg litt innestengt. Når et land er varmt hele tiden, så er du ikke inne hele tiden. Det er litt kjedelig her. Se ut, ingen er ute. Det ser ut som alle sover, som om alle er borte. Det er veldig kaldt. Hun fortsetter: "En venninne sa til meg: Sadio, du har blitt så kjedelig. Du er verre enn norske folk. Du er rolig. Ser på TV. Du må prate mer!"

Sadio beskrev her mange år av livet sitt. I Somalia var hun barn og ungdom, i Østen ung voksen, i Norge en voksen kvinne med barn. Opplevelsen av ufrihet kan være knyttet til de forpliktelsene hun etter hvert har fått som voksen mor og kvinne. Opplevelsen kan også være knyttet til det å være somalisk minoritetskvinne i et land som har andre væremåter og livsformer enn i Somalia og i Østen. Og det kan knyttes til at nettverket var mer begrenset enn det var både i Somalia og i Østen.

Sadio fortalte videre:

Jeg har forandret meg. Som liten var jeg rolig, stille, mye alene. I Østen var jeg mer åpen. Da jeg kom til Norge ble jeg stille.

Marianne Gullestad har analysert hva som kan være noen fellestrekk i norsk kultur. Hun har sagt noe om hva begrepene ”fred” og ”ro” betyr i hverdagslige sammenhenger i Norge. Hun hevdet at disse to begrepene gis et rikt innhold og til sammen utgjør en kulturell kategori. Det er vanskelig å finne eksempler på samfunn hvor ”fred og ro” på samme måte er i forgrunnen som i Norge og resten av Skandinavia. Folk i Sør-Europa ser ut til å finne fred med mer konflikter og uttrykk for følelser enn folk i Nord-Europa (Gullestad 1989).

Sadio har hatt en lang reise fra hun for første gang dro fra Somalia. Hun har erfart ulike måter å leve på. Etter mange år i Norge savnet hun fortsatt livligheten fra Somalia og Østen. På samme måte som hun var usikker og rotløs i forhold til sin rolle som mor, så var hun også rotløs i forhold til freden, roen og stillheten i eksil. Hun følte seg ikke hjemme i eksillandet selv etter mange år.

Hun var fortsatt usikker på om hun hørte til i det landet hun levde i i eksil.

Press fra det somaliske nettverket, hijab eller ikke?

Sadio hadde et stort sosialt nettverk. Gjennom studiene sine hadde hun mange kontakter. Hun var også ofte sammen med kvinnene i en av de somaliske kvinnegruppene. De snakket ofte med hverandre på telefonen, de besøkte hverandre hjemme, og de hadde fester sammen. Ofte tok somaliske kvinner som flyttet til kommunen kontakt med Sadio for å få råd om hvordan de skulle løse problemer i eksil. De møttes og diskuterte sakene sammen. Ett av temaene var det å bruke hijab eller ikke.

De gangene jeg var sammen med Sadio, hadde hun et lite skjerf på hodet. Det dekket ikke håret hennes. Skjerfet passet alltid til de klærne hun har hatt på seg for øvrig.

I den første samtalen fortalte Sadio dette:

Jeg brukte ikke skjerf i Norge før. Da brukte jeg det bare når noen var død. Etter at jeg var syk brukte jeg skjerf, og noen sa at det var fint. Da begynte jeg å bruke skjerf. Nå bruker jeg skjerf.

Her presenterte Sadio ulike begrunnelser for å bruke skjerf på hodet. Innenfor somalisk tradisjon kalles skjerf for hijab. Å bruke hijab ved dødsfall kan være en tradisjon, kanskje for å vise respekt for den døde. Sadio følte seg forpliktet til å følge ritualet ved dødsfall. Men etter at hun var syk, brukte hun skjerfet også til daglig.

Som en del av den personlige presentasjonen vil et menneskes påkledning gi sterke signaler om hvordan man ønsker å bli sett av de andre. Påkledning hører til de delene av levesettet som tillegges spesiell kulturell symbolverdi og er knyttet til identitet (Gullestad 1989).

Hijab har sterk symbolverdi både utad og innad i eksil. Ved å bruke hijab markeres en tilhørighet til noe og noen og en grense mot noe annet. Å bruke hijab er tungt meningsbærende i forhold til den konteksten man lever i. Hijab kan symbolisere en avstandstaking til et majoritetssamfunn som man ikke identifiserer seg med. Det kan også symbolisere at man i stedet identifiserer seg med den minoritetsgruppen man tilhører.

Sadio fortalte at da hun vokste opp i Somalia, så lærte hun ikke så mye om islam.

Det var ikke så nøye med de religiøse reglene. I eksil var hun kritisk til at mange somaliske kvinner begynte med praksiser som de ikke hadde praktisert i opprinnelseslandet.

Sadios bruk av skjerf fremstod som et kompromiss mellom det hun ble oppdratt til, venninnenes press på henne til å bruke hijab, ektemannens negative holdninger til hijab, og hennes eget ønske om å være en moderne kvinne. Sadio prøvde å finne en løsning som tilfredstilte alles forventninger til henne. Hun valgte å bruke et skjerf som ikke dekket like mye som en hijab gjør, men skjerfet hadde noe av symbolverdien til en hijab. På denne måten fikk hun aksept og anerkjennelse både hos ektemannen og hos sine somaliske venninner.

Men selv om hun lot seg påvirke av venninnene, så var hun også kritisk:

I Somalia skal hijab bare dekke hodet. Når noen sier at hijab er å dekke seg helt ned, så er ikke det en somalisk skikk opprinnelig. Etter krigen i 1990 var kvinnene redde for å bli voldtatt, da begynte de å dekke seg til helt ned. Noen av de som kommer hit vet at de er muslimer, men de har aldri lært Koranen. Når de kommer hit begynner de å lære Koranen.

I dette utsagnet uttrykte Sadio noen mekanismer som kan utvikle seg i eksil. Fenomener som ikke var så viktige i opprinnelseslandet, blir gjort til noe essensielt i eksil.

De kvinnene som Sadio omtalte, kunne ha et ønske om å forsterke en identitet som muslimer og somaliere. Å leve i eksil medførte at muslimsk og somalisk identitet ikke kunne tas for gitt, men måtte rekonstrueres av den enkelte. Under press fra andre somaliske kvinner om å holde på sin muslimske identitet, og kanskje også som en reaksjon på den kritiske holdningen til hijab i eksillandet, valgte mange av kvinnene å begynne å bruke hijab.

Guled var svært krass i kritikken av de somaliske kvinnene da han uttrykte dette:

De somaliske kvinnene snakker altfor mye. De er ”Se og Hør”. De har en usynlig kontroll mot de nye, spesielt mot jentene. Dersom du ikke er sterk, så har du ikke sjanse. Noen kvinner ringer til en annen mor for å fortelle hva datteren har hatt på seg, hva hun har gjort og hvor.

Presset kvinnene brukte overfor hverandre oppfattet både Guled og Sadio som negativt. Guled tok sterk avstand fra presset, og Sadio mente kvinnene gikk for langt når de ble strengere i eksillandet enn de ville vært i hjemlandet.

Sadio var posisjonert mellom ektemannen og det somaliske kvinnenettverket. Når det gjaldt skjærf så hadde Sadio valgt en mellomløsning. På den måten dekket hun seg litt til, men ikke mye. Hun ble akseptert av venninnene og kanskje ikke så mye kritisert av de mer konservative kvinnene som mente det er riktig å bruke hijab.

Jan Kåre Breivik hevder at brudd, hjemløshet og identitetsproblemer er sentrale i flyktninger og innvandreres liv. Breivik hevder at innvandrere ofte har et sterkt forhold til både fortid og framtid. Han hevder at eksilanten kan være en ”liminal person” som verken er helt hjemme eller helt fremmed, og som balanserer mellom ulike posisjoner innenfor og utenfor.

Sadio prøvde å balansere livet ved både å tilpasse seg til ektemannens synspunkter, sine egne meninger og det somaliske kvinnenettverket som hun var en del av.

På slutten av samtalen sa Sadio:

Hadde det vært fred, penger, jobb, skole og helsevesen i Somalia, så hadde det vært et deilig land. Hadde du kommet dit så hadde du forstått hvor fint det er der! Det er først når du flytter bort at du ser alt det fine i ditt eget land.

Sadio så manglene ved hjemlandet. Samtidig savnet hun Somalia, særlig det som var vakkert. Hun hadde vanskeligheter med å leve godt enten hun var her eller der. Hun var frakoblet Somalia og dermed hjemløs. Men hun var også i noen grad tilkoblet eksillandets verdier og normer (Breivik 1997).

Mannen med vaffelhjertet

Mens Sadio ønsket å videreføre noen av de somaliske verdiene, så inntok Guled en annen posisjon. Flere ganger i løpet av samtalene viste han en ironiserende holdning overfor somaliere. Han fortalte blant annet:

Vi hadde besøk av noen nyankomne somaliere. Jeg hadde stekt vafler på kjøkkenet. Da sa den ene:” Er det du som har laget så fint design på vaflene? Se, så vakre hjerter. Og så fort du gjør det!” Han trodde at jeg laget mønsteret på vaflene. Velkommen til Norge, tenkte jeg da!

Han fortalte videre med en latter:

Mange somaliere tror at Samosa kommer fra Somalia. Den kommer egentlig fra India.

Guled hadde internalisert mange elementer i norsk kultur og hverdagsliv. Han betraktet sine landsmenn utenfra; de hadde ikke forstått hva et vaffeljern var og hva det ble brukt til. Uttalelsen fra de nyankomne somaliene virket i hans øyne naive. Gjennom å bruke humor, håndterte han den spenningen og det ubehaget som uttalelsen fra de nyankomne skapte hos han. Han laget på den ene siden en distanse til egne landsmenn. Men Guled var avhengig av kontakten med sine landsmenn. De var viktige for han.

Guled sin tilhørighet hadde primært blitt norsk, men samtidig var han en del av det somaliske. Møtet med de nyankomne somaliene minnet han om en annerledeshet som han selv også var bærer av, men som han ikke ønsket skulle være så tydelig. Han ønsket primært å være norsk, ikke somalier. Annerledesheten eller det å være den andre, er en identitetsposisjon som i følge Kirsten Danielsen ligger og slumrer og som kan bli aktivert av eksterne hendelser. (Danielsen 2007). De nyankomne minnet Guled om en annerledeshet som han ikke helt ønsket å identifisere seg med, men som han ikke kunne slippe unna.

Danielsen drøfter i sin artikkel begrepet tilhørighet. I utgangspunktet mener hun at migranter konstruerer tilhørighet ved å konstruere en kollektiv hukommelse av det stedet de forlot. (Danielsen 2007). Å skape tilhørighet til et nytt sted betyr at folk må ”carve out new spaces of identity and control of themselves”. (Westwood 2000 i Danielsen 2007). For de som har flyktet eller flyttet, er ikke tilhørighet gitt. Den må skapes (Danielsen 2007).

Guled tok også sine landsmenn i forsvar når han presentere forklaringer på at enkelte somaliere ikke forstår den kulturen de lever i eksillandet:

De somaliene som kom først, var ikke så nøye på hva som var halal og haram mat. De som har kommet senere har ikke så mye utdanning. De er strengere på hva de kan spise.

Guled unnskyldte sine landsmenn med at de hadde lite utdanning og derfor ikke forstod den virkeligheten de nå levde i. Spranget i levemåte er stort dersom du kommer direkte fra Somalia til Norge og har lite utdanning. Det er annerledes for somaliere som har tatt utdanning enten i Somalia den gang det fantes utdannelsesinstitusjoner eller tatt utdanning i andre land.

Danielsen hevder at det nye landet byr på ulike muligheter til tilpasning. Å tilpasse seg er et komplisert og mangslungent fenomen. Det å vende seg innover mot egen gruppe er en måte å skape tilhørighet på i en situasjon preget av utrygghet. Av majoritetssamfunnet kan denne tilhørigheten forstås som en form for misstilpasning (Danielsen 2007).

Noen strever med kontinuitet med det landet de forlot. Ved å insistere på uforanderlighet, kan fortiden kanskje gjenskapes. Uforanderligheten, kontinuitetskonstruksjonen, kan være en beskyttelsesmekanisme mot det som kan oppleves som fiendtlighet. Vendingen til Islam kan kanskje forstås innenfor en slik kontekst (Ibid).

Guled både forstod hvorfor somaliere i eksil handlet som de gjorde, men han ble samtidig frustrert over deres handlemåte, kanskje fordi han så at handlemåter som å bruke hijab og å være sterkt knyttet til etnisk nettverk, kunne føre til at majoritetssamfunnet inntok en negativ holdning til somaliere. Guled så nettopp disse farene.

I eksil valgte Sadio og Guled i noen grad motsatte strategier. Guled frikoblet seg i stor grad fra somaliske tradisjoner, verdier og nettverk og tilkoble seg eksillandets verdier. Mor Sadio frikoblet seg i noen grad de somaliske verdiene, men var samtidig tilkoble det somaliske kvinnenettverket som nok øvet et press på henne til å kle seg tradisjonelt og oppdra guttene til å kjenne Koranen. Med Breiviks begrepsapparat kan det sies at den frakoblingen særlig far og til en viss grad mor gjorde, bidro til at sønnene kunne gjøre selvstendige og relativt frie valg. Sønnene markerte en tilknytning til en mer allmenn vestlig ungdomskultur gjennom trening, fotballkamper, valg av mat, bruk av PC og kontakt med jenter. Den muslimske religiøse identiteten var så langt lite markert (Breivik 1997).

Danielsen hevder at kulturelt mangfold og kompleksitet finnes ikke bare mellom personer, men også i personen selv. Det som preger migranten, eller de som lever i eksil, er ambivalens. Det er ambivalens i forhold til fortid og fremtid (Danielsen 2007). I denne familien uttrykte mor Sadio ambivalensen sterkest. Danielsen hevder at ambivalensen er knyttet både til vertslandet og til atferdsnormer. Skal en holde fast ved det gamle eller kaste det over bord? Skal en kompromisse og gjøre symbolske avbikt og forholde seg til nye hverdagslivspraksiser? Sadio ble slitt mellom

de ulike alternativene. Hun levde med en usikkerhet om hvor og hva hun hørte til. Ved at spesielt guttene ble mer og mer norske hadde hun en følelse av at hun som mor hadde sviktet det landet hun hadde forlatt.

Som familie var familien i en posisjon som Breivik kaller å være linedansere og balansekunstnere. De stod overfor store utfordringer. Veien var brolagt med spenningsfelt, balanse ganger og en mengde fallgruver. Dansen på linen var ikke lett.

Mary Douglas bruker begrepet anomali. Med anomali mener hun et element som ikke passer inn i en gitt gruppe eller et mønster (Douglas 1997). Hun hevder videre at folk kan forholde seg på mange måter til anomalier. Folk kan forholde seg negativt, og late som vi ikke ser eller merker dem, eller om vi merker dem, kan vi stille oss fordømmende. Folk kan også forholde seg positivt og med hensikt konfrontere anomalien og prøve å skape et nytt virkelighetsmønster som har plass for det. Douglas sier videre at det ikke er umulig for et individ å revidere sitt eget personlige klassifikasjonsskjema. Ingen lever isolert, og ens eget skjema er til dels overtatt fra andre (Douglas 1997).

Denne familien var verken norsk eller somalisk. Den tilhørte ikke noe spesielt klassifikasjonssystem. Den var i bevegelse.

Som familie var familien i en posisjon som Breivik kaller å være linedansere og balansekunstnere (Breivik 1997). Den stod overfor store utfordringer. Veien var brolagt med spenningsfelt, balanse ganger og en mengde fallgruver. Dansen på linen var ikke lett.

Analysen av empirien fra de tre områdene i flyktingenes hverdagsliv har vist ulike måter å tilpasse livet i eksil for å gi det sammenheng og mening. Jeg vil i det neste kapitlet, som også er det siste, gjøre en oppsummerende drøfting av empirien og analysen med utgangspunkt i problemstillingen.

5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

I oppgavens innledningskapittel spurte jeg om hvilke tilnæringsmåter flyktninger bruker i eksil for å skape mening og sammenheng i hverdagslivet, og hva er det som påvirker de muligheter de har og de valg de gjør.

Jeg tok utgangspunkt i noen kategorier for tilnæringsmåter hentet fra Katrine Fangens forskning. Hun har argumentert med at det i hennes materiale fantes et mønster for hvordan flyktningene tilnærmet seg livet i Norge; enten at flyktningene prøvde å bli så norske som mulig, eller at de ønsker å bevare sin opprinnelige identitet, eller at de ønsker å ta med seg det beste fra begge kulturer.

Jeg vil gjøre en oppsummerende drøfting for å svare på om jeg gjenfinner disse tilnæringsmåtene blant flyktningene i mitt materiale og samtidig drøfte sammenhenger mellom storsamfunnet som strukturer rundt flyktningene og flyktningene selv som selvstendige aktører i tilpasningsprosessene innenfor disse strukturene. Innenfor hvilke områder kan flyktningene velge selv, og når er valgene styrt av strukturene rundt dem? Hvilken identitet ønsker de å ha i eksil? Hva er det som påvirker de valgene de gjør?

5.1 Mat som symbol på tilnæringsmåte i eksil

I dette kapitlet vil jeg oppsummere de funnene og analysen jeg gjorde i kapitlene om matpraksis. Jeg vil ha fokus på de valgene flyktningene gjorde knyttet til matpraksis, og om valgene hadde betydning som grensemarkering, for å få anerkjennelse, oppleve trygghet og skape sammenheng mellom fortid og nåtid.

Informantene var aktive aktører når de gjorde mange ulike valg knyttet til matpraksis. Mat hadde ulik betydning i den enkeltes og familienes liv. Noen vektla å videreføre mattradisjoner fra opprinnelseslandet fordi de ønsket å overholde kulturelle og religiøse matregler, eller fordi maten gjenkalte smak og stemning fra opprinnelseslandet, eller fordi de var overbevist om at denne maten var den beste de kunne tilberede og spise. Andre var mer opptatt av diskusjonene i eksil om å handle mat i butikker som ivaretok hygieniske prinsipper. Noen var opptatt av å spise sunt og da var sunnhetsperspektivet knyttet til råd fra norske helsemyndigheter. Gjennom handling og tilberedning av mat synliggjorde informantene egne ressurser, de høstet anerkjennelse og de

videreførte ferdigheter og kunnskaper fra opprinnelseslandet. Dette bidro til å skape sammenheng og mening i livet i eksil på en positiv måte.

Knyttet til matpraksis fremstod anerkjennelse som en viktig faktor både på matkurset og i flere av familiene. Livet i eksil innebærer mange brudd med levemåte i opprinnelseslandet. Fra storsamfunnet stilles det mange krav om deltakelse i introduksjonsprogram for å kunne lære norsk og kjenne til hvordan det norske samfunnet fungerer. Ingen av informantene underkjente dette. I en tilværelse der usikkerheten knyttet til egen status, egne ressurser og muligheter var sterk, fremstod det å kunne vise og dele mat fra eget land, som et viktig element. Ved å få og å gi anerkjennelse, ble noe av smerten ved å være frakoblet det meste av det opprinnelige livet litt døyvet.

Samtidig ble også grenser markert gjennom maten. Grensene var knyttet til religiøse regler for hva som var akseptert å spise eller ikke. Grensene ble markert både overfor det norske, men også overfor personer med samme religiøse og etniske bakgrunn. Dette viste at selv om man var muslim, så ble grensene markert på ulike måter, både muntlig, men også ved å ta fysisk avstand fra den maten man ikke kunne tolerere.

De som markerte grensene sterkest, hadde mye av sin identitet knyttet til både rollen som god mor og husmor og det å følge de religiøse reglene. Å gi slipp på denne delen av identiteten hadde de stor motstand mot. Alle hadde lite utdannelse før de kom til Norge. En viktig referanseramme var deres tilknytning til religion eller til husmorrolle i opprinnelseslandet. Å bytte referanseramme forekom dem vanskelig og uriktig.

De som i liten grad markerte grensene mot det norske knyttet til mat, hadde ikke så mye av sin identitet knyttet til religiøse regler eller husmorrolle. De hadde kommet til eksillandet med utdannelse og også erfaringer med kristne verdier. For dem fremstod ikke matpraksis som noe truende i eksil. De søkte etter løsninger som var praktiske i hverdagen.

I de familiene der mattradisjoner og roller fra opprinnelseslandet ble videreført, ble det skapt en sammenheng mellom det livet de hadde levd før og det livet de levde nå i eksil. Matpraksis bidro til å skape trygghet og mening.

Materialet viste at det var mulig å gjøre egne valg knyttet til matpraksis. Strukturene rundt informantene var ikke veldig styrende på hvor de skulle handle, hva de burde spise og hvilke måltider de burde innta til hvilke tider. De som videreførte mattradisjoner fra opprinnelseslandet, uttrykte ikke at de ble kritisert eller utsatt for kritikk for sine valg, verken av etnisk nettverk eller majoritetssamfunnet. Kanskje er det slik at storsamfunnet har tilpasset seg mat fra andre deler av verden. Å spise ulik type mat har blitt "normalt", ja til og med har dette fått en viss status. Etnisk

norske handler i innvandrerbutikker for å finne matvarer som er annerledes enn de som finnes i kjedebutikkene. Slik sett kan matpraksis være en arena der flyktingene kan velge å videreføre tradisjoner fra opprinnelseslandet uten å bli miskjent av storsamfunnet. De oppnår anerkjennelse i familien og eget nettverk, de skaper sammenheng i livet og fellesskap i familien gjennom maten. Matpraksis gir rom for aktive valg i eksil, valg som skaper liten grad av ambivalens og usikkerhet.

5.2 Foreldreroller som symbol på tilnæringsmåte i eksil

I dette kapitlet vil jeg oppsummere de funnene og analysene jeg gjorde i kapitlet om foreldreroller. Jeg vil ha fokus på de valgene flyktingene gjorde knyttet til å oppdra barna, og om valgene hadde betydning som grensemarkering, for å få anerkjennelse og for å prøve å skape sammenheng mellom fortid og nåtid.

Barneoppdragelse er kulturelt betinget. Informantene oppdro sine barn i en kontekst som i stor grad var ulik den de selv hadde vokst opp i. Hva de vektla og markerte grenser mot i eksil var ulikt og langt mer fylt av ambivalens og usikkerhet enn deres matpraksis.

Felles for alle foreldrene var at de var ambisiøse på vegne av barna og svært opptatt av at barna skulle lykkes med skole og utdanning i eksil. Når alle familiene uttrykte forventninger til barna knyttet til skolegang og deltagelse i aktiviteter på fritiden, så var det ut fra en erkjennelse om at dette var viktig for at barna skal kunne hevde seg i eksil.

Alle foreldrene prøvde å følge opp barna på skolen ved å passe på at de gjorde lekser. Men noen av foreldrene hadde lite utdanning fra hjemlandet, og dette gjorde det vanskelig for dem å støtte barna i leksearbeidet. Likevel prøvde de gjennom ulike løsninger å få til dette.

Alle barna deltok i ulike fritidsaktiviteter sammen med både barn fra egen etnisk gruppe og norske barn. Fritidsaktivitetene var i stor grad knyttet til fotball. Ett av barna gikk også på norsk folkedans. Ingen av foreldrene markerte grenser mot aktiviteter barna kunne være med på.

Nesten alle familiene hadde en stram økonomi. I to av familiene hadde de bil. De familiene som ikke hadde bil brukte mye tid og ressurser på å forflytte seg til ulike aktiviteter og til norskopplæring. Å følge barna til fritidsaktiviteter var ikke enkelt uten bil. På denne måten medvirket den stramme økonomien og det at mødrene ikke hadde sertifikat, til begrensninger i hverdagslivet spesielt for barna.

Materialet viste også ambivalens og usikkerhet knyttet til det å være foreldre i eksil.

Usikkerheten var knyttet til hvordan de skulle oppdra barna. En av mammaene omtalte seg selv som en dårlig mor fordi hun ikke hadde lært barna somaliske tradisjoner. Ytre sett var hun en godt integrert mor, barna klarte seg godt på skolen og i fritiden, de hadde mange venner og levde aktive liv. Mor var trygg i forhold til hvilke grenser hun satte for barna i møte med det norske samfunnet. Men samtidig sørget hun over at barna ikke hadde noen somalisk identitet når de ikke kjente til eller verdsatte tradisjonene i opprinnelseslandet. Mor var derfor ambivalent i forhold til om hun hadde vært en god mor i eksil.

En annen mamma var ikke opptatt av at barna skulle ha somaliske røtter. Hun var veldig tydelig og trygg på hvilke grenser hun skulle formidle for barnas samhandling med det norske samfunnet og egen etniske gruppe. Hun vektla at barna skulle lære det norske samfunnet å kjenne, følge norske lover og regler og å være aktive deltakere både på skolen og i fritiden. Denne mammaen tok ikke avstand fra familiens somaliske bakgrunn, hun savnet fellesskap og samhold i Somalia, men i eksil rettet hun blikket framover og forfektet verdier som åpenhet, respekt for storsamfunnet og ansvar for det etniske nettverket.

Hva foreldrene vektla hadde i stor grad sammenheng med den kontakten foreldrene selv hadde med storsamfunnet og deres opplevelse av tilhørighet til storsamfunnet. De som hadde minst kontakt med nordmenn fordi de ikke var i jobb eller ved at de hovedsakelig kun var knyttet til det etniske nettverket, vektla i sterkere grad å videreføre tradisjoner fra opprinnelseslandet enn det de andre gjorde. Disse foreldrene bestemte at barna måtte gå på koranskole. De begrunnet dette med at det å lære Koranen å kjenne, var viktig for den som var muslim. Når barna gikk på koranskole både lørdag og søndag, ble det mindre tid til lek med andre barn og leksearbeid. Foreldres krav om at barna skulle lære å være gode muslimer også i eksil, gikk på bekostning med kontakten med barnas kontakt med storsamfunnet.

I de familiene der kontakten med nordmenn var større, og der foreldrene var i arbeid, var ikke kravene til barna om å gå på koranskole tilstede selv om familiene var muslimer.

I kapittel 1 gjorde jeg kort rede for forskning som er gjort i USA knyttet til innvandringshistorien til førstegenerasjon innvandrere. Forskerne Portes og Rumbaut har forsket på framtidsutsiktene til andre- og tredjegerasjons innvandrere. De vektlegger fire faktorer som er avgjørende for andregenerasjonens framtid. Den første faktoren gjelder innvandringshistorien til førstegenerasjon innvandrere, om de har relevant utdanning, yrkeserfaring, språkkunnskaper, om

de blir sett på som lovlige eller ulovlige, om de får tilbud om introduksjonsprogram, osv (Jfr.Kap. 1.1.1).

Blant mine informanter så hadde foreldrene i to av familiene relevant utdanning som de tok i bruk i Norge. Grensene som disse barna fikk i møte med det norske var lite markerte og barna var aktive både på skolen og i fritidsaktiviteter. I en av familiene hadde mor lite skolegang før hun kom til Norge. I eksil markerte hun grenser ved at barna måtte gå på koranskolen. Hun strevde også med å følge barna godt opp på skolen.

Den andre faktoren gjelder hastigheten på tilpasningen til det nye samfunnet hos foreldre og barn. Dersom barna tilpasser seg engelsk språk og amerikansk levesett vesentlig raskere enn sine foreldre, også kalt "dissonant akkulturasjon", så bidrar dette til å plassere dem i en sosial risikosone, hovedsakelig fordi det fører til svekket foreldreautoritet.

I mitt materiale har jeg ikke identifisert svekket foreldreautoritet. Men i den familien hvor mor hadde lite skolebakgrunn og snakket dårlig norsk, så var samarbeidet med skolen noen ganger vanskelig fordi skolen ikke tok hensyn til mors henvendelser. Samtidig prøvde mor å opprettholde foreldreautoriteten ved å være streng med barna på hjemmebanen. Om hun ville klare dette etter hvert som barna ble større, var et åpent spørsmål.

Ved "konsonant akkulturasjon" tilpasser foreldre og barn seg bosettingslandets språk og kultur i samme takt. Det er en prosess som man ofte finner blant høyt utdannede innvandrere. Selv om dette er en bedre tilpasningsprosess enn den forrige, er det ikke en ideell situasjon fordi foreldre-barn-forholdet alene ikke i tilstrekkelig grad beskytter mot samfunnets diskriminering. Denne modellen var identifiserbar i de to familiene der foreldrene hadde mest utdanning før de kom til Norge. Barna hadde adaptert skolehverdagen og fritidsaktiviteter på linje med norske barn på samme måte som foreldrene hadde tilpasset seg levemåten i Norge. Det var ikke uenighet og konflikter mellom foreldrene og barna knyttet til hvordan de levde livet i eksil.

Portes og Rumbaut argumenterer for at "selektiv akkulturasjon" gir bedre beskyttelse. Dette betegner forfatterne en situasjon hvor foreldre og barn tilpasser seg det nye samfunnet langsomt innenfor rammen av sin egen etniske minoritet, noe som gir et godt grunnlag for opprettholdelse av foreldreautoritet og for begrenning av generasjonskonflikter.

Ut fra mitt materiale, kan jeg ikke uten videre gjenfinne de samme funnene som Portes og Rumbaut har gjort i sitt materiale. Jeg identifiserte ikke mindre foreldreautoritet og flere

generasjonskonflikter i de familiene der foreldre og barn tilpasset seg språk og kultur i eksillandet i samme takt, og der nettverket var både etnisk og norsk. Derimot så jeg at i disse familiene hadde foreldrene en sosial kapital som hjalp barna i møte med skole og fritidsaktiviteter. Når foreldrene befant seg på innsiden av det norske samfunnet gjennom arbeid og nettverk, så var det enklere for barna å mestre skolen og skaffe seg et variert nettverk.

Portes og Rumbauts hevder at de hindringer av økonomisk og kulturell art som den oppvoksende generasjon møter i bosettingslandet, også vil ha betydning for tilpasningsprosessen. Det samme gjelder de ressurser som kan mobiliseres i familien og i minoritetsgruppen for å møte de hindringene som ligger i det nye samfunnet. Det hevdes at de etniske nettverkene utgjør en helt sentral ressurs i den enkeltes møte med de snubletråder majoritetssamfunnet spenner opp på veien mot tilpasning fordi minoritetsmiljøene utgjør en kilde til det som gjerne kalles ”sosial kapital” (Portes og Rumbaut 2001a). Mitt materiale støtter ikke dette funnet.

Dette vil jeg gå nærmere inn på i neste kapittel.

Å være foreldre i eksil innebærer langt mer ambivalens og usikkerhet enn matpraksis gjorde. Alle foreldre ønsket å gi barna en god framtid i eksil, de var aktive i utformingen av barnas hverdag, men de var også uenige og usikre i forhold til hva som var den beste måten å lage grenser for barna i eksil. Strukturene rundt familiene skapte et mer begrenset mulighetsrom for utforming av foreldrerollen enn de gjorde for valg knyttet til matpraksis.

5.3 Nettverk som symbol på tilnæringsmåter i eksil

I dette kapitlet vil jeg oppsummere funnene og analysen jeg gjorde i kapitlet om nettverk. Jeg vil ha fokus på de valgene flyktingene gjorde knyttet til nettverk, og om hvilken betydning nettverket hadde for den enkelte, og hvilke konsekvenser valg av nettverk kunne få knyttet til sosial kompetanse.

Flyktingen hadde både like og ulike nettverk, og innenfor nettverkene var alle aktive aktører. Alle flyktingene hadde mye kontakt med sitt etniske nettverk. De etniske nettverkene bidro til trygghet i eksil, til støtte og hjelp slik at hverdagslivet i eksil kunne henge sammen. Samtidig utøvde flere av de etniske nettverkene press til å følge tradisjoner og verdier fra opprinnelseslandet. Presset innebar for noen at normene for riktig levemåte ble strengere i eksil enn det de ville vært i opprinnelseslandet.

To av familiene hadde et stort nettverk utenfor sitt etniske nettverk. Disse familiene var i stor grad kritiske til det etniske nettverket fordi dette nettverket øvde press og kontrollerte andre i nettverket. Tette etniske nettverk ga trygghet, men utøvde også press og kontroll som kunne hindre utvikling av sosial kompetanse i eksil. Dette er i motsetning til Portes og Rumbauts argumentasjon. De to forskerne hevder at de etniske nettverkene utgjør en helt sentral ressurs i den enkeltes møte med de snubletråder majoritetssamfunnet spenner opp på veien mot tilpasning fordi minoritetsmiljøene utgjør en kilde til det som gjerne kalles ”sosial kapital” (Portes og Rumbaut 2001a). Ut fra mine observasjoner var det vanskelig å se at de tette etniske nettverken ga sosial kapital til å mestre hverdagen i eksillandet på en funksjonell måte, særlig når det tas i betraktning at mestring i majoritetssamfunnets øyne er knyttet til å komme i arbeid og å følge opp barna på skolen og i fritidsaktiviteter.

Etniske nettverk er i stor grad preget av bonding. For å finne arbeid, er det i større grad behov for bridging innenfor norsk samfunn. For å skaffe seg nettverk som innebærer bridging, så er det nødvendig å ha et nettverk utenfor det etniske nettverket.

Innenfor nettverkene fremstod kvinnene som viktige symbolbærere og grensemarkører i lagt sterkere grad enn mennene. Mennene fremstod langt mer pragmatiske i forhold til matregler, normer for barneoppdragelsen og i deres kontakt med etnisk nettverk. Mennene var i større grad i arbeid, og de var mest bekymret dersom de ikke hadde en fast jobb. De tok seg av bilkjøring, transportoppgaver i familien og hagearbeid der det var aktuelt.

Flere av kvinnene var del av et tett etnisk nettverk. Der ga de hverandre råd, besøkte hverandre, hjalp hverandre, men også kontrollerte hverandre og kritiserte hverandre. Å bruke hijab eller ikke, ble et symbol på hvor den enkelte befant seg i nettverket, om hun opptrådte i tråd med muslimske regler som er respektabel kvinne eller ikke. Kvinnene inntok ulike roller, og mange hadde sterke meninger om hva som var en respektabel måte å fremstå på for en muslimsk kvinne. Å fremtre respektabelt var viktig for ikke å få kritikk. De som ikke brukte hijab kunne av andre kvinner som brukte hijab bli kritisert fordi de hadde frakoblet seg sin muslimske identitet og tilkoblet seg det norske. Og det var kritikkverdigg.

Gjennom dette presset konsoliderte kvinnene normer og verdier fra opprinnelseslandet. Ved å innordne seg under presset i det etniske nettverket, kunne de oppnå anerkjennelse fra hverandre. Å orientere seg mot det opprinnelige kunne være en måte å oppleve trygghet på i en ellers endret tilværelse. Men det kunne også innebære forskansning mot det norske.

Å balansere frakobling og tilkobling var vanskelig fordi dette hadde motsatt fortegn i det norske storsamfunnet og det etniske nettverket.

Å fremstå pålitelig og respektabelt innenfor enkelte av de tette etniske nettverkene innebar å følge religiøse regler knyttet til både å sende barna på koranskolen, å bruke hijab, å følge muslimske matregler, og å ønske at barna fant seg en muslimsk ektefelle. Å fremstå pålitelig og respektabel innenfor majoritetssamfunnet innebar at både mor og far lærte norsk, kom i arbeid, ble økonomisk selvhjulpne, fulgte barna opp på skolen, sendte barna på fritidsaktiviteter med andre barn og lot være å bruke hijab. Majoritetssamfunnets strukturer og holdninger ga klare føringer og liten grad av valgfrihet knyttet til å være pålitelig og respektabel.

Dette viser at pålitelighet og respektabilitet kan ha ulikt innhold innenfor de to systemene. Dette vil kunne skape krysspress, usikkerhet og ambivalens i de valgene flyktninger i eksil må gjøre. Noen trekkes mot etnisk nettverk og andre trekkes mot norsk nettverk. Å stå med ett ben i hvert av nettverkene kan være vanskelig.

Noen gjorde nettopp det. Både Dahabo, Sadio og Guled var del av både norsk og etnisk nettverk. De utviklet en sosial kompetanse om hvordan nordmenn betraktet de innvanderne, og spesielt somaliene, som ble mer ortodokse i eksil enn det de var i opprinnelseslandet.

Begge disse familiene erkjente at en del av deres egne landsmenn handlet på måter som skapte reaksjoner som irritasjon og nedvurdering i eksillandet, dette gjaldt klesdrakt, strenghet overfor døtrene, at de ikke lærte seg norsk, at de levde på somalisk måte i eksil. De erkjente at en slik levemåte i eksil gjorde det vanskelig å bli anerkjent og akseptert av majoriteten. De tok ikke avstand fra sin somaliske bakgrunn, men de innså at levemåter i eksil må tilpasses levemåter i det landet man bor i. De hadde forstått de kulturelle kodene for å bli anerkjent i eksillandet i motsetning til andre somaliere. De forstod at en del somaliere ble ekskludert av majoriteten fordi de levde i ytterkant av samfunnet og ikke deltok på fellesarenaer. De kritiserte sine landsmenn, og særlig de somaliske kvinnene for å være strengere i eksil på klesdrakt og oppdragelse, enn de ville vært i Somalia.

Å leve i ytterkant av storsamfunnet gjennom mye kontakt med etnisk nettverk kan oppfattes som en forskansing mot det norske. På den andre siden så kan forskansing skape rammer, klarhet og ryddighet i et fremmedartet liv i eksil. For den som har lite skolegang i ballasten, som ønsker å videreføre tradisjoner og religiøse krav i eksil, så er kanskje forskansing den beste løsningen. Å gi slipp på mye kan gi store tap. Å beholde mye, kan gi trygghet.

Dersom flyktninger opplever press på å bli så norske som mulig, så er det å ha et tett etnisk nettverk en måte å demme opp for presset. Når anerkjennelsen kanskje uteblir i majoritetssamfunnet, så søker man anerkjennelse i det etniske nettverket.

En av de kvinnelige informantene, Dahabo, var en sterk kvinne som stod for både kontinuitet og forandring. Hun var en klar leder i det somaliske kvinnenettverket. Hun anga tonen, hun pekte i hvilken retning det var riktig å bevege seg, hva som var galt og hva som burde endres. I sitt nettverk var hun både en privatperson og en offentlig toneangivende person. Hun våget å ta støyter, møte motstand og kanskje mislykkes. Hun ønsket å endre somaliernes levemåter, få somaliere til å se at de nå lever i et annet land, at de må tilpasse seg.

Dahabo lignet på en kvinne som Aleksandra Ålund beskriver i boken "Lilla Juga". Boken beskriver kvinner i de serbiske eksilmiljøet i en kommune i Sverige. Ålund skriver at hun har møtte mange slike innvandrerkvinner. Overalt har disse kvinnene tatt hånd om henne og hjulpet henne med kontakter og samlet kvinner når det har vært behov for det. Den store oppslutningen det har vært på disse sammenkomstene har vist at disse kvinnene var respektert av de andre kvinnene (Ålund 1991).

Dahabo var en kulturell bryter uten å være utbryter. Det handlet om utvikling, forandring og samtidig om støtte, hjelp og å holde sammen. Hun var både en person i seg selv og et medium for en kreativ prosess av kulturelt og sosialt identitetsarbeid, spesielt blant innvandrerkvinnene. Hun utrettet mye og skapte nye former for levesett og holdninger innenfor livet i eksil.

Dahabo synliggjorde noe av den variasjonen som fantes også innenfor valg av nettverk. Kanskje er det ikke en gang snakk om valg. Det kan tenkes at minoritetsmedlemmer som har lite utdannelse, som følger muslimsk klestradisjon og som sender barna på koranskolen ikke får muligheten til å bli inkludert i noe norsk nettverk. Kanskje har de ikke noe annet valg enn det etniske nettverket der de blir inkludert og får støtte og hjelp, men der de også blir utsatt for press til å følge regler for mat, klær og oppdragelse av barna etter nettverkets regler.

5.4 Både muligheter og begrensninger.

Materialet i denne oppgaven viste at flyktningene på mange ulike måter forsøkte å skape sammenheng og mening i hverdagslivet i eksil. De tok i bruk sine medbrakte kunnskaper og erfaringer, og de skaffet seg nye. Noen la bort mye av sin levemåte fra opprinnelseslandet og hadde mest fokus på å tilegne seg levemåter i Norge. Andre la vekt på å videreføre tradisjoner

fra opprinnelseslandet, mens de fleste både videreførte tradisjoner og levemåter, dog i noe endret form, samtidig som de tilpasset seg levemåter i eksil. Gjennom dette gjorde de alle mange valg.

Materialet viste også at det å tilpasse livet i eksil handler om et samspill mellom strukturene rundt den enkelte og de selv som aktører. Hvilken tilnærming den enkelte valgte, var påvirket både av den enkeltes medbrakte ballast og de mulighetene som finnes både i det etniske nettverket og storsamfunnet.

Hvor stor grad av frihet informantene hadde til å gjøre selvstendige valg, kan diskuteres. Mye tyder på at for stor grad av annerledeshet tolereres dårlig i vårt samfunn selv om det skal gis rom for at den enkelte skal kunne beholde kulturelle ytringsformer. Debatten i media om bruk av hijab, som informantene var godt kjent med, er et eksempel på liten grad av toleranse for nettopp ytringsformer som majoritetssamfunnet er uvante med. Det legges fra mange et press på minoritetsmedlemmer om at de skal kvitte seg med praksiser som har lav status i majoritetssamfunnet. Dette skaper motsetninger innenfor de etniske gruppene der noen minoritetsmedlemmer legger press på andre medlemmer til å følge praksiser fra opprinnelseslandet.

Toleranse for annerledeshet endres over tid. Frykten er at toleransen blir mindre i mange vestlige land. I forlengelse av mindre grad av toleranse for annerledeshet, kan en økende utstøtelse av minoritetsmedlemmer fra for eksempel arbeidslivet finne sted. Flere av informantene hadde hatt gode jobber og høy status i opprinnelseslandet. I eksil er veien tilbake til tilsvarende arbeid vanskelig. Flere av informanter slet med å komme inn i en fast jobb som kunne sikre økonomisk trygghet for familiene. Å stå utenfor arbeidslivet medførte begrensninger i livsutfoldelse i hverdagslivet.

Engebrigtsen og Fuglerud hevder at kanskje burde vi i større grad anvende klassebegrepet i stedet for kulturbegrepet for å forklare hvorfor flyktninger ligger lavt på den sosioøkonomiske stigen. Ved å identifisere kultur som den store hindringen for sosial og politisk integrering har det blitt vanskeligere å gi et mer nyanserte bilde av hvordan ulike faktorer faktisk virker inn på livssituasjonen til mennesker i eksil (2009).

Materialet i denne studien viser at det er stor grad av variasjon i de valgene flyktningene gjør i sine tilpasningsprosesser for å skape sammenheng og mening i hverdagslivet i eksil. De valgene de gjør er nettopp påvirket av mange ulike faktorer både innenfor strukturene i det norske samfunnet, samhandlingen med det norske og etniske nettverket og den ballasten de selv har med seg i eksil.

Referanseliste

Aakvaag, Gunnar (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag

Aakervik, Gunnhild (2000). *Innvandring, helse og mat. Kunnskapsutvikling om endringer i helse ved migrasjon*. Oslo: Almater Forlag.

Al-Araki, Magid. (2007). *Kulturanalyse. Et verktøy for god kommunikasjon mellom mennesker*. Oslo: J.W.Cappelens Forlag AS.

Austveg, Berit. (1994). *Helsearbeid og innvandrere. Mangfold, sunnhet og sykdom*. Oslo: TANO A.S.

Barth, Fredrik (1969). "Introduction". I Barth, red.: *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.

Becher, Aslaug Andreassen. (2006). *Flerstemmig mangfold. Samarbeid med minoritetsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget.

Becker, Howard (1970). *Sociological Wok – Method and Substance*, Chicago: Alan Lane The Penguin Press.

Berg, B. og Lauritsen, K. (2009). *Eksil og livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.

Berg, Berit, Fladstad, Torunn og Lauritsen, Kirsten. (2006). *Kvinneliv i eksil*. Oslo: Gyldendal akademiske.

Breivik, Jan-Kåre. (1997). *Å leve i eksil*. Bergen: Forlaget Migrasjonslitteratur.

Brochmann, Grete. (2006). *Hva er innvandring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Brown, E., Granberg, A. (2004). *Hva er et menneske?* Bergen: Fagbokforlaget.

Brunvatne, Reidun. (2006). *Flyktninger og asylsøkere i helsetjenesten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Bugge, Annechen Bahr. (2006). *Å spise middag – en matsosiologisk analyse*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.

Bø, I. og Schiefloe, P.M. (2007). *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dalen, Monica. (2004). *Intervju som forskningsmetode*. Oslo: Universitetsforlaget.

Danielsen, Kirsten. (2007). *Migranterfaringer – tilhørighet og lengsel*. S. 47-60. I: Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning, no. 1.

Djuve, A.B. og Hagen, K. (1995). *Skaff meg en jobb! Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo: Fafo-rapport 184.

Douglas, Mary. (1997). *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Engebrigtsen, Ada. (2006). *Norbert Elias: Makt, skam og sivilisering - Somaliere i eksil og det norske samfunnet*. S. 109-123. I: Tidsskrift for samfunnsforskning. Nr. 1.

Engebrigtsen, Ada og Fuglerud, Øyvind. (2009). *Kultur og generasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Thomas Hylland. (2006). *Trygghet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, T. H. og Sørheim, T. A. (2006). *Kulturforskjeller i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

Eriksen, Thomas H. (red.) (2001). *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fagerli, Rønnaug Aa., Wandel, Margreta. (2000). *Kulturspesifikk kostholdsforskning blant ulike grupper av innvandrerbefolkningen*. Statens institutt for forbruksforskning (SIFO),

Fangen, Katrine. (2008). *Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal akademiske.

Fangen, Katrine. (2004). *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.

Fangen, Katrine. (2008). *Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

FNs konvensjon om flyktningers stilling (1951). [Udi.regelverk.no](http://udi.regelverk.no)

Fuglerud, Øyvind (2001). *Migrasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fuglerud, Øyvind og Eriksen, Thomas Hylland. (2007). *Grenser for kultur?* Oslo: Pax Forlag A/S.

Garsjø, Olav (2006). *Sosiologisk tenkemåte*. Oslo: Gyldendal akademiske.

Goffman, Erving (1992). *Vårt rollespill til daglig. En studie i hverdagslivets dramatik*. Oslo: Pax Forlag A/S.

- Goffman, Erving (1988). *Anstalt og menneske: den totale institution sosialt set*. København: Jørgen Paludans Forlag.
- Gullestad, Marianne. (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. (2001). *Kitchen-table society*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne. (1989). *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halpern, David (2005). *Social capital*. USA: Polity Press.
- Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen og mål for inkludering*. 2006. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Hjelde, Karin H., og Fangen, Katrine. (2006). *Oppfølging, respekt og empowerment. Somalieres forståelse og hjelpepraksis ved psykososiale vanskeligheter*. S. 79-99. I: Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning. No. 2.
- Holm, Lotte (2005). *Mad, mennesker og måltider – samfunnsvidenskapelige perspektiver*. København: Munksgaard.
- Hornstvedt, Tone. (2003). *Helsearbeid i flerkulturell sammenheng*. 2.utg. Nesbru: Vett & Viten AS.
- Ihle, Ragnhild. (2008). *Søkelys. Perspektiver på arbeid med etniske minoriteter i velferdstjenestene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jensen, Kristine Ottvik. (2009). *Sosial kapital og integrering. Er ideen om sosial kapital til stede i offentlig integreringspolitikk i Norge?* Oslo: Mastergradsoppgave ved Universitetet i Oslo.
- Koçtürk, T.(1996). *Structure and change in food habits*. Scand J of nutr, 40,(2) suppl, s. 108-s. 110
- Lien, Marianne. (1987). *Fra Boknafesk til pizza. Sosiokulturelle perspektiv på matvalg og endringer av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark*. Mastergradsavhandling i sosialantropologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Myhra, Ann-Beate (2000). *Sosialfag i barne- og ungdomsarbeidet*. Oslo: Gyldendal undervisning.
- Pedersen, Jarle. (2008). *Kamper for anerkjennelse – unge flyktnings i møte med norske lokalsamfunn*. Trondheim: Doktoravhandling ved NTNU, 2008:47.
- Pettersen, A.-S., Simonsen, E. (2010). *Anerkjennelse og profesjon*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
-

- Portes, A. og R. Rumbaut (2001a). *Legacies. The story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, University of California Press.
- Portes, A. og Landolt, P. (1996). "Unsolved mysteries: *The Tocqueville Files 11. The Downside of Social Capital*.
- Prieur, Annick. (2004). *Balansekunstner*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Putnam, Robert D. (2002). *Democracies in flux*. New York: Oxford University Press.
- Said, Edward W (1994), *Representations of the Intellectual*, fra kap.iii, norsk utgave.
- Stortingsmelding nr. 49. (2003-2004). *Asyl- og flyktningpolitikken i Norge*. Kommunal og Regionaldepartementet. Oslo.
- Sørensen, Høystad, Bjurstrøm, Vike. (2008). *Nye kulturstudier*, Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Talle, Aud. (2006). *From "Complete" to Impaired Bodies: female Circumcision in Somalia and London*. I B.Ingstad og S.R. Whyte (red.) *Disability in Local and Global Worlds*. Berkeley, Los Angeles og London: University of California Press.
- Tambiah, Stanley (1994). *The politics of ethnicity*. I Robert Borofsky, red.; *Assessing Clutural Anthropology*. New York: McGraw Hill.
- Vike, Halvard. (red). (2001). *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ålund, Aleksandra. (1991). "Lilla Juga". *Etnicitet, familj och kvinneliga nätverk*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
-

VEDLEGGSLISTE

1. Informasjonsskriv og samtykkeerklæring til informantene.
2. Tilbakemelding på melding om behandling av personopplysninger. Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, (NSD).

Vedlegg 1.

Informasjonsskriv og samtykkeerklæring knyttet til mastergradsoppgave.

FORESPØRSEL OM Å DELTA I STUDENTPROSJEKT

Jeg heter Anne Kathrine N. Malme. Jeg er student på kulturstudier ved Høgskolen i Telemark. Som del av dette studiet skal jeg skrive en oppgave om migrasjon og matvaner. I forbindelse med oppgaven skal jeg gjøre intervjuer med personer som har kommet fra andre land og bosatt seg i Norge. Jeg ønsker å få vite hva disse personene tenker og gjør med matvaner når de kommer til et nytt land. Med matvaner tenker jeg både det som handles inn, tilbereding av maten, måltider i hverdagen, ved fester og andre spesielle anledninger.

Jeg ønsker også å få vite hva personene tenker rundt sammenhengen mellom matvaner og det å være syk eller frisk.

Alt som blir sagt vil bli anonymisert. Navn skal ikke nevnes i forbindelse med omtalen av oppgaven.

Det er frivillig å delta og enhver har til enhver tid rett til å trekke seg uten å oppgi grunn.

SAMTYKKEERKLÆRING

"Jeg gir mitt samtykke til å bli intervjuet og har mottatt kopi av dette skjema."

Dato Sted

Underskrift (informant)

Vedlegg 2.

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr 985 321 884

Aril Hovland
Avdeling for allmennvitenskapelige fag - Bø
Høgskolen i Telemark
Hallvard Eikas plass 1
3800 BØ I TELEMAR

Vår dato: 31.03.2008

Vår ref:18481 / 2 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 04.02.2008. Meldingen gjelder prosjektet:

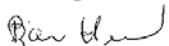
18481	<i>Hvilke faktorer påvirker matpraksis etter migrasjon?</i>
Behandlingsansvarlig	Høgskolen i Telemark, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Aril Hovland
Student	Anne Kathrine Nødtvedt Malme

Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.

Dersom prosjektopplegget endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html.

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig. Prosjektet kan settes i gang.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Anne Kathrine Nødtvedt Malme, Kolmila 8, 3727 SKIEN

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11 nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07 kyrre.svanoe@vsi.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36 nsdmsa@svf.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

18481

Ombudet kan ikke se at det foretas behandling av personopplysninger med elektroniske hjelpemidler eller at det opprettes manuelt personregister som inneholder sensitive personopplysninger. Prosjektet vil dermed ikke omfattes av meldeplikten.

Det legges til grunn at opplysninger om landbakgrunn ikke er indirekte personidentifiserende såfremt dette ikke registreres sammen med bostedskommune, men kun sammen med tilhørighet til et større geografisk område.

Det legges til grunn at opplysninger innhentet i intervju og under observasjon anonymiseres ved transkribering ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserbare opplysninger fremgår. Det vil ikke finnes en koblingsnøkkel/navneliste som kobler transkripsjoner til informant.

